

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

MESLEKİ SEÇİM HEDEFLERİNİN KARIYER ENGELLERİ VE
SOSYAL BİLİŞSEL DEĞİŞKENLER TARAFINDAN
YORDANMASINA İLİŞKİN BİR MODEL SINAMASI

DOKTORA TEZİ

Mustafa SÜRÜCÜ

Danışman: Prof. Dr. Hasan BACANLI

Ankara
Temmuz, 2011

JÜRİ ONAY SAYFASI

Mustafa SÜRÜCÜ'nün “**Mesleki Seçim Hedeflerinin Kariyer Engelleri ve Sosyal Bilişsel Değişkenler Tarafından Yordanmasına İlişkin Bir Model Sınaması**” başlıklı tezi 22/07/2011 tarihinde, jürimiz tarafından Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Başkan:

Prof. Dr. Hasan BACANLI (Tez Danışmanı)

.....

Üye:

Prof. Dr. Ragıp ÖZYÜREK

.....

Üye:

Prof. Dr. Galip YÜKSEL

.....

Üye:

Doç. Dr. Adnan KAN

.....

Üye:

Doç. Dr. Feride BACANLI

.....

ÖN SÖZ

Mustafa SÜRÜCÜ

Temmuz 2011

Akademik yeterliğine, bilgi ve birikimine ve meslek etiğine hayran olduğum tez danışmanım Prof.Dr. Hasan BACANLI'ya, kariyer psikolojik danışmanlığı ve rehberliği alanını bana sevdiren, kendisinden çok şey öğrendiğim, sevgili hocam, iş arkadaşım Doç.Dr. Feride BACANLI'ya, kariyer psikolojik danışmanlığı ve rehberliği alanında bana yol gösteren, çalışmalarını dikkatle takip ettiğim, bu konuyu tez olarak çalışmam konusunda cesaretlendiren sayın hocam Prof. Dr. Ragıp ÖZYÜREK'e, titizliğine, disiplinine ve kıvrak zekâsına hayran olduğum hocam Prof. Dr. Serdar ERKAN'a, akademik çalışma hayatına atılmam konusunda beni cesaretlendiren Prof. Dr. Hacı DURAN'a ve rahmetli hocam Prof. Dr. Gül AYDIN'a, ben söz konusu olduğumda kapısını her daim bana açık tutan, beyefendi duruşunu çok sevdiğim, istatistiksel analizlerde desteğini esirgemeyen sevgili dostum Yrd. Doç. Dr. Arif ÖZER'e...

Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimim sırasında emeği geçen tüm öğretim üyelerine, Gazi Üniversitesi, rehberlik ve psikolojik danışmanlık anabilim dalı ve eğitim bilimleri bölümü tüm öğretim elemanlarına sonsuz teşekkürler...

AİLEME...

ÖZET

MESLEKİ SEÇİM HEDEFLERİNİN KARIYER ENGELLERİ VE SOSYAL BİLİŞSEL DEĞİŞKENLER TARAFINDAN YORDANMASINA İLİŞKİN BİR MODEL SINAMASI

SÜRÜCÜ, Mustafa

Doktora, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan BACANLI

Temmuz–2011, 137 sayfa

Bu araştırmanın amacı üniversite birinci sınıf öğrencilerinin kariyer engelleri, öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve ilgileri ile mesleki seçim hedefleri arasındaki ilişkilerini bir model çerçevesinde incelemektir.

Çalışma grubuna, birinci sınıfa devam eden 520 kız, 221 erkek ve 2 cinsiyet belirtmeyen toplam 743 üniversite öğrencisi katılmıştır. Verilerin toplanmasında Algılanan Kariyer Engelleri Ölçeği, Matematik Öz-Yetkinlik Ölçeği, Mesleki Sonuç Beklentileri Ölçeği, Temel Bilim İlgisi Ölçeği ve Mesleki Seçim Hedefleri Ölçeği kullanılmıştır. Veriler SPSS, AMOS ve LISREL istatistik paket programlarıyla analiz edilmiştir. Araştırmada önerilen hipotezleri sınamak için Pearson momentler çarpımı korelasyonu ve yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır.

Araştırma sonuçları algılanan kariyer engelleri, matematik öz-yetkinliği ve bilim ilgisinin doğrudan ve dolaylı olarak mesleki seçim hedefleriyle ilişkili olduğunu ve sınıanan bu model bir bütün olarak mesleki seçim hedefleri ile doğrudan ilişkilidir. Algılanan kariyer engelleri, matematik öz-yetkinliği ve bilim ilgisi mesleki seçim hedefleri ile doğrudan ilişkilidir. Algılanan kariyer engelleri ve mesleki seçim hedefleri ilişkisinde matematik öz-yetkinliğinin aracı değişken olduğu söylenebilir. Matematik öz-yetkinliği mesleki seçim hedefleri ilişkisinde bilim ilgisinin, aracı değişken olduğu söylenebilir. Algılanan kariyer engelleri, matematik öz-yetkinliği ve mesleki sonuç beklentileri ile negatif yönde anlamlı düzeyde ilişkilidir. Matematik öz-yetkinliği mesleki sonuç beklentileri ve bilim ilgisi ilişkileri (orta düzeyde) anlamlıdır. Algılanan kariyer engelleri bilim ilgisi ilişkileri pozitif, düşük düzeyde ancak anlamlıdır. Toplam ilişkiler karşılaştırıldığında, mesleki seçim hedefleri üzerinde diğer yordayıcılara göre matematik öz-yetkinliğinin en önemli yordayıcı olduğu görülmüştür. Bunu sırasıyla algılanan kariyer engelleri ve bilim ilgisi izlemektedir. Sonuçlar literatür ve kuramlar açısından tartışılmış, ileride yapılacak araştırmalara ve uygulamaya yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kariyer engelleri, öz-yetkinlik, sonuç beklentileri, seçim hedefleri

ABSTRACT

TESTING A MODEL ON THE PREDICTION OF CAREER CHOICE GOALS THROUGH CAREER BARRIERS AND SOCIAL COGNITIVE VARIABLES

SÜRÜCÜ, Mustafa

Doctoral Dissertation,

Guidance and Psychological Counseling Department

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Hasan BACANLI

July–2011, 137 pages

The aim of this research is to analyze the correlations of the career barriers, self-efficacy, outcome expectations and interests of freshman university students on their career choice goals in the framework of a model.

The study group includes 743 university freshman students—520 female, 221 male and 2 students not reported gender. Perceived Career Barriers Scale, Mathematical Self-Efficacy Scale, Vocational Outcome Expectations Scale, Basic Science Interest Scale and Career Choice Goals Scale were used to collect the data. The data were analyzed by using statistical package programs like SPSS, AMOS and LISREL. Pearson Moment Correlation Coefficient and Structural Equation Model were applied in order to test the hypotheses suggested in the research.

The results indicated that mathematical self-efficacy and science interest are related either directly or indirectly to career choice goals and this suggested model as a whole accounts for the career choice goals. Perceived career barriers, mathematical self-efficacy and science interest have a direct correlation on career choice goals. It can be asserted that mathematical self-efficacy is the mediator variable in the relation of perceived career barriers to the career choice goals. The relation of mathematical self-efficacy to career choice goals can be reported to be moderated by science interest. The correlations between perceived career barriers and mathematical self-efficacy and occupational outcome expectations are adversely mildly meaningful. The correlations between mathematical self-efficacy and occupational outcome expectations and science interest are mildly meaningful. The correlation between perceived career barriers and science interest positively little, though meaningful. When the total correlations are compared, it is perceived that mathematical self-efficacy is the most effective of the predictors on the career choice goals. It is followed by perceived career barriers and science interest respectively as important predictors of career choice goals. The results have been discussed in terms of literature and theory and specific suggestions were proposed for future studies.

Keywords: Career barriers, self-efficacy, outcome expectations, choice goals

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
PROBLEM DURUMU	1
ARAŞTIRMANIN AMACI	8
HİPOTEZLER	9
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	9
SINIRLILIKLAR	11
TANIMLAR	12
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	13
SOSYAL BİLİŞSEL KARIYER KURAMI.....	15
ÖZ-YETKİNLİK.....	16
SONUÇ BEKLENTİLERİ.....	17
HEDEFLER	18
İLGİLER	19
ALGILANAN KARIYER ENGELLERİ	20
YURT DIŞINDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR	35
TÜRKİYE’DE YAPILAN ARAŞTIRMALAR	50
YÖNTEM.....	59
ARAŞTIRMA MODELİ.....	59
<i>Çalışma Grubu 1</i>	60
VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	61
VERİLERİN TOPLANMASI	61
VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ	61
SAYILTIARIN İNCELENMESİ.....	62
ARAŞTIRMA KAPSAMINDA GELİŞTİRİLEN, UYARLANAN VE ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÖLÇME ARAÇLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	63
ALGILANAN KARIYER ENGELLERİ ÖLÇEĞİ GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	63
<i>Çalışma grubu 2</i>	63
<i>Ölçek Maddelerinin Geliştirilmesi</i>	63
<i>AKEÖ’nin Faktör Yapısı ve Geçerliği</i>	64
<i>AKEÖ’nin Güvenirliği</i>	71
<i>Algılanan Kariyer Engelleri Ölçeğine İlişkin Tartışma ve Yorum</i>	73
MESLEKİ SONUÇ BEKLENTİLERİ ÖLÇEĞİ.....	73
<i>Çalışma grubu 3</i>	74
<i>MSBÖ’nin Faktör Yapısı ve Geçerliği</i>	74
<i>MSBÖ’nün Güvenirliği</i>	76
<i>MSBÖ’ne İlişkin Tartışma ve Yorum</i>	76
MATEMATİK ÖZ-YETKİNLİK ÖLÇEĞİ	77
<i>Ölçek Maddelerinin Oluşturulması</i>	77
<i>Çalışma grubu 4</i>	77
<i>MÖYÖ’nün Faktör Yapısı ve Geçerliği</i>	78

<i>MÖYÖ'nün Güvenirliği.....</i>	<i>83</i>
<i>MÖYÖ'ne İlişkin Tartışma ve Yorum.....</i>	<i>83</i>
TEMEL BİLİM İLGİSİ ÖLÇEĞİ.....	84
<i>TBİÖ Geçerlik ve Güvenirliği.....</i>	<i>84</i>
<i>TBİ Ölçeğine İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorum</i>	<i>86</i>
MESLEKİ SEÇİM HEDEFLERİ ÖLÇEĞİ	87
<i>Ölçek Maddelerinin Oluşturulması.....</i>	<i>87</i>
<i>Çalışma grubu 5</i>	<i>88</i>
<i>MSHÖ'nün Faktör Yapısı ve Geçerliği.....</i>	<i>89</i>
<i>MSHÖ'nün Güvenirliği.....</i>	<i>94</i>
<i>MSHÖ'ne İlişkin Tartışma ve Yorum.....</i>	<i>94</i>
BULGULAR	95
KURAMSAL MODEL	95
DOĞRUDAN İLİŞKİLER	99
DOLAYLI İLİŞKİLER	101
TOPLAM İLİŞKİLER	102
TARTIŞMA VE YORUM.....	103
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	109
A. SONUÇLAR.....	109
B. ÖNERİLER	111
<i>B1. Psikolojik Danışmanlara Yönelik Öneriler</i>	<i>111</i>
<i>B2. Alan Araştırmacılarına Yönelik Öneriler.....</i>	<i>113</i>
KAYNAKÇA.....	117
EKLER.....	128

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Hipotez Model	8
Şekil 2: Temel Kariyer İlgilerinin Zaman İçerisinde Oluşumuna İlişkin Model	25
Şekil 3: Kariyere İlişkin Seçim Davranışını Etkileyen Kişi, Çevre ve Yaşantısal Faktörler Modeli	28
Şekil 4: Performans Modeli	30
Şekil 5: AKEO Ölçüm Modelinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları	68
Şekil 6: AKEO Yapısal Modelinin Doğrulayıcı Faktör (Second Order) Analizi Sonuçları	70
Şekil 7: MSBÖ Ölçüm Modelinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları	75
Şekil 8: MÖYÖ Ölçüm Modelinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları	80
Şekil 9: MÖYÖ Yapısal Modelinin Doğrulayıcı Faktör (Second Order) Analizi Sonuçları	82
Şekil 10: TBİÖ Ölçüm Modelinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları	85
Şekil 11: MSHÖ Ölçüm Modelinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları	91
Şekil 12: MSHÖ Yapısal Modelinin Doğrulayıcı Faktör (Second Order) Analizi Sonuçları	93
Şekil 13: Hipotez Model	97
Şekil 14: Hipotez Model: Standartlaştırılmamış Katsayılar	98
Şekil 15: Alternatif Model: Standartlaştırılmamış Katsayılar	100
Şekil 16: Hipotez model (standartlaştırılmış katsayılar)	129
Şekil 17: Alternatif model (standartlaştırılmış katsayılar)	130

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı	60
Tablo 2 Algılanan Kariyer Engelleri Ölçeğinin Yapı Matrisi	65
Tablo 3 AKEÖ Faktörler ve Faktörler İçerisinde Yer Alan Maddeler.....	66
Tablo 4 AKEÖ İç Tutarlık Katsayıları ve Test Tekrarı Korelasyon Katsayıları ...	71
Tablo 5 AKEÖ Boyutlarının İnterkorelasyon Katsayıları	72
Tablo 6 Mesleki Sonuç Beklentileri Ölçeğinin Yapı Matrisi	74
Tablo 7 Matematik Öz-Yetkinlik Ölçeğinin Yapı Matrisi	79
Tablo 8 TBIÖ Ölçeğinin Yapı Matrisi.....	84
Tablo 9 Lamba tarafından geliştirilen mesleki seçim hedefleri ölçek maddeleri....	87
Tablo 10 Mesleki Seçim Hedefleri Ölçeğinin Yapı Matrisi.....	90
Tablo 11 Modelde Yer Alan Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları	96

KISALTMALAR LİSTESİ

- AÇ:** Aile ve çevre etkisi
- AKEÖ:** Algılanan Kariyer Engelleri Ölçeği
- CA:** Cinsiyet ayrımcılığı
- CİNSİYET:** Cinsiyet ayrımcılığı engeline rağmen seçim
- DERS:** Dersler
- EKONOMİ:** Ekonomik engellere rağmen seçim
- FTMM:** Fen bilimleri, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik
- GÖREV:** Görevler
- HAZİROLUŞ:** Hazır oluş engeline rağmen seçim
- KP:** Kişisel problemler
- MAT:** Global matematik öz-yetkinliği
- MEÇK:** Mesleğin eğitiminin ve çalışma koşullarının zorluğu
- MEYH:** Motivasyon eksikliği ve yetersiz
- MGİPK:** Mesleğin geleceği ve iş piyasası kısıtlamaları hazırlanma
- MÖYÖ:** Matematik öz-yetkinlik ölçeği
- MSBÖ:** Mesleki Sonuç Beklentileri Ölçeği
- MSHÖ:** Mesleki Seçim Hedefleri Ölçeği
- PROBLEM:** Problemlere rağmen seçim
- SBKK:** Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı
- SOSYAL:** Sosyal engele rağmen seçim
- T:** Taşınma
- TBİÖ:** Temel Bilim İlgisi Ölçeği
- YİA:** Yetenek ve ilgi azlığı ile ilgili engeller
- ZAMAN:** Zaman ve eğitim koşulları engeline rağmen seçim

GİRİŞ

Problem Durumu

Meslek seçimi kararı bireyin hayatındaki en önemli kararlardan biridir. İnsanlar meslek seçerken aslında bir yaşam biçimi seçerler. Bu kadar önemli olan bu kararı verirken insanlar yeterince özgür olamamaktadırlar. Çünkü bir takım faktörler insanların istedikleri meslekleri seçememelerine sebep olmaktadır. İnsanların istedikleri meslekleri seçememelerine sebep olan bu faktörler kariyer engeli olarak kavramsallaştırılmıştır (McWhirter, 1997). Crites (1969) kariyer engellerini, kariyer amaçlarını engelleyen bütün faktörler olarak tanımlamıştır. Daha açık bir anlatımla kariyer engelleri kişinin içinde veya çevresinde yer alan ve kariyer gelişimini güçleştiren olaylar ve şartlar olarak ifade edilmektedir (Swanson ve Woitke, 1997). Örneğin düşük benlik saygısı (Creed, Patton ve Bartrum, 2004), düşük sosyo-ekonomik düzey (Tang, Fouad ve Smith, 1999; McWhirter, Hackett ve Bandalos, 1998), beyaz ya da siyah ırktan olmak (Lent, Sheu, Gloster ve Wilkins, 2010; Constantine, Kindaichi ve Miville, 2007), farklı etnik kökenden olmak (McWhirter, 1997) ve bunlara benzer birtakım özellikler kariyer engeli olarak belirlenmiştir. Araştırmacılar bu kariyer engellerinin bireylerin kendilerine olan inançlarının düşük olması ile açıklanabileceğini fark etmişlerdir. Hackett ve Betz (1982) ve Lent, Brown ve Hackett (1994) yetenek, ilgi ve değer puanları yüksek olduğu halde kariyer seçeneklerini sınırlayan bireylerin davranışlarının öz-yetkinlik kavramı ile açıklanabileceğini belirtmişlerdir.

Öz-yetkinlik kavramı sosyal bilimlerde ilk kez Bandura (1977, 1982, 1997) tarafından Öz-Yetkinlik Kuramı'nda ortaya konulmuştur. Bandura (1977, 1982, 1997) bireylerin yaşamları boyunca sergiledikleri çeşitli davranışları etkileyen bilişsel süreçlerin anlaşılması konusunda yetkinlik beklentileri kavramının davranış üzerinde etkili olduğunu ileri sürmektedir. Bandura'ya (1977, 1986) göre, öz-yetkinlik, bireyin sahip olduğu kapasitelerini verilen bir davranış ya da davranışların sıralamasını başarılı bir şekilde uygulayabilmede yeteneğine ilişkin inancıdır. Öz-yetkinlik bireyin davranışlarının seçimini, performansını ve davranışını sürdürüp sürdürmeyeceğini etkiler. Psikolojik danışma ve rehberlik alanında, Bandura'nın Öz-Yetkinlik Kuramı'ndan kariyer seçimi davranışında yararlanmanın hem kuramsal olarak (Hackett

ve Lent, 1992) hem de kariyer psikolojik danışmasıyla ilgili müdahaleleri planlama açısından önemli (Betz, 1992; Kuzgun, 2000) olduğu vurgulanmaktadır.

Yetkinlik beklentisi kavramı çok çeşitli disiplinlerde yapılan araştırmalarda bir değişken olarak kullanılmaktadır. Kariyer psikolojik danışmanlığı alanında Bandura'nın yetkinlik beklentisi kavramı ilk olarak Hackett ve Betz (1981) tarafından kullanılmış ve bu araştırmacılar Kariyer Öz-Yetkinlik kavramı üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Betz'e göre (2000) yetkinlik kavramı, hem kariyer danışmanlığı, hem de mesleki gelişim kuramlarına önemli ölçüde katkı sağlamış ve son yıllarda birçok çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Kuzgun (2000), sosyal öğrenme kuramının, mevcut meslek gelişimi kuramlarının bütünleştirilmesi ve bunların uygulamaya daha etkin biçimde yansıtılması çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır.

Çeşitli araştırmaların sonuçları yetkinlik beklentisinin özellikle öğrencilerin öğrenim görmek istedikleri alanla ilgili seçimlerini ve meslek tercihlerini etkilediğini göstermektedir (Hackett ve Betz, 1989; Lent, Brown ve Larkin, 1984; Tang, Fouad ve Smith, 1999). Lent ve ark., (1994) kariyer öz-yetkinlik kavramının meslek tercihinde ilgileri, değerleri ve yetenekleri yönlendirmede merkezi bir rol oynadığını belirtmektedirler.

Kariyer öz-yetkinliği daha sonra Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı (SBKK) olarak adlandırılmıştır (Lent ve ark., 1994). SBKK, Bandura'nın (1986) karşılıklı üçlü şeklinde kavramsallaştırdığı nedensellik modelinden yararlanır. Buna göre; birey, çevre ve davranış birbirini karşılıklı olarak etkiler. Bu sistem bilişsel yapılar tarafından düzenlenmiştir. Yani insanlar çevrelerini etkiledikleri gibi aynı zamanda çevrelerinin de birer ürünüdürler (Lent ve ark., 2002).

Lent ve ark., (1994) ilgiler, seçimler ve performans ile ilgili ayrıntılı modeller geliştirmişlerdir. Öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve hedef seçimi kariyer karar vermede bireylerin kendi yeterliliklerini nasıl gördüklerini ve neyi başarabileceklerine olan inançlarını etkilemektedir.

Sosyal bilişsel kariyer kuramında Lent ve ark., (1994) kariyer karar vermeyi düzenleyen önemli üç bilişsel kavrama odaklanmıştır. Bunlar; öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve kişisel hedeflerdir. Bunun yanı sıra, bazen kariyer seçimi için engel oluşturan, bazen de bireylere destek sağlayan, bireyin dışında gerçekleşen dışsal bağlamsal faktörler arasında yer alan kariyer engellerini ele almışlardır.

SBKK'nın en temel hipotezlerinden biri, birey bir alanda en azından asgari düzeyde yeteneğe sahip olduğu durumlarda, yetkinlik beklentisi sayesinde başarıyı yakalama şansının artacağıdır. Bu durum her öğrencinin basit bir şekilde yetkinlik beklentisinin arttırılarak birer Einstein olacağı anlamına gelmemektedir. Yetkinlik beklentisi ile bireyler sahip oldukları yeteneklerini en üst düzeyde kullanabilme, bu konudaki becerilerini geliştirebilme ve gelecekte bu konuda başarı elde edebilme şanslarını arttıracaklardır (Lent, 2005).

Bireylerin sonucun ne olacağına ilişkin yaptıkları kestirim, tahminler sonuç beklentilerini ifade eder. Örneğin; “İnşaat mühendisi yada matematik öğretmeni olsam ne olur?” gibi. Buna karşılık öz-yetkinlik inançları “Bu mesleğin gereklerini yapabilir miyim?” ile ilişkilidir. Öz-yetkinlik inançlarına şu örnekler verilebilir: “Ne kadar iyi matematik işlemlerini yapabilirim?”, “Matematikten iyi bir not alabilir miyim?”, “Matematik öğretmenliğini etkili bir şekilde yapabilecek miyim?”. Sonuç beklentileri muhtemel/olası sonuçları belirtirken öz-yetkinlik bir şeyleri başarma yeterliğinin kestirimiyle ilişkilidir (Sharf, 2006).

Bireyin çeşitli dönemlerdeki eylemlerine yol gösteren ve davranışlarını düzenlemelerine yardımcı olan bir dizi hedefleri vardır. Örneğin; bilgisayar mühendisi olmaya karar veren bir üniversite birinci sınıf öğrencisi esas amacına ulaşmasını destekleyecek alt hedefler oluşturmalı ve davranışlar seçmelidir. Bu alt hedefler ‘dört yıl içinde okulu bitirmeliyim’ gibi güdüleyici ve ‘mezun olduğumda bir diplomam olacak ve işe başvuracağım’ gibi doyum sağlayıcı olmalıdır. Hedefler, öz-yetkinlik ve sonuç beklentileri birbiriyle ilişkilidir ve çeşitli şekillerde birbirlerini etkilerler (Sharf, 2006).

Bandura (1986) bireylerin ilgilerinin, onlara belirli etkinlikleri yapabilmek için azimli olmayı ve yaptıkları faaliyetlerle ilişkili hedefler belirlemelerini sağladığı görüşündedir. Bunun yanı sıra, Bandura ilgilerin bireyleri hedeflerine ulaştıracak eylemleri seçmelerini de etkilediğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla ilgilerin gelişimi mesleki seçim hedeflerini belirlemede önemlidir.

Lent ve ark. (2002) ilgiler, yetenekler ve değerler gibi kişisel faktörlerin dışında, sınırlı ekonomik koşullar gibi engellerin, öğretmenden teşvik görmek gibi desteklerin meslek seçiminde göz önüne alınması gereken önemli faktörler olduklarını belirtmektedirler. Destek ve engellerin her ikisinin de, meslek seçimi hedeflerinde ve eylemlerinde etkili olan öz-yetkinliği etkileyebildikleri ifade edilmektedir (Lent ve ark. 2001).

Lent, Brown ve Hackett (2000, 2002) bireylerin yaşantılarının çeşitli olaylar ve durumlar bağlamında meydana geldiğini belirtmektedirler. Bu olaylar ve durumlar bağlamsal faktörler olarak ifade edilmektedir. Araştırmacılar iki tür temel bağlamsal faktör tanımlamışlardır. Bunlar; arka plan bağlamsal faktörler ve davranış seçiminde yakınsak bağlamsal faktörlerdir. Kişinin kendi kültürüyle etkileşiminden, cinsiyet rolü beklentilerine ilişkin öğrendiklerinin bireyin öğrenme deneyimlerini etkileyerek kariyer seçimlerini etkilemesini arka plan bağlamsal faktörler olarak ifade etmişlerdir. Özellikle bu faktörler insanların sosyal ve akademik yaşamlarındaki öğrenimlerini etkileme gücüne sahiptir. Belirli akademik ve mesleki seçim konularında (meslek seçimi, tercihi) rol oynayan çevresel faktörler (fakirlik, taşınma vb.) ise davranış seçiminde yakınsak bağlamsal etkiler olarak ifade edilmektedir. İlgili literatürde kariyer engelleri olarak ifade edilen faktörler SBKK’nda bağlamsal faktörler olarak ifade edilmiştir. SBKK’nda bu faktörlerin bireylerin kariyer gelişimini etkileme gücüne sahip olduğu belirtilmektedir.

Lent ve ark., (1994) bu çalışmalarında SBKK’nın gelişimi, kuramın kavramlarını, ilgi, seçim ve performansla ilgili modellerini anlatmaktadırlar. Ayrıca bu makalede modellere ilişkin yordamaları, önermeleri ve hipotezleri de belirlemişlerdir.

Lent ve arkadaşlarının önerdiği hipotezlerden bu araştırmanın hipotezlerine temel oluşturanlar aşağıda özetlenerek sunulmuştur:

- Mesleki öz-yetkinlik inançları ile mesleki ilgiler arasında pozitif ilişki vardır.
- Meslekle ilgili pozitif sonuç beklentileri ile mesleki ilgiler arasında pozitif ilişki vardır; negatif sonuç beklentileri ile mesleki ilgiler arasında negatif ilişki vardır.
- Mesleki konulardaki öz-yetkinlik seçim hedefleriyle pozitif ilişkilidir.
- Mesleki konulardaki pozitif sonuç beklentileri ve seçim hedefleri arasında pozitif ilişki vardır.
- İlgiler ile seçim hedefleri arasında pozitif ilişki vardır. İlgilerdeki ve ilgi-hedef ilişkilerindeki cinsiyet ve ırk/etnik köken farkları büyük ölçüde fırsatlara, desteklere ve sosyalleşme süreçlerine erişimdeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.
- İlgilerle seçim hedeflerinin ilişkisi, algılanan engeller (ayrımcılık, önemli diğer kişilerin onaylamaması gibi) çok olduğunda zayıflar, aksi durumda da güçlenir.

Lent ve arkadaşlarının (1994) yukarıda ifade edilen hipotezlerini, seçim modellerini sınadıkları araştırmanın sonuçları, öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve algılanan engellerin mesleki seçim hedeflerini yordadığını göstermiştir. Yine Lent ve arkadaşlarının (1994; 2000) kariyer engellerine vurgu yaptıkları araştırmanın sonuçları da kariyer engellerinin kariyer seçimi ile ilişkili olduğunu göstermiştir.

İlgili literatürde sosyal bilişsel değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen başka araştırmalarda yapılmıştır. Lent, Lopez ve Bieschke (1991) 139 üniversite öğrencisinin matematik ilgilerinin yordayıcılarını ve kariyer temelli mesleki seçimlerini inceledikleri araştırma sonuçları, cinsiyetin (kız olmasının) matematik ilgilerinin negatif yordayıcısı, matematik ders notları, öz-yetkinlik ve sonuç beklentilerinin ise pozitif anlamlı yordayıcıları olduğunu göstermiştir.

Lent, Brown, Brenner, Chopra, Davis ve Talleyrand (2001) matematik ve fen eğitim türlerinin seçiminde bağlamsal destek ve engellerin rolünü araştırmışlardır. Matematik öz-yetkinliğinin ve sonuç beklentilerinin ilgilerin yordayıcıları olduğu

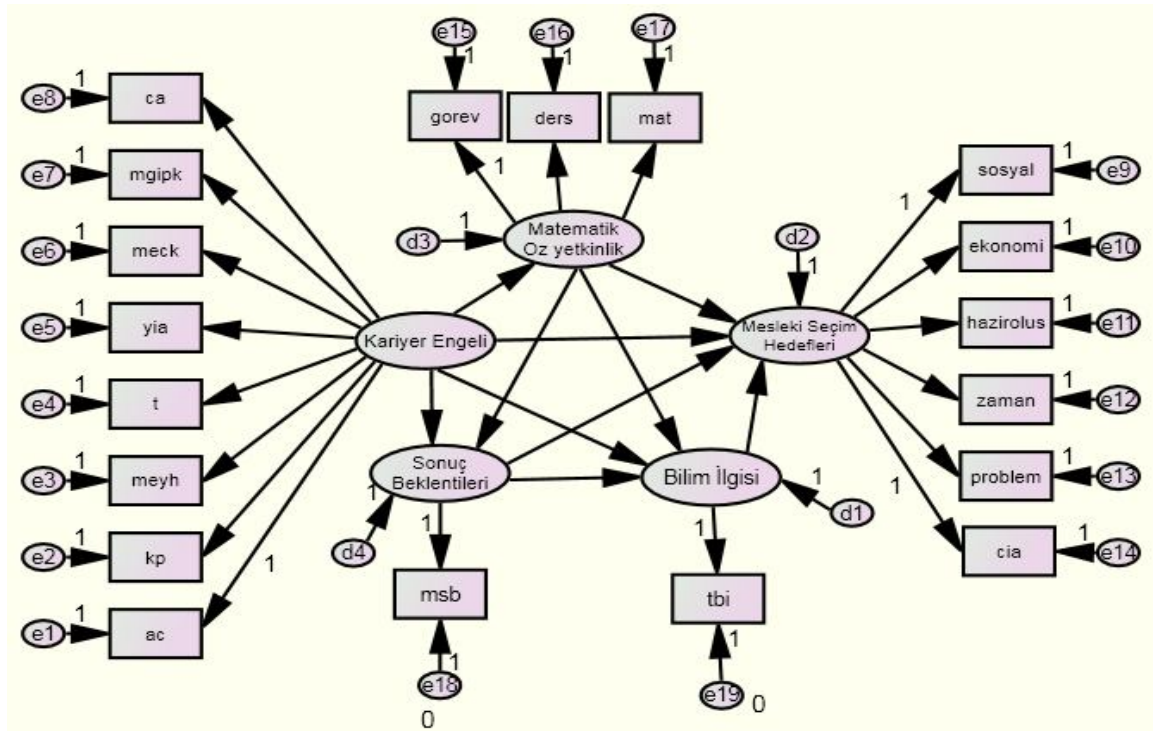
bulunmuştur. Bunun yanı sıra, ilgilerin, matematik öz-yetkinliğinin ve sonuç beklentilerinin seçim hedeflerinin yordayıcıları olduğu bulunmuştur. Algılanan destek ve kariyer engelleri ise seçim hedefleriyle doğrudan düşük düzeyde ilişkili bulunmuştur. Kariyer engellerinin ilgiler ve kariyer tercihleriyle doğrudan ve orta derecede ilişkili olduğu bulunmuştur. Kısacası, kariyer engellerinin ve desteklerinin öz-yetkinlik ile doğrudan, kariyer tercihi ile dolaylı ilişkili olduğu bulunmuştur.

Bireyi bir mesleğe ilişkin ya da mesleğe temel oluşturacak bilgi ve becerileri kazandırmayı ve bilimsel bilgi üretmeyi temel hedefi kabul eden Türkiye'deki üniversitelerin pek çoğunda, öğrencilerin kariyer seçim ve gelişimlerine yönelik çalışmaların sayılabilecek kadar az olduğu görülmektedir (Bacanlı, Eşici ve Altunbaş 2009). Saraçlı, Doğan, Kaygısız ve Kaya (2006) üniversite öğrencilerinin bir yükseköğrenim programına yerleşememe korkusu ve benzer sebepler ile bölüm tercihi yaptıklarını ancak daha sonra devam ettikleri bölümlerden memnun olmadıklarını belirlemişlerdir. Çevresindekilerin devam ettiği bölümü desteklemediğini düşünen üniversite birinci sınıf öğrencilerinin bölüm değiştirmek istedikleri bulunmuştur (Saraçlı ve Saraçlı, 2006).

Kurt'un (2008) araştırmasına katılan istatistik bölümü öğrencilerinin çoğu kendilerine sorulan "Bölümümü değiştirmek isterdim" ifadesine olumlu cevap vermişlerdir. Bunun yanı sıra, bu öğrencilerin birinci sınıfta bölüm değiştirmek istedikleri, tekrar sınava hazırlandığı ve bunlara benzer davranışlar gösterdikleri belirlenmiştir. Gündoğar, Gül, Uskun, Demirci ve Keçeci'nin (2007) araştırmalarında ise öğrenimini görmekte olduğu mesleğini 'Açıkta kalmamak için' seçtiğini düşünen öğrencilerin, yaşam doyumu, eğitim doyumu, öğretim üyeleriyle ilişkilerinden hoşnutluk puanları, bölüm isteği, bölüm uygunluğu puanlarının 'öğrenimini gördüğü mesleği çok istediği için' seçtiğini düşünen öğrencilerinkinden anlamlı olarak daha düşük olduğu bulunmuştur. Bu bulgular öğrenimi görülen mesleği benimseme ile öğrencilerin yaşam doyumu ve üniversiteye uyum arasında olumlu doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Yukarıda özetlenen gerek yurt dışında gerekse ülkemizde yapılan araştırmalarda genel olarak çeşitli sosyo-kültürel faktörlerin, kendine ilişkin yetkinlik algısı ve sonuç beklentilerinin meslek seçimi ile ilişkili oldukları görülmektedir. Bunun yanı sıra, ülkemizde öğrencilerin meslek seçiminin çeşitli faktörlerden etkilendiği ve seçim yapan üniversite öğrencilerinin yarıya yakının seçimlerinden memnun olmadıkları söylenebilir.

Kuramsal temeli SBKK'na dayandırılan bu araştırmada modelin incelenmesi önemli görülmüş ve bu araştırmanın ana problemini oluşturmuştur. Ayrıca ülkemizde kariyer engellerine zemin oluşturacak çeşitli yaygın görüş ve inançlar da vardır. Örneğin; “elinin hamuru ile erkek işine karışma”, “kadına dışarda değil evde çalışmak yakışır”, “Öğretmenlik kadınlar için çok uygun meslektir.” ifadeleri içinde yaşadığımız toplumda ayrımcılığı destekleyici ifadeler olarak zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Ancak, hâlihazırda özellikle kamu kurumlarında çalışan kadın ve erkeklerin aynı ücretleri almaları yani cinsiyet ayrımcılığına karşı eşit işe eşit ücret politikaları modern Türkiye Cumhuriyeti tarafından özellikle desteklenmektedir. Bunun yanı sıra, her türlü ayrımcılık yasalarla da yasaklanmıştır. Cinsiyet ayrımcılığının yasalarla önlenmeye çalışılmasına rağmen, hem üniversite öğrencilerinin meslek seçimini olumsuz etkileyen faktörleri belirleyen araştırmaların (Gündoğar, Gül, Uskun, Demirci ve Keçeci, 2007; Saraçlı, Doğan, Kaygısız ve Kaya, 2006; Saraçlı ve Saraçlı, 2006; Kurt, 2008; YÖK, 2007, s.123) sonuçlarına hem de kariyer engellerine dayanak oluşturacak yaygın görüşlere dayanarak ülkemizdeki üniversite öğrencilerinin kariyer engellerinin incelenmesi bu araştırmada önemli görülmüştür. İlgili literatürde yapılan araştırmaların sonuçları ve ülkemizde üniversite öğrencilerinin meslek seçimi ile ilgili yapılan çalışmalar, istatistikî verilerin sonuçları ve SBKK'nın temel önerme ve hipotezleri dikkate alınarak aşağıda yer alan Şekil. 1'deki hipotez model sınanmıştır.

Şekil 1: Hipotez Model

Hipotez modelde bağımlı değişken (endogen) mesleki seçim hedefleri, bağımsız değişkenler (exogen) ise kariyer engelleri, sonuç beklentileri, öz-yetkinlik ve ilgilidir. Modelde öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve ilgiler aynı zamanda aracı (mediative) değişken olarak tanımlanmıştır. Bu model aracılığıyla üniversite birinci sınıf öğrencilerinin kariyer engelleri, öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve ilgileri ile mesleki seçim hedefleri arasındaki ilişkilerin araştırılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı üniversite birinci sınıf öğrencilerinin kariyer engelleri, öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve ilgilerinin mesleki seçim hedefleri ile ilişkilerini bir model çerçevesinde incelemektir. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

Hipotezler

1. Kariyer engelleri, mesleki seçim hedefleriyle doğrudan ilişkilidir.
2. Kariyer engelleri, mesleki seçim hedefleriyle öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve ilgiler üzerinden dolaylı olarak ilişkilidir.
3. Öz-yetkinlik, mesleki seçim hedefleriyle doğrudan ve ilgiler üzerinden dolaylı olarak ilişkilidir.
4. Sonuç beklentileri, mesleki seçim hedefleriyle doğrudan ve ilgiler üzerinden dolaylı olarak ilişkilidir.
5. İlgiler, mesleki seçim hedefleriyle doğrudan ilişkilidir.

Araştırmanın Önemi

Meslek seçimi kararı bireyin hayatındaki en önemli kararlardan birisidir. Bireyin seçtiği meslek ilerde nasıl bir evde oturacağından kiminle evleneceğine kadar uzanan yaşamındaki pek çok diğer kararları etkileme gücüne sahiptir. Bu nedenle bireyin kendi özelliklerine ve isteklerine en uygun mesleği seçmesi bireyin mutlu ve başarılı bir yaşam sürdürebilmesi için oldukça önemlidir. Bireyin sağlıklı bir meslek seçimi yapabilmesi için her şeyden önce sağlıklı bir meslek gelişimi süreci geçirmesi gerekmektedir (Super, 1963). Ancak bireyin sağlıklı meslek gelişimi süreci geçirebilmesinde bu süreçte küçük yaştan itibaren yaptığı eğitsel ve kariyer planlarının önemli rolleri vardır.

Çocuk, ergen ya da gençlerin eğitsel ya da kariyer planı yaparken dikkate almaları gereken birtakım faktörler vardır. Bu faktörler kişilikle ilgili ve sosyo-ekonomik faktörler olarak iki grupta toplanabilir. Ancak birey bu faktörleri dikkate alırken aynı zamanda çeşitli kariyer engelleri ve kariyer güçlükleri ile karşılaşmaktadır. Örneğin, ülkemizde kariyer seçimine başlamadan önce ve kariyer karar verme sürecinde ergenlerin ailelerinden, öğretmenlerinden ve diğer yakın çevresindekilerden kaynaklanan karar verme güçlükleriyle karşılaştıkları görülmüştür Bacanlı (2007) ve Doğan (2010). Özyürek (1995) lise, Balın (2008) ve Büyükgöze-Kavas (2011)

üniversite öğrencilerinin kariyer engelleriyle karşılaştıklarını bulmuşlardır. Bu bulgular ülkemizde kariyer engellerinin kariyer gelişimini ve kariyer kararını zorlaştıran değişkenler olduğunu ve hem lise hem de üniversite öğrencilerinin bu engellerle nasıl başa çıkabileceklerine ilişkin yardıma gereksinimleri olduğunu göstermektedir. Ancak lise ve üniversite öğrencilerinin kariyer engelleriyle başa çıkabilmeleri için öncelikle onların kariyer engellerinin belirlenmesine gereksinim vardır. Bu araştırmada üniversite birinci sınıf öğrencilerinin kariyer engellerinin Lent ve arkadaşlarının (1994) SBKK'na sosyal bilişsel değişkenleriyle ilişkilerini bu kurama dayanarak bir model kurularak incelenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu modelin test edilmesi sonucunda ortaya çıkacak bulguların Türkiye'deki üniversite birinci sınıf öğrencilerinin hem kariyer engellerinin neler olduğunun hem de bu engellerin ilişkili olduğu sosyal bilişsel değişkenlerin belirlenmesini sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, bu modelin test edilmesi sonucunda ortaya çıkan bulgular üniversitelerdeki kariyer gelişim merkezlerinde öğrencilere sunulacak kariyer rehberliği ve psikolojik danışmanlığı hizmetlerinin planlanması ve programlanması sürecinde kariyer engelleriyle ilgili hedeflerin belirlenmesine yardımcı olacaktır.

Bu çalışmanın önemli görülen taraflarından diğeri de kariyer rehberliği ve psikolojik danışmanlığı alanında geliştirilecek mesleki rehberlik programlarına ve bireysel kariyer psikolojik danışması uygulamalarına da katkı sağlayacaktır. Ülkemizde kariyer psikolojik danışmanlığı ve rehberliğiyle ilgili uygulamalarda daha çok Özellik-etmen kuramının ve gelişimsel kuramların benimsendiği dikkati çekmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarının adı geçen kuramların dışında uygulamalarda SBKK'nın kavramlarının etkileşimini görme ve meslek tercihi ve seçiminde bu faktörleri ne kadar dikkate almamız gerektiği konusunda katkı sağlayacağı da düşünülmektedir. Çünkü meslek seçiminin çok önemli olduğu ülkemizde de özellik faktör kuramı ve gelişimsel yaklaşımlarla birlikte sosyal bilişsel değişkenlerin bütünleştirilerek öğrencilerin kariyer gelişimlerinin planlanması önem arz etmektedir.

Bu araştırma ile bir taraftan algılanan kariyer engellerinin ve meslek seçimine ilişkin seçim hedeflerinin Türk kültüründeki algılanışı ve yapısı ortaya konulmaya çalışılacak, diğer taraftan meslek seçimine ilişkin kişisel hedeflerin öğrencilerin kariyer

engelleri, öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve ilgileri arasındaki ilişkiler de araştırılmış olacaktır. Bu çalışmadan elde edilen bulguların kültürlerarası kariyer psikolojik danışmanlığı çalışmalarına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kısacası, bu araştırmanın sonuçlarının kariyer rehberliği ve psikolojik danışmanlığı alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma kapsamında geliştirilen özgün Türkçe algılanan kariyer engelleri, matematik öz-yetkinlik ve mesleki seçim hedefleri ölçeklerinin ve orijinali (McWhirter, Rasheed ve Crothers, 2000) tarafından geliştirilen ve Türkiye’deki üniversite öğrencilerine uyarlanan mesleki sonuç beklentileri ölçeğinin ülkemizde kariyer psikolojik danışmanlığı literatürüne ölçme araçlarını kazandırma bakımından katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, bu ölçeklerin ilerde hem araştırmacılar hem uygulayıcılar tarafından kullanılacak olmasının araştırmanın önemini artırdığı düşünülmektedir. Bu araştırmanın ülkemizde kariyer psikolojik danışmanlığı alanındaki literatürde üniversite öğrencilerinin kariyer engelleri, öz-yetkinlikleri, sonuç beklentileri, ilgileri ve seçim hedeflerini birlikte araştıran ilk çalışma olması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

1. Bu araştırma üniversite birinci sınıf öğrencileri üzerinde yapılmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, üniversite eğitimi gören ve lise son sınıfa devam eden öğrencilere genellenebilir.
2. Bu araştırmanın örneklemi üniversite birinci sınıfta öğrenim gören sayısal bölümlere devam eden öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma sonuçları sayısal bölümlere devam öğrencilere genellebilir.
3. Literatürde mesleki seçim hedefleri çeşitli şekillerde ölçülmektedir. Mesleki seçim hedefleri bu çalışmada geliştirilmiş olan mesleki seçim hedefleri ölçeğinin ölçtüğü faktörler ile sınırlıdır.

Tanımlar

Algılanan Kariyer Engelleri: Kariyer engelleri kişinin içinde veya çevresinde yer alan ve kariyer gelişimini güçleştiren olaylar ve şartlardır (Swanson ve Woitke, 1997).

Matematik Öz-yetkinliği: Öz-Yetkinlik insanların yapabileceklerine ilişkin yargılarını, belirlenmiş çeşitli performanslara ulaşabilmek için çeşitli faaliyetleri organize etme ve yürütmedir (Bandura, 1986). Matematik öz-yetkinliği öğrencilerin matematiğe karşı global öz-yetkinlik algıları, matematik ile ilgili dersleri başarabilmeye ilişkin öz-yetkinlik algısı ve matematik ile ilgili görevlere ilişkin öz-yetkinlik algısıdır.

Mesleki Sonuç Beklentileri: Bireylerin kariyer kararı verme davranışlarına ilişkin sonucun ne olacağına ilişkin yaptıkları kestirim, tahminler mesleki sonuç beklentilerini ifade eder (McWhirter, Rasheed ve Crothers, 2000).

Temel Bilim İlgisi: İlgi belli faaliyetlere isteyerek yönelme, bu faaliyetleri kısıtlayıcı koşullar altında bile başka faaliyetlere tercih etmedir. Temel bilim ilgisi fizik, kimya, biyoloji ve matematik konularına isteyerek yönelmeyi içermektedir (Kuzgun, 1995).

Mesleki Seçim Hedefleri: Hedefler, bireyi güdüleyen, önemli amaçlara ulaşıldığında doyum sağlayan faktörlerdir. Kariyer planları, kararlar, özlemler ve ifade edilmiş seçimlerin hepsi temelde hedef mekanizmalarıdır (Lent ve ark. 1994).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde önce Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı ve bu araştırmanın kuramsal temelini oluşturan Lent ve arkadaşlarının (1994) sosyal bilişsel kariyer kuramı ve öz-yetkinlik, sonuç beklentileri, ilgiler, mesleki seçim hedefleri ve algılanan kariyer engelleri anlatılacaktır. Sonra da bu araştırmanın konusuyla ilgili yurt dışında ve Türkiye'de yapılan araştırmalardan ulaşılabilenler özetlenecektir.

Öz-Yetkinlik Kuramı

Öz-yetkinlik kuramı, sosyal öğrenme veya sosyal bilişsel kuramın (örneğin; Kurumboltz, 1996; Lent, Brown ve Hackett, 1994) mesleki davranışa daha genel uygulanabilir çalışmalarının bir yaklaşımı olarak görülebilir.

Öz-yetkinlik Bandura'nın sosyal öğrenme kuramının en temel kavramıdır. Bandura'ya (1997) göre öz-yetkinlik beklentileri, kişinin verilen bir görev ya da davranışı başarılı bir şekilde uygulayabilmeye ilişkin kendi yeteneğine olan inancıdır. Bandura öz-yetkinlik beklentisinin üç ana göstergesi olan davranışları belirlemiştir. Bunlar; (a) kaçma davranışına karşı yaklaşma, (b) ana/hedef davranışların performansının kalitesi, (c) istenmeyen deneyimler ya da engellerle yüzleşmede ısrar etmedir. Bir davranış ya da davranışsal hedefle ilgili düşük yetkinlik beklentileri, kişinin bir davranışı başlatmadan önce çok küçük bir güçlük hissettiğinde o davranışı başlatmaktan vazgeçmesine ya da vazgeçme eğiliminde olmasına, davranıştan kaçınmasına yol açarlar. Kariyer gelişimi bağlamında yaklaşma davranışı, bireyin kendisine verilen eğitsel ya da kariyer seçeneklerini seçmek için istekliliğini gösterir. Bu yüzden yüksek öz-yetkinlik inançları kariyer ya da eğitsel seçimi kolaylaştırıcı bir rol üstlenirler. Düşük ve zayıf öz-yetkinlik inançları ise kariyer ya da eğitsel seçimi engelleme ve zorluk çıkarma gibi rol üstlenirler. Düşük öz-yetkinlik beklentileri, eğitim programlarını sürdürmede ve programa ilişkin performansta ve seçim olasılığı yüksek kariyer seçeneğini uygulanmaya koymada da engelleyici rol oynarlar (Betz, 2001).

Öz-yetkinlik, "öz-saygı" gibi bütünsel ve genel bir özellik değildir. Öz-yetkinlik, daha çok, belirli performans etki alanları ve faaliyetlere bağlı dinamik bir benlik inançları bütünüdür (Lent, 2005). Örneğin, bir kişi bir piyano resitalinde iyi bir

performans sergileyebileceğine ilişkin güçlü fikirlere (yani, yüksek öz-yetkinlik inançlarına) sahip olabilir. Fakat kişi birçok mekanik işte ya da sosyal durumda kendini çok daha yetersiz hissedebilir. Bu kişinin öz-saygı duygusunun bu performans bağlamlarının her birinde (olayların çapraz-durumsal doğası gereği) oldukça durağan olması beklenirse de, öz-yetkinliği o andaki eyleme ya da alana bağlı olarak önemli ölçüde çeşitlilik gösterebilir (Lent ve Brown, 2006).

Bandura'ya (1977) göre, yetkinlik beklentileri, birbiriyle etkileşim halinde olan başlıca dört bilgi kaynağından oluşmaktadır. Bunlar: 1. Bireyin doğrudan kendi yaptığı başarılı ya da başarısız etkinlikler sonucunda elde ettiği bilgiler. 2. Dolaylı yaşantılar; bireyin başkalarını gözleyerek onların aynı işlerde ne kadar başarılı oldukları konusunda edindiği bilgiler. 3. Sözel ikna; bireyin başarabileceğine ya da başaramayacağına ilişkin bireye yapılan teşvikler ve öğütler. 4. Duygusal uyarılma; performans anında bireyin yaşadığı kaygı, sinirlenme ya da heyecanlanma gibi duygusal tepkilerdir.

Bandura (1982) bireylerin bilgi kaynakları ve bu kaynakları destekleyen yetkinlik beklentisinin üç boyutu olduğunu belirtmektedir. Bunlar;

Birinci boyut: Düzey (Level); girişilecek işin ya da davranışların zorluğudur ki bununla birey yapabilme performansını hisseder.

İkinci boyut: Dayanıklılık (Strength); bireyin engelleyici, caydırıcı koşullara karşın davranışını sürdürmeye devam etmesini sağlayan kendine olan güvenidir;

Üçüncü Boyut: Genellenebilirlik (Generality); belirli bir durumda oluşan yetkinlik inancının diğer durumlara genellenebilmesidir.

Bu üç boyut sayesinde, bireyler yetenekleri doğrultusunda davranışlarını organize ederek davranışlarının sonuçlarını gözlerler. Davranışlarının sonucunda sahip oldukları yetenekler hakkında bilgi sahibi olurlar. Dolayısıyla bireyin bir davranışı başlatmasında, sürdürmesinde ve sonlandırmasında ve davranışlarını düzenlemesinde oldukça önemli rolleri olan öz-yetkinlik beklentisi kavramının sosyal bilimler başta olmak üzere fen bilimlerinde de kullanılan ve araştırılan bir değişken olduğu görülmektedir. Örneğin, diyet ve kilo kontrolü, matematik performansı, bilgisayar programlarını kullanma gibi konularda yapılan çalışmalarda yetkinlik beklentisi

kavramının kullanıldığı dikkati çekmektedir (Sterret, 1998). Sosyal bilimlerden psikoloji ve sosyolojinin yanı sıra öz-yetkinlik beklentisi kavramı meslek seçimi ile ilgili davranışlarla ilişkilendirilerek kariyer rehberliği alanında da kullanılmaktadır. Kariyer psikolojik danışmanlığı alanında yetkinlik beklentisi ilk olarak 1980'li yıllarda Hackett ve Betz (1981) tarafından kullanılmıştır. Betz'e (2000) göre, yetkinlik kavramı, hem kariyer psikolojik danışmanlığı, hem de mesleki gelişim kuramlarına önemli ölçüde katkı sağlamış ve son yıllarda birçok çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

Hackett ve Betz'in (1981; 1983) kadınların kariyer gelişimleri ile ilgili olan yetkinlik beklentisini temel alan modelleri kısa bir süre sonra yerini bireylerin güçlü inançlarına odaklanan ve bununla bireylerin bir şeyleri başarılı bir şekilde başarabileceğine inanan Lent, Brown ve Hackett'in (1994) SBKK'na bırakmıştır. Öz-yetkinlik inancının yani bu kendi kendine inancın kariyer tercihinde ilgileri, değerleri ve yetenekleri yönlendirmede merkezi bir rol oynadığı görülmüştür.

Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı

Sosyal bilişsel kariyer kuramını geliştirenler Robert Lent, Stewen Brown ve Gail Hackett orijinal kavramları kadın ve erkekler için kariyer ve akademik ilgiler, seçimler ve performans ile ilgili ayrıntılı bir kuram geliştirmişlerdir. *Öz-yetkinliğin* bilişsel kavramları, sonuç beklentileri ve hedef seçimi kariyer karar vermede önemli faktörlerdir. Bu kavramlar birbirlerini karşılıklı etkileyerek bireylerin kendi yeterliliklerini nasıl gördüklerini ve neyi başarabileceklerine olan inançlarını etkilemektedir (Sharf, 2006).

Bu araştırmanın kuramsal temelini oluşturan SBKK, Lent ve arkadaşları (1994) tarafından Bandura'nın genel sosyal bilişsel kuramı temel alınarak geliştirilmiş, modern bir kariyer kuramıdır. Bu kuram insanların kendi kariyer davranışlarını yönlendirebilme kapasitelerine vurgu yapmaktadır. Lent ve arkadaşları özellik-etmen ve gelişimsel kariyer kuramlarından bazı parçaları birleştirerek ve bazı yeni değişkenler ekleyerek kariyer psikolojisi alanına yeni bir kariyer kuramı sunmuşlardır. Geliştirilen bu yeni kuram önceki kariyer kuramlarıyla bazı benzerlikler ve bazı farklılıklar göstermektedir.

Örneğin, SBKK, özellik-etmen kuramlarıyla benzer şekilde kariyer gelişim sürecinde ilgi, yetenek ve değerlerin önemini vurgulamaktadır. Ancak, SBKK’ında bu özelliklerin zamanla değişebileceğine, bunun için de bu özelliklerin yanı sıra insanların ve çevrelerin dinamik ve duruma özgü yanlarına (yetkinlik beklentisi, geleceğe ilişkin sonuç beklentisi, sosyal destek ve engeller gibi) dikkat çekilmektedir. Bu açıdan SBKK ilgileri sadece incelemekle kalmamış, aynı zamanda zaman içerisinde ilgilerin nasıl değiştiği ve bu değişimde nelerin etkili olduğu sorularına da cevap aramış ve bu konuda bazı modeller geliştirmiştir. SBKK, gelişimsel kariyer kuramlarından farklı olarak ise, kariyer gelişim görevlerinde belli yaş dönemlerine odaklanmaktansa, bu gelişim dönemlerinde, etkin kariyer davranışları geliştirmelerinde bireylere yardımcı olabilecek bazı kuramsal ögelere odaklanmaktadır (Lent, 2005).

Birey, çevre ve davranış arasındaki ilişkiyi açıklamak için SBKK’nın temsilcileri Bandura’nın (1986) *karşılıklı üçlü* şeklinde kavramsallaştırdığı *nedensellik modelinden* yararlanmışlardır. Buna göre; birey, çevre ve davranış birbirini karşılıklı olarak etkiler. Bu sistem bilişsel yapılar tarafından düzenlenmiştir. Yani insanlar çevrelerini etkiledikleri gibi aynı zamanda çevrelerinin de birer ürünüdürler. Kalıcı kişilik özelliklerine vurgu yapan özellik-etmen ve tipoloji kuramlarında, davranış birey ve çevresi arasındaki etkileşimin bir ürünüdür (Lent ve ark., 2002; Sharf, 2006).

Öz-yetkinlik ile ilgili yukarıdaki değerlendirmelerden yola çıkılarak sosyal bilişsel kariyer kuramının kariyer karar vermeyi düzenleyen önemli üç bilişsel kavramı olan öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve kişisel hedefler üzerinde durulacaktır. Bunun yanı sıra, bu bölümde bazen kariyer seçimi için engel oluşturan, bazen bireylere destek sağlayan, bireyin dışında gerçekleşen dışsal bağlamsal faktörler arasında yer alan kariyer engelleri irdelenecektir.

Öz-Yetkinlik

Bandura (1986) öz-yetkinliği, insanların yapabileceklerine ilişkin yargılarını, belirlenmiş çeşitli performanslara ulaşabilmek için çeşitli faaliyetleri organize etme ve yürütme olarak tanımlamıştır. Öz-yetkinliğini düşük algılayan bireyler belki de zor bir konu ile baş etmede sebat edemeyeceklerdir. Belki de onlar işi iyi yapamayacaklarına

ilişkin düşüncelere sahiptirler. Belki de iş tarafından bezmiş veya bunalmış hissedebilirler. Öz-Yetkinlik, durumun bağlamına bağlı olarak bireyin kendisine ilişkin değişen inançlarıdır. Bazı faktörler; iş durumunun doğasını, insanları, bireyin çevresinde yer alan ve iletişimde bulunduğu çevreyi ve benzer görevlerde yeterlik duygusunu içermektedir.

SBKK'nın en temel hipotezlerinden biri, bireyin bir alanda en azından asgari düzeyde yeteneğe sahip olduğu durumlarda, yetkinlik beklentisi sayesinde başarıyı yakalama şansının artacağıdır. Bu durum her öğrencinin basit bir şekilde yetkinlik beklentisinin arttırılarak birer Einstein haline geleceği anlamına gelmemektedir. Yetkinlik beklentisi ile bireyler sahip oldukları yetenekleri en üst düzeyde kullanabilme, bu konudaki becerilerini geliştirebilme ve gelecekte bu konuda başarı elde edebilme şanslarını arttıracaklardır (Lent, 2005).

Brown, Lent ve Gore (2000) öz-yetkinlik inançlarının bireyin yapabileceklerini tahmin etmeden daha çok mesleki ilgiler ve muhtemel kariyer seçimlerini tahmin etmeyi gösterdiğini belirtmişlerdir. Sosyal bilişsel kariyer kuramına göre, insanlar potansiyel olarak elde edebilecekleri bazı kariyer seçeneklerini, genellikle bu seçenekleri gerçekleştirebilme konusundaki öz-yetkinlik inançlarına ve sonuç beklentilerine ilişkin yanlış algılamalarından dolayı erkenden elemektedirler (Lent, 2005).

Yetkinlik beklentisi ile ilgili olarak son yıllarda yapılan araştırmalar (Hackett ve Betz, 1989; Lent, Brown ve Larkin, 1984; Tang, Fouad ve Smith, 1999) yetkinlik beklentisinin özellikle öğrencilerin öğrenim görmek istedikleri alanla ilgili seçimlerini ve meslek tercihlerini etkilediğini göstermektedir.

Sonuç Beklentileri

Sonuç beklentileri olarak adlandırılan, kişinin olası tepkisel sonuçlar hakkındaki inançları, sosyal bilişsel kuramın başka bir önemli ögesini oluşturur. Öz-yetkinlik inançları, kişinin tepkisel yetenekleriyle ilgiliyken (yani, 'bunu yapabilir miyim?'),

sonuç beklentileri belirli davranışları sergilemenin hayali sonuçlarını içerir ('bunu yaparsam, ne olur?') (Lent, Brown ve Hackett, 1994).

Birçok sonuç beklentisi türü tanımlanmıştır. Bunlar; beklenen sosyal (örn. kişinin ailesine yararı), maddi (örn. finansal kazanç) ve kendini değerlendirici sonuçlar (örn. kendini onaylama) (Bandura, 1986).

Bireylerin sonucun ne olacağına ilişkin yaptıkları kestirim, tahminler sonuç beklentilerini ifade eder. "Harward üniversitesine başvurursam ne olur?" gibi. Buna karşılık öz-yetkinlik inançları "Bu etkinliği yapabilir miyim?" ile ilişkilidir. Öz-yetkinlik inançlarına şu örnekler verilebilir: "Ne kadar iyi basketbol oynayabilirim?", "İyi bir not alabilir miyim?", "İşimi etkili bir şekilde yapabilecek miyim?". Bu nedenle sonuç beklentileri ne olabileceğini belirtir ve öz-yetkinlik bir şeyleri başarma yeterliğinin hesap edilmesiyle ilişkilidir. İşten para kazanmak fiziksel sonuç beklentisine, okulda yaptığı iyi bir iş için babasından takdir görmek sosyal sonuç beklentisine, sınıftaki performansından hoşnut olmak ise öz-değerlendirme sonuç beklentisine örnek olarak verilebilir. Genel olarak Bandura, öz-yetkinliğin sonuç beklentilerinden daha önemli olduğunu öne sürmüştür. Duruma bağlı olarak öz-yetkinlik veya sonuç beklentilerinden biri diğerinden daha önemli olabilir (Sharf, 2006).

Hedefler

Bireyler yakınlarındaki olaylara ve çevrelerine sadece karşılık vermekten daha fazlasını yaparlar. Çeşitli dönemlerdeki eylemlerine rehber olan ve davranışlarını düzenlemelerine yardımcı olan bir dizi hedefleri vardır. Örneğin avukat olmaya karar veren bir üniversite birinci sınıf öğrencisi esas amacına, hedefine ulaşmasını destekleyecek alt hedefler oluşturmalı ve davranışlar seçmelidir. Sonraki yedi yıl avukat olmak için desteği olmayacaktır. Hedefler, güdüleyici ve mezuniyet gibi oldukça önemli hedeflere ulaşıldığında doyum sağlayıcıdır. Hedefler, öz-yetkinlik ve sonuç beklentileri birbiriyle ilişkilidir ve çeşitli şekillerde birbirlerini etkilerler (Sharf, 2006).

Hedefler, kariyer seçimi ve karar verme kuramlarının, genellikle örtülü olsa da, daima var olan bir ögesidir. Kariyer planları, kararlar, özlemler ve belirtilmiş seçimlerin

hepsi temelde hedef mekanizmalarıdır. Her birinin önemi, davranışı güdülemedeki (ya da tasarlanmış davranışı simgelemedeki) tahmin edilebilir rollerinden kaynaklanır; bu birçok değişik hedef terimi arasındaki farklar öncelikle, özgüllük dereceleriyle ve gerçekteki seçim uygulamasına yakınlığıyla ilgilidir. Örneğin, kariyer hedefleri, gerçek kariyer giriş zamanından uzakta değerlendirilirse, sorumluluk gerektirmiyor veya gerçek neticeler ortaya çıkarmıyorsa ve öznenin, iş pazarının koşulları gibi, gerçek durumları değerlendirmeye alması gerekmiyorsa, genellikle mesleki özlemler ya da hayaller olarak görülürler. Özgül niyetler içerdiklerinde (belirli bir alan ya da rolle meşgul olma kararlılığı gibi), kariyer girişinin yakınında veya içinde olduklarında ve sorumluluk gerektirdiklerinde, seçim, plan ya da karar olarak adlandırılmaları daha olasıdır (Lent, ve ark., 1994).

İlgiler

Bandura (1986) ilgilerin, insanların tamamıyla etkili olabildiklerini ve bu girişimlerinin onları başarıya götüreceğini hissettikleri etkinliklerden ortaya çıkan, zaman içinde sürdürülmesi muhtemel etkinlikler olduğuna inanmaktadır. Bireyler spor gibi etkinliklerde yeteneklerini deneyerek, becerilerinin olmadığını hissedebilirler ve sonrasında ilgilerini kaybederler. Aynı şekilde bir etkinliğin (spor gibi) sonucunda başarılı olamayacaklarını hissettiklerinde de ilgilerini kaybetme eğiliminde olabilirler. Bireylerin ilgileri, onların belirli etkinlikleri yapmak için azimli oluşlarını ve etkinliklerle ilişkili olarak hedeflerini etkilemektedir. Bunun yanı sıra, bireylerin hedefleri onları amaçlarına ulaştıracak eylemleri seçmelerini de etkilemektedir.

İlgilerin zamanla sabit hale geldiğini savunan özellik-etmen kuramlarından farklı olarak SBKK'nda, kişilerin bazı seçeneklerle karşılaşma imkânlarına ya da onları bu seçeneklere yönlendirebilecek öğrenme yaşantılarına bağlı olarak, yetkinlik beklentilerini arttırabileceklerini ve olumlu sonuçlar geliştirebilecekleri belirtilmektedir. Dolayısıyla da, artan ya da azalan yetkinlik ve sonuç beklentileri, kişilerin yetişkinliklerinde de ilgilerinde değişimlere sebep olabileceğini belirtmektedirler (Lent, 2005).

Algılanan Kariyer Engelleri

Tarihsel bir perspektiften bakıldığında Amerika’da 1964 ve öncesinde aynı gelire, eğitime, çocuk sayısına ve diğer ortak özelliklere sahip beyaz ve siyahlar arasında meslek seçimi veya işe alma, ücret, vb. bakımından ayrımcılık yapılmıştır. Amerika’da ırkçılık karşıtı eylemler sonrasında devlet okullarında ırksal ayrıma son verilmesi, yurttaş hakları yasasının çıkarılması ve en nihayetinde işyerinde ırksal ayrımın yasaklanması gibi yasal yaptırımlar ortaya çıkmıştır (“Martin Luther King,” 2009). Bunun yanı sıra, 1960 sonrasındaki feminist hareketi çalışmaları dikkati cinsiyet ayrımcılığına çevirmiştir. 1960’lı yıllarda feminizm çalışmalarının batı toplumlarında kadınlara oy hakkı, Amerika’da ise herhangi bir üniversiteye kabul edilme hakkı gibi hakların yürürlüğe koyulmasında büyük etkisi olmuştur(“Feminizm,” 2009).

McWhirter (1992) kariyer psikolojik danışmanlığı ile ilgili yapılan çalışmalarda 1970’lere kadar orta sosyo-ekonomik düzeye mensup beyaz erkeklerin kariyer gelişimlerinin incelendiğini beyaz kadınların, siyahların ve diğer etnik kökenli bireylerin kariyer gelişimlerinin ihmal edildiğini belirtmektedir. Zamanla beyaz kadınların, siyah ırktan ve farklı etnik kökenden bireylerin iş yaşamında giderek daha çok yer almaları, meslek rehberliği ve danışmanlığı alanında cinsiyet ve ırk ve etnik köken ayrımını inceleyen araştırmaların yapılmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla McWhirter (1992) 1970’lere kadar kadınların, siyahların ve farklı etnik kökenli ve farklı sosyo-ekonomik düzeyden bireylerin kariyer gelişimlerinin belirgin olduğunun söylenemeyeceğini belirtmektedir. Geleneksel kariyer kuramlarında ırkçılık ve cinsiyetçilik araştırılmadığı ve bu durumun kariyer danışmanlarının kadınların ve farklı ırktan ve etnik yapıdan bireylerin kariyer gelişimlerini anlamasını zorlaştırdığı görülmektedir.

Ancak son 40 yıl içinde kadınların, farklı ırktan ve etnik yapıdan ve farklı sosyo-ekonomik düzeyden bireylerin kariyer gelişimlerini inceleyen araştırmalara daha fazla ağırlık verildiği dikkati çekmektedir (Luzzo, 1993, 1995; McWhirter, 1997; Patton, Creed, ve Watson, 2003; Swanson, Daniels, ve Tokar, 1996; Swanson ve Tokar, 1991a, 1991b). Bunlara ilaveten farklı kültürlerdeki bireylerin kariyer davranışlarını da anlamayı amaçlayan araştırmalar yapılmıştır (Patton, Creed, ve Watson, 2003).

Sosyal bilişsel kariyer kuramı, insanları kendi kariyer gelişimlerinin aktif failleri (sorumluları) ya da şekillendiricileri olarak görmekle birlikte, sosyal ve ekonomik koşullar gibi insanın kontrol edemeyeceği engellere de vurgu yapmaktadır. Ancak kişinin kontrol edemediği bazı durumlar olsa da, kariyer gelişiminde kişinin kaderinin bir kurbanı olmadığı, bu süreçte kişinin kendisi ve çevresiyle ilgili sahip olduğu inançların anahtar bir rol oynadığını vurgulamaktadır (Lent ve ark., 2002).

Sosyal bilişsel kariyer kuramcıları, bireylerin öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve hedeflerine etki eden pek çok faktörün ve başkalarıyla etkileşimlerinin olduğunu belirlemişlerdir. Bireylerin yaşantıları çeşitli olaylar ve durumlar bağlamında meydana gelir. Lent, Brown ve Hackett (2000, 2002) arka plan bağlamsal faktörler ve davranış seçiminde yakınsak bağlamsal faktörler olmak üzere iki tür temel bağlamsal faktör tanımlamışlardır. Arka plan bağlamsal faktörler, kişinin kendi kültürüyle etkileşiminden, insanlar ve cinsiyet rolü beklentilerine ilişkin öğrendiklerinden oluşmaktadır. Ayrıca bu faktörler, insanların sosyal ve akademik yaşamlarındaki öğrenimlerini de etkileme gücüne sahiptir. Bunun aksine davranış seçiminde yakınsak bağlamsal faktörler ise belirli akademik ve mesleki seçim konularında rol oynayan çevresel faktörleri ifade etmektedir. Yakınsak bağlamsal faktörler, şimdiye yöneliktirler ve meslek seçimiyle doğrudan ilişkilidirler. Belirli mesleklerdeki mevcut rol modelleri, ilgilenilen alandaki yarı zamanlı veya tam zamanlı iş olanakları ve eğitim için ekonomik destek yakınsak bağlamsal faktörlere örnek olarak verilebilir.

Bağlamsal faktörler, bireyin seçiminin desteklenmesinde veya arzuladığı kariyer hedefini elde etmesinde engeller olarak rol oynayabilirler. Engellerin ve desteklerin büyük bir kısmı, arka plan bağlamsal faktörlerden daha ziyade yakınsak (şimdiki/mevcut) faktörler içinde yer almaktadır. Yakınsak faktörler, doğrudan ele alınabilen bir husustur. Örneğin ekonomik engelleri aşmayı denemek, yeterli yiyeceğin olmadığı bir yerdeki aileyi kalkındırmaya çalışmaktan daha kolaydır. Ancak, yeterli yiyeceğin olmaması gibi çeşitli arka plan bağlamsal faktör sınırlılıkları olduğu hallerde bile, ailelerin çocuklarını çalışmaya teşvik etmeleri gibi destekler bulunabilmektedir (Sharf, 2006).

Bağlamsal faktörler son zamanlardaki araştırmaların konusudur. Bununla birlikte ilgiler, yetenekler ve değerler gibi kişisel faktörler; sınırlı ekonomik koşullar gibi engeller, öğretmenden teşvik görmek gibi destekler meslek seçiminde göz önüne alınan önemli faktörlerdendir (Lent, ve ark., 2002). Destek ve engellerin her ikisi de, meslek seçimi hedeflerinde ve eylemlerinde etkili olan öz-yetkinliği etkileyebilmektedir (Lent, ve ark., 2001).

Lent, Brown ve Hackett (2000) çalışmalarında kariyer seçiminde bağlamsal destekler ve engellerle ilgili literatürü incelemişlerdir. Araştırmacılar bu önceki çalışmalardaki görüşleri dikkate alarak kariyer engellerinin kuramsal temelinin, çeşitlerinin dahi iyi anlaşılmasına yönelik görüşlerini ve önerilerini sunmuşlardır. Lent ve arkadaşları (2000) bu çalışmalarında kariyer engellerini fenomenolojisine, zamansal etkilerine ve yönüne göre incelemişlerdir. Lent ve arkadaşlarına göre, SBKK’ında kariyer gelişimi hem nesnel hem de çevresel faktörlerden etkilenir. Örneğin; kişinin eğitiminin niteliğine ve devamına katkı sağlayan mali destek kariyer gelişimini etkileyen nesnel faktörlerden birisidir. Bu tür nesnel faktörler, kişi onların etkisini özel olarak ifade etmese bile, onun kariyer gelişimini güçlü bir şekilde etkileyebilir. Ancak, belirli bir nesnel faktörün (örneğin; mali destek, fakirlik-zenginlik) kariyer gelişimine etkisi, bireyin ilgili faktörü nasıl değerlendirip tepki verdiğine bağlıdır. Bir başka ifadeyle, bireyin nesnel faktörü nasıl algıladığına bağlıdır. Lent ve arkadaşları, bu görüşlerine dayanarak, kariyer kuramcılarının kariyer gelişimini etkileyen nesnel çevrenin ekonomik koşullar, ebeveyn davranışları ve akran etkileri gibi çoklu, zorunlu öğelerini dikkate aldıkları kadar bireylerin bu nesnel çevresel öğeleri nasıl değerlendirip, tepki verdiklerini dikkate almalarını önermektedirler. Dolayısıyla, Lent ve arkadaşları kariyer engellerinin nesnel ve algılanan olarak iki grupta incelenebileceği görüşündedirler.

Lent ve arkadaşlarına (2000) göre, SBKK kariyer gelişimini belirli çevresel etkilerin meydana geldiği zamansal dönemi de etkilediğini ileri sürmektedirler. SBKK çevresel etkilerin bireyin öğrenme deneyimlerini etkilediğini, öğrenme deneyimlerinin ise kariyerle ilgili öz-yetkinlik ve sonuç beklentilerini uzak bağlamsal faktörler olarak etkilediğini belirtir. Örneğin; öğrencinin önceki öğrenim süreçlerinde matematikten

başarısız olma deneyimleri sonraki matematik öz-yetkinliğini ve sonuç beklentilerini düşürecektir. Araştırmacılar ders, bölüm, meslek seçimi kararını verme veya işe kabul edilme kararını verirken aynı zaman diliminde bireyin karşısına çıkan ve onun kararını etkileyen çevresel değişkenlerin (örneğin; cinsiyet ayrımcılığı, ayrımcı işe alınma uygulamalarıyla karşı karşıya kalma gibi) tümünü eş zamanlı çevresel faktörler olarak adlandırmışlardır. Lent ve arkadaşları, kariyer engellerini yönüne göre (doğrudan, dolaylı) incelemişlerdir. SBKK, yakınsal çevresel değişkenlerin insanların kariyerle ilgili seçimlerini yaptıkları ve uygulamaya koydukları süreçleri doğrudan etkileyebileceğini ya da buna aracı olabileceğini belirtmektedir. Örneğin; cinsiyet ayrımcılığı gibi bir bağlamsal faktörün meslek seçimini doğrudan etkileyebileceği gibi ilgiler üzerinden dolaylı etkileyebileceği belirtilmektedir.

Kariyer engellerinin ölçümü

Crites (1969) kariyer engellerini kariyer amaçlarının başarılmasını engelleyen bütün faktörler olarak tanımlamıştır. Algılanan engeller ilgili literatürde çeşitli şekillerde ölçülmüştür. McWhirter (1992) çeşitli kariyer engellerini 6 faktörde toplamıştır. Birinci faktörde iş yaşamında cinsiyet ve etnik ayrımcılık, ikinci faktörde yetersiz yetenek, üçüncü faktörde ilgi yetersizliği, dördüncü faktörde aile ile ilgili konular, beşinci faktörde fırsat eşitsizliği ve altıncı faktörde ise ekonomik zorluklar yer almaktadır.

Howell, Frese ve Solie (1977) ise Algılanan Engeller Ölçeğini (Perceived Barriers Scale) geliştirmişlerdir. Araştırmada katılımcılara “Aşağıdakilerden hangileri seçmeyi istediğiniz işi seçmenizi ne kadar etkilemiştir” sorusu sorularak “ebeveyn ilgisi, mevcut okul, ekonomi, taşınma, iş ve eğitiminin mevcut olup olmaması ve kariyer yönlendirmelerinin olup olmaması açısından belirlenen faktörlerin öğrenciler tarafından değerlendirilmeleri istenmiştir.

Kariyer engelleri ölçümü ile ilgili diğer bir çalışma ise Swanson (1991a, 1991b) tarafından yapılmıştır. Çalışmada önce kariyer engellerinin tanımı yapılarak ölçek maddeleri ve boyutları öğrencilere sunulmuştur. Bir diğer çalışmada ise Stead, Els ve Fouad (2004) yarı yapılandırılmış soru formları ile ölçümler yapılmıştır. Araştırmacılar

Güney Afrikalı lise öğrencilerinin algılanan kariyer engellerini araştırmışlardır. Araştırmada sosyal bilişsel kariyer kuramının algılanan kariyer engellerini belirlemek için yarı yapılandırılmış 4 soru ile ölçüm yapılmıştır. Cinsiyet ayrımcılığı, ırksal-etnik ayrımcılık, kişisel özellikler ve diğer faktörlerin (ekonomik problemler, yeterince iyi notlara sahip olmamak, dili yeterince akıcı konuşamamak, kariyer seçimi ile ilgili aile problemleri, muhtemel işsizlik, diğer ilgilerinden dolayı iş ortamına bağlanamamak, belirli mesleklere girebilmek için gerekli olan fiziksel özellikleri taşımamak, gelecekte evlilik planı yapmak) öğrencilerin belirttiği kariyer engelleri olduğu görülmüştür.

Ventura (2010) ise lise öğrencilerinin algılanan akademik başarı engelleri ve destekleri algısı ölçeğini geliştirmiştir. Araştırmaya katılan Latin Amerikalı lise öğrencilerinin çoğunun akademik başarısının yüksek olduğu belirtilmektedir. Araştırma sonuçları, ölçeğin bağlamsal destekler, psikolojik destekler, bağlamsal engeller ve psikolojik engeller boyutlarından oluşan dört faktörlü bir yapının olduğunu göstermiştir. Katılımcıların tamamı akademik engel algılamaktan çok, akademik destek algılamışlardır. Yüksek başarıya sahip öğrencilerin kendilerinden daha az başarılı olanlara göre daha fazla psikolojik destek algıladıkları bulunmuştur. Araştırmacı algılanan desteklerin akademik başarı ve kariyer seçimi kararı ile ilişkili olabileceğini vurgulamaktadır.

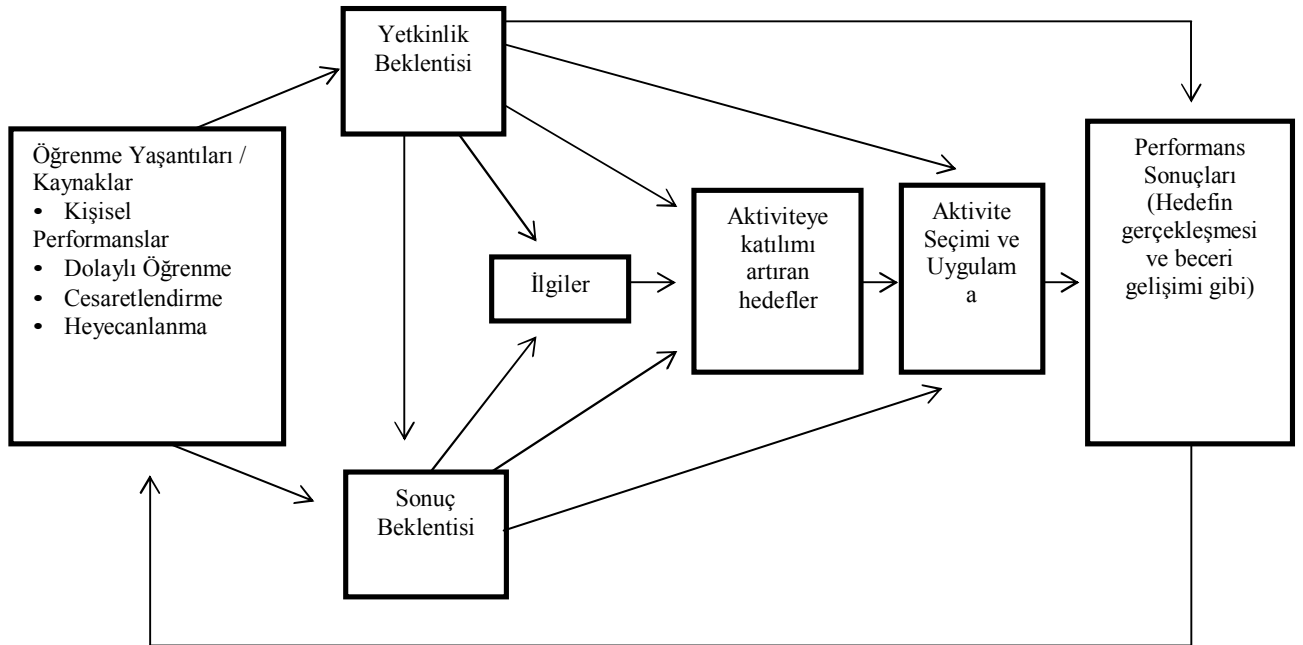
Lent ve arkadaşları makalelerinde SBKK'nın gelişimi, temel kavramları ve önerdikleri modelleri anlatmışlardır. Bu modellere ilişkin yordamalar, önermeler ve hipotezler aşağıda özetlenmiştir (Lent, ve ark., 1994: 91-109).

Lent ve ark., (1994) sosyal bilişsel kariyer kuramının kariyer gelişimi ile ilgili birtakım yordamalarda bulunmaktadır. Bu yordamalardan ilki ilgi modeliyle ilgilidir.

İlgi modeli

SBKK'nın ilgi modeline göre, birey bir aktiviteyi (örneğin matematik problemi) gerçekleştirme konusunda kendine güvendidikçe öz-yetkinliği yükselmekte ve birey bu aktiviteyi gerçekleştirme sürecinde gelecekte başarılı olacağına inandığında (matematik sınavında yüksek notlar alacağını düşünmek) ilgileri gelişmekte ve gelecekte bu ilgileri

şekillenmektedir. Bu aktiviteye yönelik öz-yetkinliği ve sonuç beklentileri yükseldikçe seçim hedefleri (matematik ağırlıklı bir alana yerleşmeyi tercih etme) de gelişecektir. Seçim hedefleri oluşturan birey bu hedeflere bağlı olarak mevcut öğrenme süreçlerinde bu aktivitelere (matematik problemleri çözmeye daha fazla zaman ayırma) daha fazla zaman ayıracak, daha fazla etkinliğe (evde, günlük yaşamda ve derslerde daha çok matematik problemleri çözmeye) katılacaktır. Bireyin bu etkinliklerde başarılı yaşantıları arttıkça daha çok ilgisi artacak, aktiviteye ilişkin beceri gelişimleri de artacaktır. Bireyin başarılı yaşantıları ve gelişen yeteneği kişinin öz-yetkinliğini ve sonuç beklentilerini olumlu etkileyecektir. Bu süreçler tekrar ettikçe bir döngü oluşturacak ve bireyin o aktiviteyle ilişkili ilgileri gelişecektir (Lent ve ark., 1994; Lent, 2005).

Kaynak: Bu şekil R. W., Lent, S. D., Brown, ve G. Hackett'in Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45, 79-122. © 1994 makalesinden yazarların izni ile alınmıştır.

Şekil 2: Temel Kariyer İlgilerinin Zaman İçerisinde Oluşumuna İlişkin Model

İlgililerin gelişimiyle ilgili önerme ve hipotezler aşağıda sunulmuştur.

1. *Önerme.* Bir bireyin herhangi bir zamandaki mesleki ya da akademik ilgileri, onun eşzamanlı öz-yetkinlik inançları ve sonuç beklentilerini yansıtır:

HİPOTEZ 1A. Mesleki öz-yetkinlik inançları ile (dile getirilmiş veya kayda geçmiş) mesleki ilgiler arasında pozitif ilişki vardır.

HİPOTEZ 1B. Meslekle ilgili pozitif sonuç beklentileri ile (dile getirilmiş veya kayda geçmiş) mesleki ilgiler arasında pozitif ilişki vardır; negatif sonuç beklentileri ile mesleki ilgiler arasında negatif ilişki vardır.

HİPOTEZ 1C. Öz-yetkinlik ve pozitif sonuç beklentilerinin katıldığı bir kombinasyon, mesleki/akademik ilgiler konusunda, öz-yetkinlik ya da sonuç beklentilerinin tek başına açıklayacağından daha fazla varyans açıklar.

HİPOTEZ 1D. İşsel faaliyetin geniş alanlarıyla (sanatsal yetenekler gibi) ilgili öz-yetkinlik ve sonuç beklentileri ergenliğin sonları veya yetişkinlik dönemi başlarına kadar dengelenme eğilimindedir.

HİPOTEZ 1E. Mesleki algideki kararlılığa ait varyansın önemli bir payını, öz-yetkinlik ve sonuç beklentilerindeki kararlılık oluşturur.

HİPOTEZ 1F. Öz-yetkinlik veya sonuç beklentilerindeki değişiklikler mesleki ilgilerdeki değişikliklerle ilişkilidir.

2. *Önerme.* Bir bireyin mesleki ilgileri, onun mesleğe uygun yetenekleri tarafından etkilenir, ama bu ilişkiyi dengeleyen kişinin öz-yetkinlik inançlarıdır:

HİPOTEZ 2A. Mesleki yetenek ve ilgi ölçümleri arasında pozitif ilişki vardır.

HİPOTEZ 2B. Öz-yetkinliğin etkisi kontrol altına alındığında, mesleki yetenek ile ilgi arasındaki ilişki ortadan kalkar.

Lent, Brown ve Hackett, (1994) sosyal bilişsel kariyer kuramının kariyer gelişimi ile ilgili seçim modeli ile ilgili yordamaları ve bu yordamalara ilişkin önerileri ve hipotezleri ise şöyledir. Seçim modeli ile ilgili yordamada nedensel bazı anahtar yollar (paths) sunulmaktadır. Yukarıda sözü edilen ilgi modeli seçim modeli içerisinde alınmıştır.

Seçim modeli

İlgi modelindeki süreçler, öğrenme yaşantıları, öz-yetkinlik ve sonuç beklentileri zamanla mesleki ilgilerin gelişimini sağlayacaktır. Bireyin mesleki ilgilerinin (örneğin dış hekimliğine ilişkin ilgi) gelişmesiyle birlikte kariyer seçimlerine ilişkin sözel (dış hekimliği bölümünü tercih etmek istiyorum) ifadeler başlayacaktır. Daha sonra bu ilgilerle birlikte kariyer seçimlerine ilişkin bazı somut adımlar (dış hekimliği programına kayıt olmak) atılır. Bu kariyer seçiminden sonra bireyin kariyer davranışlarını (choice actions) etkileyen başarılı ya da başarısız performans (dış hekimliğinde kullanılan aletlere ilgi, el becerisi gerektiren işlere ilgi, derslerdeki işlenen konulara ilgi, derslerle ilgili iyi/kötü notlar alma) yaşantıları gerçekleşir. Lent ve arkadaşları bu süreçler gerçekleşirken çevresel (ekonomik faktörler, önemli görülen kişilerin onaylamaması, cinsiyet ayrımcılığı vb.) bir takım faktörlerinde seçim süreçlerini etkileyebileceklerini belirtmektedirler. İlgi modelinde olduğu gibi seçim modelinde de bir döngü olduğu varsayılmaktadır (Lent ve ark., 1994; 1996).

Seçim modeliyle ilgili önerme ve hipotezler aşağıda sunulmuştur.

3. *Önerme.* Öz-yetkinlik inançları seçim hedefleri ve eylemlerini doğrudan ve dolaylı olarak etkiler:

HİPOTEZ 3A. Mesleki konulardaki öz-yetkinlik seçim hedefleriyle (dile getirilmiş seçimler gibi) pozitif ilişkilidir.

HİPOTEZ 3B. Mesleki konulardaki öz-yetkinlik giriş davranışlarıyla (bilgi ve iş araştırmaları, bölüme/işe kabul edilme başvuruları, üniversitede bir bölüme başlamak, elde edilen seçimler gibi) pozitif ilişkilidir.

HİPOTEZ 3C. Mesleki ilgilerin etkisi denetim altına alındığında, öz-yetkinlik inançları ile seçim hedefleri arasındaki korelasyon azalır, ama ortadan kalkmaz.

HİPOTEZ 3D. Mesleki ilgiler ile hedeflerin etkileri denetim altına alındığında, öz-yetkinlik inançları ile giriş davranışları arasındaki korelasyon azalır, ama ortadan kalkmaz.

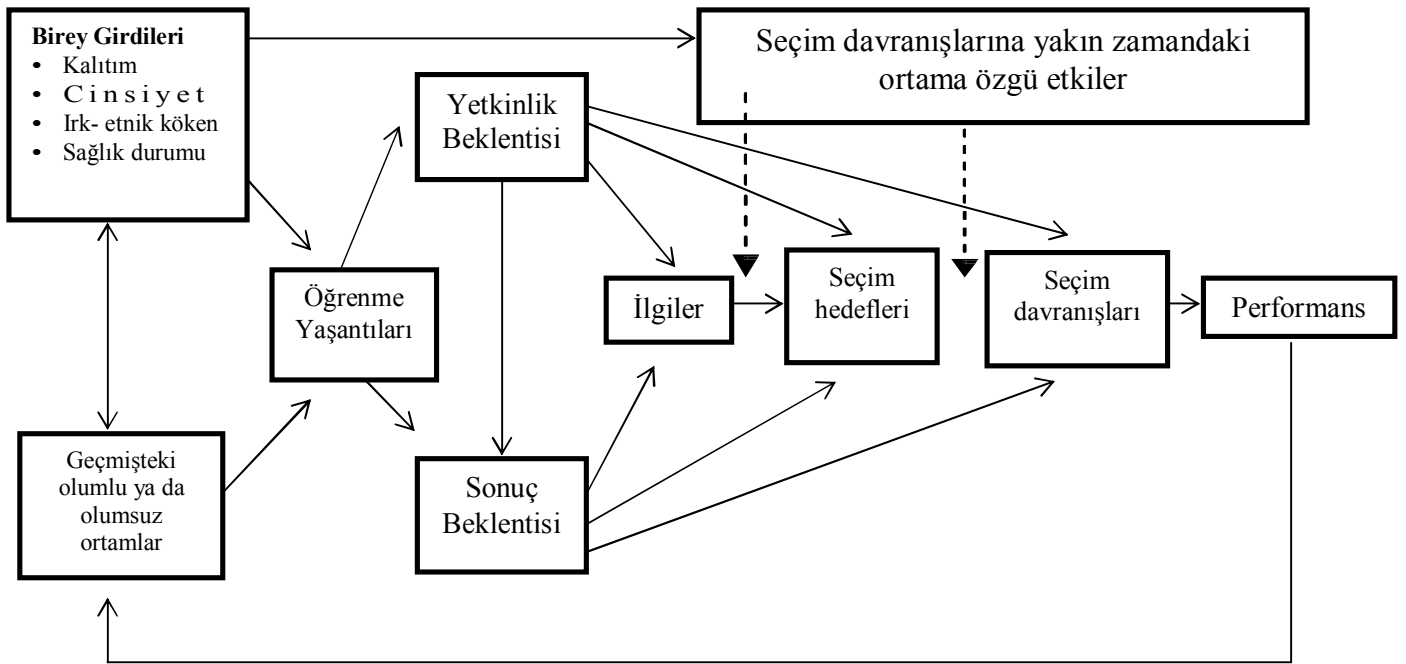
4. *Önerme.* Sonuç beklentileri seçim hedefleri ve eylemlerini doğrudan ve dolaylı olarak etkiler:

HİPOTEZ 4A. Mesleki konulardaki pozitif sonuç beklentileri ve seçim hedefleri (dile getirilmiş seçimler gibi) arasında pozitif ilişki vardır.

HİPOTEZ 4B. Mesleki konulardaki pozitif sonuç beklentileri ve giriş davranışları (bilgi ve iş araştırmaları, bölüme/işe kabul edilme başvuruları, üniversitede bir bölüme başlamak, elde edilen seçimler gibi) arasında pozitif ilişki vardır.

HİPOTEZ 4C. Mesleki ilgilerin etkisi denetim altına alındığında, mesleki konulardaki sonuç beklentileri ile seçim hedefleri arasındaki korelasyon azalır, ama ortadan kalkmaz.

HİPOTEZ 4D. Mesleki ilgiler ile hedeflerin etkileri denetim altına alındığında, mesleki konulardaki sonuç beklentileri ile giriş davranışları arasındaki korelasyon azalır, ama ortadan kalkmaz.

Kaynak: Bu şekil R. W., Lent, S. D., Brown, ve G. Hackett'in Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45, 79-122. © 1994 makalesinden yazarların izni ile alınmıştır.

Şekil 3: Kariyere İlişkin Seçim Davranışını Etkileyen Kişi, Çevre ve Yaşantısal Faktörler Modeli

5. *Önerme.* İnsanlar temeldeki ilgi alanlarıyla uyumlu mesleki veya akademik alanlara girmeyi arzularlar (yani o alanlarla ilgili seçim hedefleri geliştirirler):

HİPOTEZ 5A. (Dile getirilmiş veya kayda geçmiş) ilgiler ile seçim hedeflerinin (arzular, dile getirilmiş seçimler gibi) endeksleri arasında pozitif ilişki vardır.

6. *Önerme.* İnsanlar, hedeflerine bağlı olmaları, hedeflerinin da açıkça belirtilmiş ve gerçek giriş noktasına yakın olması koşuluyla, seçim hedeflerine uygun olan mesleklere veya akademik alanlara girmeye çabalar:

HİPOTEZ 6A. Seçim hedefleriyle giriş davranışları arasında pozitif ilişki vardır.

HİPOTEZ 6B. Seçim hedefleriyle giriş davranışlarının ilişkisinde amacın özellikleri (bağlılık, açıkça belirtilmişlik, giriş noktasına yakınlık gibi) aracılık eder. Yani, amaca bağlılık yüksek, hedefler de belirli ve seçimin gerçekleşme noktasına yakın bir zamanda ortaya konmuşsa, giriş davranışlarının seçim hedeflerine bakarak tahmin edilebilmesi daha kolaydır.

7. *Önerme.* İlgiler, seçim hedefleri üzerindeki etkileri yoluyla giriş davranışlarını (eylemleri) dolaylı olarak etkiler:

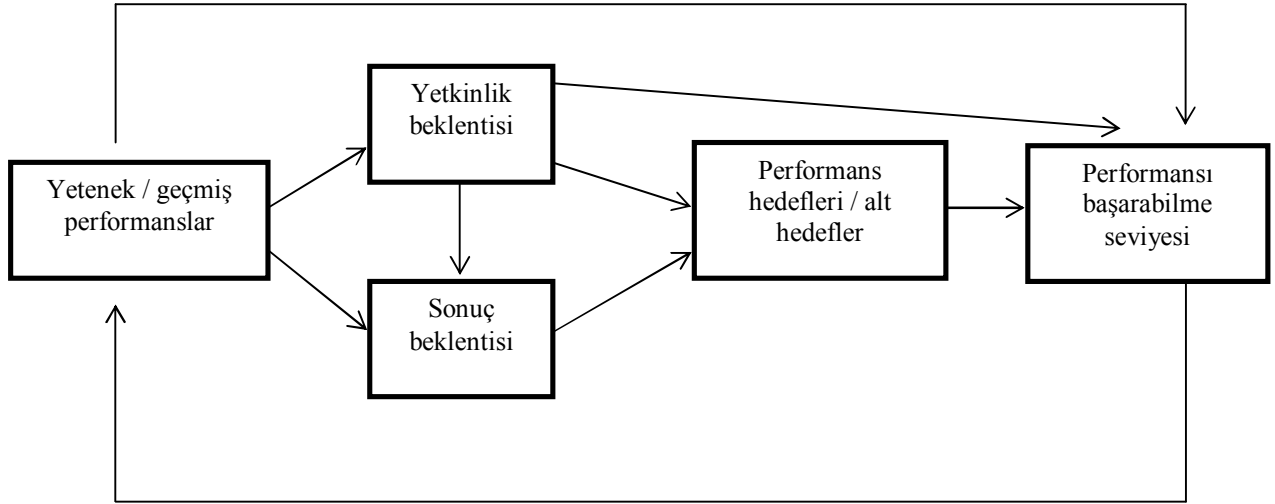
HİPOTEZ 7A. (Dile getirilmiş veya kayda geçmiş) ilgiler ile seçim eylemleri (bilgi ve iş araştırmaları, bölüme/işe kabul edilme başvuruları, üniversitede bir bölüme başlamak, elde edilen seçimler gibi) arasında pozitif ilişki vardır.

HİPOTEZ 7B. Seçim hedeflerinin etkisi denetim altına alındığında, ilgilerle ile seçim eylemleri arasındaki korelasyon ortadan kalkar.

Performans modeli

SBKK, bireylerin akademik ya da kariyer performanslarını nelerin etkilediğine ilişkin bir model de geliştirmişlerdir. Performans modelinin daha çok öğrenme süreçleriyle ilgili olduğu söylenebilir. Bireyin geçmişteki öğrenme deneyimlerinin (matematik dersindeki problemleri çözmede hep başarılıydım) ve yeteneklerinin doğrudan ya da dolaylı olarak öz-yetkinlik (matematik problemlerini çözmede kendime güveniyorum) ve sonuç beklentileri (matematik dersinde iyi sonuçlar alacağım) üzerinden kişinin performansını (matematikte 100 aldım) etkileyebileceğini belirtmektedirler. Bir başka deyişle, başarılı performanslar gerçekleştiğinde bireyin öz-

yetkinliği ve sonuç beklentisi pekişmektedir. Bireyin öz-yetkinliği ve sonuç beklentileri yeni başarılı yaşantılar yaşamasına neden olabilecek performans hedefleri belirlemesini sağlayabilmektedir. Birey, çevre ve davranış arasındaki karşılıklı etkileşim performans modeli için de söz konusudur. Başka bir deyişle performans modelinde yer alan değişkenler arasında da dinamik bir döngü bulunmaktadır (Lent ve ark., 1994; 1996).

Kaynak: Bu şekil R. W., Lent, S. D., Brown, ve G. Hackett'in Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45, 79-122. © 1994 makalesinden yazarların izni ile alınmıştır.

Şekil 4: Performans Modeli

Aşağıdaki önerme ve hipotezler, performans modelinin anahtar nedensel yollarını özetlemektedir.

8. *Önerme.* Öz-yetkinlik inançları mesleki/akademik performansı hem doğrudan hem de performans hedefleri üzerindeki etkisi yoluyla dolaylı olarak etkiler. Sonuç beklentileri performansı yalnızca, hedefler üzerindeki etkileri yoluyla dolaylı olarak etkiler:

HİPOTEZ 8A. Öz-yetkinlik inançlarıyla mesleki/akademik performans arasında pozitif ilişki vardır.

HİPOTEZ 8B. Performans hedeflerinin etkisi denetim altına alındığında, öz-yetkinlik ile performans arasındaki ilişki azalır, ama ortadan kalkmaz.

HİPOTEZ 8C. Pozitif sonuç beklentileriyle mesleki/akademik performans arasında pozitif ilişki vardır.

HİPOTEZ 8D. Performans hedeflerinin etkisi denetim altına alındığında, sonuç beklentileri ile performans arasındaki ilişki ortadan kalkar.

9. *Önerme.* Yetenek mesleki/akademik performansı hem doğrudan hem de öz-yetkinlik inançları üzerindeki etkisi yoluyla dolaylı olarak etkiler:

HİPOTEZ 9A. Mesleki/akademik yetenek ölçümleri ile bunlara karşılık gelen performans göstergeleri arasında pozitif ilişki vardır.

HİPOTEZ 9B. Öz-yetkinlik inançlarının etkisi denetim altına alındığında, yetenek ile performans arasındaki ilişki azalır ama ortadan kalkmaz.

Araştırmacılar yetkinlik ve sonuç inançlarının deneysel kaynaklarını açıklamak için üç önerme sunmaktadırlar.

10. *Önerme.* Öz-yetkinlik inançları, belli eğitimsel veya mesleki faaliyetlerle ilgili performans edinimleri, dolaylı öğrenmeler, sosyal ikna ve fizyolojik tepkilerden (duygusal uyarılma gibi) kaynaklanır:

HİPOTEZ 10A. Belli mesleki/akademik faaliyetlerle ilgili öz-yetkinlik inançları, (a) kişisel başarı deneyimlerinin, (b) başarılı modellerin etkisinde kalmanın, (c) olumlu sosyal-ikna edici iletişimlerin ve (d) görev performansı sırasındaki olumlu fizyolojik tepkilerin (rahat durum gibi) algılanan miktarıyla pozitif ilişkilidir. Belli mesleki/akademik faaliyetlerle ilgili olarak, öz-yetkinlik inançları kişisel ve dolaylı başarısızlık deneyimleri ile olumsuz ikna edici ve fizyolojik deneyimlerin (kaygı gibi) algılanan miktarıyla ters orantılıdır.

HİPOTEZ 10B. Doğrudan kişisel performans deneyimleri, dolaylı, sosyal ikna edici veya fizyolojik tepki deneyimlerinden daha fazla varyans açıklar.

HİPOTEZ 10C. Önceki performans deneyimlerinin öz-yetkinlik inançlarıyla ilişkisi, işin yerine getirildiği koşulların doğası ve çeşitliliğine göre değişir. Zorluk ya da mücadele düzeyi anlamında değişken koşullarda elde edilen başarıların öz-yetkinlikle ilişkisi, kısıtlı zorluk veya mücadele koşullarında elde edilenlerden daha güçlüdür.

HİPOTEZ 10D. Önceki performans edinimleri öz-yetkinlikle, başarılar pekiştirildiği zaman, pekiştirilmediği veya cezalandırıldığı durumlardakinden daha güçlü biçimde ilişkilidir.

HİPOTEZ 10E. Önceki performans deneyimlerinin öz-yetkinlik inançlarıyla ilişkisi, bilişsel önyargılar ve çarpıtmalara göre değişir. Örneğin, düşük olumsuz duygulanım düzeyli kişilerde, öz-yetkinliğin performans deneyiminden tahmin edilmesi, yüksek düzeyli olanlardakinden daha olasıdır.

11. *Önerme.* Öz-yetkinlik inançları gibi, sonuç beklentileri de eğitimsel veya işle ilgili faaliyetlerdeki doğrudan veya dolaylı deneyimler yoluyla oluşur:

HİPOTEZ 11A. Belirli mesleki/akademik faaliyetlere dair olumlu sonuç beklentileri, kişinin bu faaliyetlerle uğraşırken doğrudan yaşadığı veya başkalarının yaşadığını gözlemlediği pekiştirici (öz-değerlendirici de dâhil) sonuçların algılanan miktarıyla pozitif ilişkilidir. Olumsuz sonuç beklentileri, esas olarak, olumsuz doğrudan veya dolaylı performans sonuçları yoluyla ortaya çıkar.

HİPOTEZ 11B. Sonuç beklentileri, doğrudan kişisel olarak yaşanmış performans sonuçlarıyla, dolaylı yaşanmış (yani, başkalarının sonuçlarını gözlemleyerek, duyarak veya okuyarak) sonuçlarla olduğundan daha güçlü biçimde ilişkilidir.

12. *Önerme.* Sonuç beklentileri, özellikle sonuçlar (başarılar, başarısızlıklar gibi) kişinin performans niteliği veya düzeyiyle yakından ilişkili olduğunda, kısmen öz-yetkinlik inançları tarafından belirlenir:

HİPOTEZ 12A. İşle ilgili olumlu sonuç beklentileriyle öz-yetkinlik inançları arasında pozitif ilişki vardır.

HİPOTEZ 12B. Sonuç beklentileriyle öz-yetkinlik inançları arasındaki ilişki, tepki-sonuç olasılığının derecesine göre değişir. Yani, öz-yetkinlikle sonuç beklentilerinin ilişkisi, sonuçlar performansın niteliğine fazlaca bağlıysa daha çok, fazla bağlı değilse daha az olur.

Kişisel ve Bağlamsal Etkilerle İlgili Yordamalar

Kişiyile ilgili ve bağlamsal etkilere ilişkin yordamalarla ilgili hipotezler ise şu şekildedir:

Aşağıdaki hipotezler, temel model ilişkilerini genişletmekte, ince ayarlamasını yapmakta veya açıklamaktadır; daha önce sunulan ana önermelere göre düzenlenmiş ve adlandırılmışlardır.

1. Önerme mesleki ilginin büyük oranda öz-yetkinlik ve sonuç inançlarından ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu önermeden yola çıkarak bağlamsal faktörler le ilgili aşağıdaki hipotez eklenmiştir:

HİPOTEZ 1G. İlgilerdeki ve ilgi-hedef ilişkilerindeki cinsiyet ve ırk/etnik köken farkları büyük ölçüde fırsatlara, desteklere ve sosyalleşme süreçlerine erişimdeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, fırsat yapıları, destek sistemleri, engellemeler ve sosyalleşme uygulamalarındaki farklar denetim altına alındığında, bu tür grup farklılıkları azalır.

5. Önerme kariyer seçim hedeflerinin kişinin temel mesleki ilgileriyle uyumlu olma eğiliminde olduğu tahmininde bulunur—kariyer seçim kuramlarının oldukça yaygın bir varsayımı. Ancak, araştırmacılar bu ilişkinin önemli bağlamsal özellikler tarafından etkilenebileceğini öne sürmektedirler:

HİPOTEZ 5B. İlgilerle seçim hedeflerinin ilişkisi, fırsat yapıları (işe erişebilirlik, ekonomik koşullar, mesleğe girişin bedelleri, girişle ilgili algılanan ve gerçek engeller gibi) ve destek sistemleri (mali, duygusal ve araçsal destekler gibi) tarafından düzenlenir. Fırsat ve destek yüksek olarak algılandığında, ilgi-seçim amacı ilişkileri daha güçlü, aksi durumda da daha zayıf olur. Bunun tersine, algılanan engeller (ayrımcılık, önemli diğer kişilerin onaylamaması gibi) çok olduğunda bu ilişkiler zayıflar, aksi durumda da güçlenir.

6. Önermeye bağlı önceki hipotezler, özellikle de belli hedef koşulları altında (bağlılık gibi), seçim hedefleriyle giriş davranışları arasında bir ilişki olduğunu öne sürmekteydi. Araştırmacılar bazı önemli kişisel ve bağlamsal etkenleri de göz önünde bulundurarak bu temel hipotezlere eklemelerde bulunmuşlardır:

HİPOTEZ 6C. Seçim hedefleriyle giriş davranışlarının ilişkisi fırsat yapıları ve destek sistemleri tarafından düzenlenir. Fırsat ve destek yüksek olarak algılandığında, hedef-davranış ilişkileri

daha güçlü, aksi durumda daha zayıf olur. Bunun tersine, algılanan engeller (ayrımcılık, önemli diğer kişilerin onaylamaması gibi) çok olduğunda bu ilişkiler zayıflar, aksi durumda güçlenir.

HİPOTEZ 6D. Mesleki hedefler, eylemler ve hedef-eylem ilişkilerindeki cinsiyet ve ırk/etnik köken farkları büyük ölçüde fırsatlara, desteklere ve bunlara eşlik eden sosyalleşme süreçlerine erişimdeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, fırsat yapıları, destek sistemleri, engellemeler ve sosyalleşme uygulamalarındaki farklar denetim altına alındığında, bu tür grup farklılıkları azalır.

HİPOTEZ 6E. Sınırlı eğitimsel ve ekonomik fırsat koşulları altında, mesleki seçimler ilgilerden çok işe erişebilirlik, öz-yetkinlik ve sonuç beklentileri tarafından dayatılır. Dolayısıyla, algılanan veya gerçek fırsatlar kısıtlı olduğunda, öz-yetkinlik ve sonuç inançlarının seçim hedefleri üzerindeki doğrudan etkileri, ilgiler ve hedefler aracılığıyla uyguladıkları dolaylı etkiden daha güçlü olur.

10. ve 11. önermeler, sırasıyla, öz-yetkinlik ve sonuç beklentilerini şekillendiren deneyimlerle ilgilidir. Aşağıdaki hipotezler cinsiyet ve ırk/etnik kökenin bu sosyo-bilişsel değişkenlerle olan potansiyel ilişkisini açıklamayı amaçlamaktadır:

HİPOTEZ 10F. Öz-yetkinlik inançlarındaki cinsiyet ve ırk/etnik köken farkları, büyük ölçüde, yetkinlik bilgisi kaynaklarına erişimdeki farklılık ve performans edinimleri ile ilgili pekiştirme oranının farklılığı aracılığıyla şekillenir. Yetkinlik kaynağı deneyimleri ve pekiştirmedeki farklar denetim altına alındığında bu tür grup farklılıkları azalır.

HİPOTEZ 11C. Sonuç beklentilerindeki cinsiyet ve ırk/etnik köken farkları, büyük ölçüde, doğrudan ve dolaylı pekiştirme deneyimlerine erişimdeki farklılık aracılığıyla şekillenir. Pekiştirme olasılıklarına erişimdeki veya bu olasılıkların niteliğindeki farklar denetim altına alındığında bu tür grup farklılıkları azalır.

Buraya kadar SBKK'na ilişkin kuramsal bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır. Özellikle kuramın önerme ve hipotezleri detaylı olarak sunulmuştur. SBKK'nın kavramlarından olan öz-yetkinlik, sonuç beklentileri, ilgiler, hedefler ve engeller ile ilgili yapılan yabancı ve yerli çalışmalar ve bu çalışmaların bulguları aşağıda ele alınmıştır.

Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Bu araştırmanın konusuyla ilgili yabancı literatür incelenmiş ve ulaşılabilen araştırmalar aşağıda özetlenerek sunulmuştur. İlgili literatürde Lent ve arkadaşlarının (1994) gerek SBKK'nda gerekse bu kurama dayalı olarak önerdikleri ilgi, seçim ve performans modellerinde inceledikleri kariyer engelleri, öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve seçim hedeflerini konu edinen ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların bir bölümünde cinsiyete, etnik kökene ve ırka göre karşılaştırmalar yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmalardan Tang, Fouad ve Smith (1999) Asya kökenli Amerikalı öğrencilerin kariyer seçim hedeflerini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Öğrencilerin kariyer seçim hedeflerinin Amerika'ya uyum sağlayamama ve Asya kökenli olma gibi faktörlerle negatif yönlü, öz-yetkinlik beklentileri ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler gösterdiği bulunmuştur. Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ve aile katılımı ile kariyer seçim hedefleri arasında ise düşük, ancak anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Luzzo ve McWhirter (2001) ise, üniversite birinci sınıf öğrencilerinin eğitimsel ve kariyer ile ilgili engellerini ve engellerle başa çıkma yetkinlik düzeylerini cinsiyet ve etnik kökene göre karşılaştırmıştır. Araştırmanın sonuçları, kız öğrencilerin ve etnik azınlıkların, erkek ve Avrupalı-Amerikalı öğrencilerden daha çok kariyer engelleri yaşadıklarını göstermiştir. Bunların yanı sıra, etnik azınlıkların Avrupalı-Amerikalı öğrencilere göre daha çok eğitimsel engeller yaşadıkları ve düşük öz-yetkinliğe sahip oldukları bulunmuştur.

McWhirter (1992) Meksikalı-Amerikalı kız lise öğrencilerinin, kariyere bağlanmalarını, mesleki umularını ve kariyer engellerini inceledikleri araştırmada, algılanan kariyer engellerinin kariyere bağlanmayı anlamlı olarak yordamadığı, ancak öğretmenden algılanan sosyal destek, aile katılımı ve liberal cinsiyet rollerinin kariyere bağlanmayı anlamlı olarak yordadıkları bulunmuştur. Bu araştırmada ayrıca öğrencilerin algıladıkları kariyer engellerinin en güçlü yordayıcısının öğretmenden algılanan sosyal destek olduğu bulunmuştur. Bir başka deyişle, öğretmenden algılanan destek arttıkça algılanan engeller azalmaktadır.

Mori (2004) Japonya'daki 11 üniversitede birinci, ikinci ve üçüncü sınıfa devam eden 1089 kız öğrencinin algıladıkları kariyer engellerini araştırmıştır. Öğrencilerin algıladıkları kariyer engelleri ile genel öz-yetkinlikleri arasında negatif anlamlı ilişkilerinin olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte araştırmanın sonuçları algılanan kariyer engellerinin gelecekteki meslek ve yaşam hakkındaki iyimserlikle ve mesleki öz-güven ile negatif ve anlamlı ilişkileri olduğunu göstermiştir.

Lamba (2003) kuramsal temelini SBKK'na dayandırdığı araştırmasında Afrikalı Amerikalı kız üniversite öğrencilerinin kariyer seçim hedefleri ve mesleki sonuç beklentileri, başa çıkma öz-yetkinliği, içsel ve dışsal kariyer engelleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırmacı, bu iki kariyer engeline her birine ilişkin verileri path analizine dayalı regresyon kullanarak çözümlemiştir. Araştırma sonuçları, içsel ve dışsal kariyer engelleri ve mesleki sonuç beklentileri arasında pozitif anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Araştırmacı bu bulgunun araştırmaya katılan kız öğrencilerin ne kadar kariyer engelleri ile yüzleşirlerse o kadar kariyer engeli beklediklerini gösterdiği görüşündedir. İçsel ve dışsal kariyer engellerinin öz-yetkinlikle başa çıkma üzerinden sonuç beklentilerini dolaylı olarak etkilediği bulunmuştur. Post hoc analiz sonuçları ise öğrencilerin başa çıkma öz-yetkinlikleri yükseldikçe sonuç beklentileri ve kariyer engelleri arasındaki ilişkinin düştüğünü göstermiştir. Araştırmada içsel ve dışsal kariyer engellerinin mesleki seçim hedeflerini negatif anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur. Dışsal engellere ilişkin modelde sonuç beklentilerinin seçim hedeflerini pozitif ve anlamlı şekilde yordadığı bulunmuştur. Araştırmacı, genel olarak tüm bu sonuçların SBKK'nın hipotezlerini desteklediğini belirtmektedir.

Lemon (2010) Bandura'nın sosyal bilişsel kuramını kullanarak Afrikalı-Amerikalı kadınların kariyer gelişim sürecini araştırmıştır. 18-63 yaş aralığındaki 108 Afrikalı-Amerikalı araştırmaya katılmıştır. Araştırmacı, cinsiyet ve ırkın biçimlendirdiği öğrenme yaşantılarının sosyal bilişsel değişkenlerinden kariyer karar verme öz-yetkinliği, sonuç beklentileri ve kariyer kararsızlığı arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Önceki araştırmaların sonuçları, kariyer kararsızlığı ve kariyer karar verme öz-yetkinliği arasında negatif ilişkiler göstermiştir. Fakat bu araştırmada yaş kontrol edildiğinde aynı değişkenler arasındaki ilişkinin negatif ve anlamlı düzeyde olduğu, yani önceki

araştırmaların sonuçlarına benzediği, yaş kontrol edilmediğinde ise bu değişkenler arasında anlamlı ilişki bulunmadığı görülmüştür. Bunlara ilaveten, Afrikalı Amerikalı kadınlar için ırk ve cinsiyet ayrımcılığıyla ilgili yaşantılar sonuç beklentilerini ve kariyer karar verme öz-yetkinliğini yordamamışlardır. Ancak ırksal ve cinsiyet ayrımcılığı yaşayan bireylerin kariyer kararsızlığı yaşadıkları bulunmuştur. Araştırmacı, bulguları genel olarak değerlendirdiğinde, Afrikalı Amerikalı kadınların kariyer kararsızlığını azaltmaya yönelik kariyer gelişim süreçlerinin planlanmasına dönük çalışmaların önemini vurgulamaktadır.

Williams (2010) öz-yetkinlik ve sonuç beklentileri gibi sosyal bilişsel değişkenlerin öncüllerini (dolaylı öğrenme, öğrenme deneyimleri) ve cinsiyetin kariyer gelişim sürecindeki rolünü araştırmıştır. Araştırmaya 390 üniversiteli kız öğrenci katılmıştır. Araştırmanın ilk bulgusuna göre dolaylı öğrenme kariyer öz-yetkinliğini ve sonuç beklentilerini anlamlı olarak yordamamıştır. İkinci bulgu kariyer öz-yetkinliği ve sonuç beklentilerinin öğrenme deneyimleri ile şekillendiğini göstermiştir. Üçüncü bulgu ise cinsiyet rollerine uygun davranmanın öğrenme deneyimlerini doğrudan yordadığını göstermiştir. Öğrenme deneyimleri öz-yetkinlik ve sonuç beklentilerini doğrudan etkilemektedir. Öğrenme deneyimleri ile sonuç beklentileri arasındaki ilişkilerde öz-yetkinliğin aracı değişken olduğu görülmüştür. Araştırmacı araştırmasının bulgularından özellikle öğrenme deneyimlerinin kariyer öz-yetkinliğini ve sonuç beklentilerini şekillendirmede önemli rolleri olan değişkenler olduğunu ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bu araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde öğrenme süreçlerinin ve deneyimlerinin öğrencilerin kariyer seçimiyle ilgili davranışları biçimlendirdiği ve mesleki olgunluk düzeyini geliştirdiği vurgusu açısından önemli görülmektedir.

Ann-Yi (2010) Asyalı-Amerikan üniversite öğrencilerinin kariyer karar verme öz-yetkinliğinin yordayıcılarını araştırmışlardır. Algılanan kariyer engelleri, algılanan eğitim engelleri, kariyer engelleriyle başa çıkma öz-yetkinliği, eğitim engelleriyle başa çıkma öz-yetkinliği, çevreye uyum sağlama (acculturation) ve global sosyal desteğin kariyer karar verme öz-yetkinliğini yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Çevreye uyum sağlama hariç algılanan kariyer engelleri ve algılanan eğitim engelleri

negatif olarak kariyer karar verme öz-yetkinliğini yordamıştır. Kariyer engelleriyle başa çıkma öz-yetkinliği, eğitim engelleriyle başa çıkma öz-yetkinliği ve global sosyal destek ise pozitif olarak kariyer karar verme öz-yetkinliğini yordamıştır. Tüm değişkenlerin kariyer karar verme öz-yetkinliğine ilişkin varyansın % 36'sını açıkladığı bulunmuştur. Araştırmacı bulguları genel olarak değerlendirdiğinde sosyal bilişsel kuramın hipotezlerinin desteklendiğini ve kültüre duyarlı mesleki rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin planlanmasının önemini vurgulamaktadır.

Yukarıda özetlenen araştırmaların sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde hangi etnik kökenden olursa olsun üniversiteli kızların meslek seçiminde cinsiyetin (kız olmanın) bir kariyer engeli olduğu söylenebilir. İkinci en belirgin kariyer engelinin ise etnik köken, üçüncünün ise düşük SED'den gelmek olduğu görülmektedir. Kısacası Lent ve arkadaşlarının (1994) cinsiyet ayrımcılığı, etnik kökeni ve düşük SED'li olmayı kariyer gelişimini etkileyen bağlamsal faktörler olarak belirledikleri tarihlerden bugüne kadar bu değişkenlerin üniversite öğrencilerinin kariyer engelleri olmayı sürdürdükleri söylenebilir. Bu durum kariyer psikolojik danışmanlığı ve rehberliği hizmetlerine ilişkin uygulamalarda ve kuramsal çalışmalarda bu kariyer engellerinin dikkate alınmasının önemine işaret etmektedir.

Her ne kadar SBKK'nın kurucuları meslek seçme kararını vermek zorunda olan üniversite öğrencilerinin kariyer engellerine ve seçim hedeflerine odaklanmışlarsa da önerdikleri modellerin kariyer gelişim dönemlerinin hepsine uygulanabileceğini belirtmektedirler. Son yıllarda ortaöğretim hatta ilköğretim öğrencilerinin kariyer engellerini inceleyen araştırmalar da yapılmıştır. Örneğin; Creed, Patton ve Bartrum (2004) lise son sınıf öğrencilerinin bilişsel stilleri (iyimserlik/kötümserlik), benlik saygıları, dışsal kariyer engelleri, kariyer karar verme öz-yetkinlikleri, kariyere odaklanmaları ve kariyer kararsızlıkları arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Araştırma sonuçları bilişsel stilin (iyimserlik/kötümserlik) hem içsel (benlik saygısı) hem de dışsal kariyer engellerini yordadığını göstermiştir. Bunun yanı sıra, içsel kariyer engellerinin dışsal kariyer engelleriyle etkileşim gösterdiği ve kariyer karar verme öz-yetkinlik algılarını etkilediği görülmüştür. Bilişsel stillerin kariyere odaklanmayı ve kariyer kararsızlığını da yordadığı bulunmuştur. Bilişsel stilin kızlar için dışsal kariyer

engellerini (yalnızca kızlar için), içsel kariyer engellerini (hem kız hem de erkekler için) belirlemede etkili olduğu görülmüştür. Erkeklerin içsel ve dışsal kariyer engelleri ve bilişsel stilleri birlikte kariyer karar verme öz-yetkinlik algılarını anlamlı olarak yordamıştır. Son olarak, kariyer karar verme öz-yetkinlik algısı, içsel ve dışsal kariyer engelleri ve iyimserlik/kötümserlik stilleri birlikte kariyere odaklanmayı (hem kız hem erkekler için) ve kariyer kararsızlığını (sadece erkekler için) yordamıştır. Araştırmacılar bu bulguları genel olarak bilişsel stillerin (iyimserlik/kötümserlik) kariyer engelleri algısını etkilediği, içsel engellerin kariyer karar verme öz-yetkinliğine ve dışsal engellerin ise kariyere odaklanmaya (kariyer gelişimi bilgisi ve kariyer gelişimi tutumuna) önemli katkılarda bulundukları şeklinde yorumlamaktadırlar.

Creed, Conlon ve Zimmer-Gembeck (2007) ilköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin kariyer statü umularını ve beklentilerini, kariyer engellerini, akademik bağlanmalarını, akademik kontrol inançlarını, genel yetenek ve okuryazarlıklarını (okuma-yazma yeteneklerini) belirlemişlerdir. Araştırmacılar ayrıca çocukların ebeveynlerine temel olarak annelerine çocuklarının kariyer statü umularına, beklentilerine ve engellerine ilişkin algılarını sormuşlardır. Çocuklar kariyer statü umuları ve beklentileri bakımından ebeveynlerinden farklılaşmışlardır. Ancak adı geçen değişkenler açısından kızlar ve erkekler arasında anlamlı fark görülmemiştir. Benzer şekilde ebeveynlerin adı geçen değişkenlere ilişkin algılarını değerlendirmelerinde kız ve erkek çocuklar arasında fark görülmemiştir. Hem ebeveynlerin hem de çocukların kariyer statü umuları çocukların okuma yetenekleri ile ilişkili bulunmuştur. Çocukların kariyer statü beklentileri kariyer engellerini algılamalarıyla yüksek düzeyde ilişkili, ebeveynlerin çocuklarının kariyer statü beklentilerine ilişkin algılamaları da çocukların genel yetenekleri ve okuma yetenekleriyle ilişkili bulunmuştur. Araştırmacılar bu araştırmanın sonuçlarını genel olarak değerlendirdiklerinde çocukların kariyer engelleri arttıkça profesyonel mesleklerden daha çok yarı-profesyonel mesleklere yöneldiklerini belirtmektedirler. Bu bulguyu kariyer engellerinin çok erken yaşlardan itibaren çocukların kariyer statülerine ilişkin beklentilerinin düşmesine/azalmasına yol açtığı şeklinde yorumlamaktadırlar.

Stead, Els ve Fouad (2004) Güney Afrikalı siyah ve beyaz lise öğrencilerinin algılanan kariyer engelleri ile ilgili çalışmalarında siyah ve beyaz öğrenciler arasında cinsiyet ayrımcılığı ve kişisel özellikleri kariyer engelleri olarak görme açısından anlamlı fark çıkmamıştır. Siyah öğrencilerin % 40'ı ve beyaz öğrencilerin % 56'sı ırk ya da etnik ayrımcılığı istedikleri kariyere girebilmek için potansiyel bir engel olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Ekonomik zorluklar da öğrencilerin ilave ettikleri kariyer engeli olarak belirlenmiştir.

Wettersen ve ark., (2005) kırsal kesimdeki lise öğrencilerinin eğitimsel ve mesleki tutumlarını yordayan değişkenleri incelemişlerdir. Araştırma sonuçları, bağlamsal faktörlerin (sosyal destek ve ebeveyn katılımı) ve kariyer öz yetkinliğinin kırsal kesimde yaşayan lise öğrencilerinin iş ve okul tutumlarını anlamlı olarak yordadığını göstermiştir. Ayrıca kariyer engelleri puanları ile kariyer sonuç beklentileri, sosyal destek, okul ile özdeşleşme, okula bağlanma ve çocukların ebeveynlerinin eğitime ilişkin algıları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Leon (2009) Afrikalı-Amerikan ergenlerin kariyer kararsızlığı, kariyer başa çıkma öz-yetkinliği, algıladıkları kariyer engelleri ve ırksal kimlikleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırmada algılanan kariyer engelleri ile kariyer başa çıkma öz-yetkinliği arasında negatif ve anlamlı, algılanan kariyer engelleri ile kariyer kararsızlığı arasında ise pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Başa çıkma öz-yetkinliği ile kariyer kararsızlığı arasında ise negatif ve anlamlı ilişki bulunmuştur. Araştırmada algılanan kariyer engellerinin kariyer kararsızlığının anlamlı yordayıcısı olduğu ve algılanan eğitimsel ve kariyer engelleri puanları arttıkça kariyer kararsızlık puanlarının da arttığı bulunmuştur.

Constantine, Wallace ve Kindaichi (2005) Afrikalı-Amerikan ergenlerinin karar verme statülerinin bağlamsal faktörlerle ilişkisini incelemişlerdir. Araştırmada algılanan mesleki engellerin kariyer kararsızlığını pozitif yordadığı, algılanan ebeveyn desteğinin ise kariyeri kesinleştirmeyi pozitif yordadığını bulmuşlardır. Bu bulguların SBKK'nın engellerin ve desteklerin seçim hedeflerini yordadığı hipotezlerini desteklediği söylenebilir.

McWhirter (1997) Meksikalı-Amerikalı ve Avrupalı-Amerikalı lise birinci ve son sınıf öğrencilerinin algıladıkları eğitsel ve kariyer engellerini cinsiyete ve etnik kökene göre karşılaştırmıştır. Araştırmanın sonuçları önerilen hipotezlerdeki gibi kızların erkek öğrencilerden ve Meksikalı-Amerikalı öğrencilerde Avrupalı-Amerikalı öğrencilerden daha çok kariyer engelleri algıladıklarını göstermiştir. Ayrıca araştırmacı bu öğrencilere iki farklı soru daha sormuştur. Bunlardan birincisinde, bu öğrencilerin üniversiteye gittiklerinde yaşayabilecekleri olası en önemli problemleri belirtmeleri istenmiştir. Meksikalı-Amerikalı öğrenciler üniversiteye gittiklerinde Avrupalı-Amerikalı öğrencilere göre “negatif aile tutumları” ve “yeterince zeki olmama” problemlerini daha fazla yaşayacaklarını belirtmişlerdir. İkinci soruda ise “Kariyer hedeflerime ulaşabilmemde bana zorluk çıkaracak birçok engel vardır” ifadesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Meksikalı-Amerikalı öğrenciler Avrupalı-Amerikalı öğrencilere göre ve erkek öğrenciler kızlara göre bu soruya daha fazla “katılıyorum” cevabı vermişlerdir. Araştırmacı üniversiteye girdiklerinde Meksikalı-Amerikalı lise öğrencilerinin Avrupalı-Amerikalı öğrencilere göre daha fazla kariyer engelleri yaşayabilecekleri beklentisinin hali hazırda kendilerinin yaşadıkları etnik ayrımcılığın geleceğe yönelik duygu, düşünce beklentilerine yansıdığı şeklinde yorumlamaktadır. Her iki etnik gruptaki erkeklerin kızlardan daha fazla “Kariyer hedeflerime ulaşabilmemde bana zorluk çıkaracak birçok engel vardır” ifadesine katılmaları ise hem kuramsal görüşleri (Len ve ark., 1994) hem de önceki (Cardoso ve Marques, 2008; McWhirter, Hackett ve Bandalos, 1998) araştırmaları desteklememektedir.

Cardoso ve Marques (2008) Portekiz’de yaşayan Portekizli ve Afrikalı dokuzuncu sınıfa devam eden öğrencilerin algılanan kariyer engellerini cinsiyet ve etnik değişkenlere göre incelemişlerdir. Araştırmanın sonuçları, kızların erkeklerden, Afrikalı öğrencilerin Portekizli öğrencilerden daha fazla kariyer engelleri algıladıklarını göstermiştir. Araştırmacılar bu bulguyu kariyer engellerinin cinsiyetten ve etnik kökenden etkilendiği şeklinde yorumlamışlardır. Özellikle kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha çok cinsiyet ayrımcılığı, rol çatışması ve ilgi azlığı, vb. kariyer engeli yaşadıklarını belirtmektedirler. Ayrıca kızların ve azınlıkların birçok yerde daha fazla kariyer engelleri ile karşılaştıklarını ileri sürmektedirler. Araştırmacılar, algılanan kariyer engelleri ile başa çıkmak için öncelikle engellerin tanımlanması, farkındalık

düzeyinin geliştirilmesi ve bu engellerle başa çıkmak için, öncelikle öğrencilerin kendi kariyer hedeflerini belirlemelerinden başlayarak bir takım stratejiler geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadırlar.

McWhirter, Hackett ve Bandalos (1998) Meksikalı-Amerikalı liseye devam eden kız öğrencilerinin eğitimsel planları ve kariyer beklentilerini ilişkisel bir modelle araştırmışlardır. Araştırma sonuçları öğrencilerin eğitimsel planları ve kariyer beklentilerine ilişkin modellerin uyum gösterdiğini ortaya koymuştur. Eğitimsel plan ve kariyer beklentisi içerisinde yer alan kariyer engellerine, sosyo-ekonomik statü, öğretmen desteği ve cinsiyet rol tutumlarının negatif ve anlamlı etkilerinin olduğu bulunmuştur. Ancak kariyer engellerinin eğitimsel plan ve kariyer beklentilerini anlamlı yordamadığı bulunmuştur. Araştırmacılar bu bulguların kültürel etkilerin cinsiyet üzerinde önemli olduğunu ve Meksikalı-Amerikalı kız öğrencilerin eğitimsel planlarını ve kariyer beklentilerini etkilediğini belirtmektedirler. Bu bulgular algılanan kariyer engellerinin ve kültürel etkilerin öğrencilerin kariyer karar verme sürecinde, kariyer araştırma ve planlama davranışlarında önemli etkileri olduğunu göstermektedir.

Patton, Creed ve Watson (2003) algılanan kariyer engelleri, kariyer gelişim değişkenleri, cinsiyet, kültürel kimlik değişkenleri arasındaki ilişkileri 8-12. sınıf lise öğrencisi (n=1063) üzerinde Avustralya ve Güney Afrika'da araştırmışlardır. İşle ilgili algılanan engelleri ve kariyer olgunlukları kariyer karar verme ve kariyer karar verme öz-yetkinliği arasındaki olası ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla bu araştırmayı yapmışlardır. Araştırma sonucunda algılanan kariyer engelleri düzeyi üzerinde cinsiyetin, kültürün, SED'in, sınıf düzeyinin ve iş deneyiminin etkisini destekleyen bir bulguya ulaşılamamıştır. Fakat algılanan kariyer engelleri ile kariyer gelişimi arasında ilişki bulunmuştur. Daha az kariyer olgunluğuna ve yüksek düzeyde kariyer kararsızlığına sahip kişilerin daha fazla algılanan kariyer engelleri belirttikleri görülmüştür.

Kenny ve arkadaşları (2003) dokuzuncu sınıf öğrencilerinin algıladıkları kariyer engellerinin negatif ve aileden algıladıkları sosyal desteğin pozitif olarak okula bağlanma ve gelecekteki kariyer başarı umuları ile ilişkiler gösterdiklerini bulmuşlardır.

Bu bulgular kariyer engelleri arttıkça okula bağlanma ve gelecekteki kariyer başarısının azalacağına işaret etmektedir. Araştırmacılar bu bulguların öğrencilerin eğitimsel ve mesleki yaşamlarını etkileyen bireysel ve bağlamsal faktörlerin belirlenmesinde önemli katkısı olacağını belirtmektedirler.

Yukarıda özetlenen ilköğretim ve ortaöğretim öğrencileriyle yapılmış araştırmaların sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, SBKK'nın hipotezlerinin desteklendiği söylenebilir. İlköğretimde karşılaşılan kariyer engelleri arttıkça öğrencilerin kariyer seçeneklerini sınırladıkları bulunmuştur. Öz-yetkinliğin gelişiminin önemli olduğu bu dönemde öğrencilere ebeveyn ve öğretmen desteğinin sağlanmasının önemli olduğu söylenebilir.

Kararsızlık, ebeveyn desteği ve kişilik değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelendiği araştırmalar da yapılmıştır. Guerra ve Braugart-Reiker (1999) kariyer kararsızlığının yordayıcılarını inceledikleri araştırmalarında yüksek düzeyde moratoryum yaşayan öğrencilerin annelerini, bağımsızlığı cesaretlendirme konusunda düşük düzeyde algıladıklarını bulmuşlardır. Ayrıca bağımsızlığı cesaretlendirmeyen annelerin çocuklarının kariyer kararsızlık düzeylerinin de yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmacılar, birinci sınıf öğrencilerinin üst sınıftaki öğrencilere göre daha çok kariyer kararsızlığı yaşadıklarını bulmuşlardır. Bu bulgular, ebeveyn desteğinin kariyer kararı vermede önemli olduğunu ve birinci sınıf öğrencilerinin seçtikleri bölümün geleceğe ilişkin kariyer hedeflerini gerçekleştirmelerine yardımcı olup olmayacağı konusunda tereddütler yaşadıklarını göstermektedir.

Lucas ve Epperson (1990) mesleki kararsızlık ile ilgili yapmış oldukları çalışmada küme analizi tekniğini kullanmışlardır. Üniversite birinci sınıf öğrencileri ile yapılan çalışmada kararsızlık ve kişilik değişkenleri ile ilişkileri araştırılmıştır. Küme analizinde kararsızlık yaşayan öğrencilerin yüksek kaygı, düşük öz-saygı, işe ilgisiz, dışsal denetim odağına sahip, bağımlı karar verme stiline sahip, mesleki bilgiye ihtiyaç duyan, kariyer engeli algılayan ve düşük mesleki kimliğe sahip kişiler olduğu bulunmuştur. Bu bulgular bazı kişilik özelliklerinin, çevresel faktörlerin ve kariyer

engellerinin öğrencilerin mesleki seçim hedeflerini olumsuz etkilediği şeklinde yorumlanabilir.

Mühendislik ve FTMM alanlarını seçme ile algılanan kariyer engelleri ve sosyal bilişsel değişkenlerle ilişkilerin incelendiği araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan, Lent, Brown, Schmidt, Brenner, Lyons ve Treistman (2003) bağlamsal destek ve algılanan engeller ile mühendislik alanlarındaki seçim davranışları arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarında bağlamsal modelin değerlerinin uyum göstermesine rağmen, bu modelde öz-yetkinlik inançlarından seçim eylemlerine (mühendisliğe devam etme) değişkenine giden yol (path) anlamlı bulunmamıştır. Bunun yanı sıra, sonuç beklentilerinden ilgilere, seçim hedeflerine ve seçim eylemlerine (mühendisliğe devam etme); destekler ve algılanan engellerden seçim hedeflerine giden yol yine anlamlı bulunmamıştır. Modelde öz-yetkinlik inançlarını en anlamlı yordayan değişkenin destekler olduğu, algılanan engellerin düşük de olsa önemli bir diğer yordayıcı olduğu görülmüştür. Destekler ve algılanan engeller öz-yetkinlik inançlarına ait varyansın % 56'sını açıklamaktadır. Kişi değişkenleri, ilgiler ve seçim modeline ilişkin modelin değerleri yine anlamlı bulunmasına rağmen, öz-yetkinlikten sonuç beklentilerine giden yol anlamlıdır. Analizde öz-yetkinliğin ilgilerin anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, öz-yetkinliğin doğrudan, dolaylı olarak ise ilgiler üzerinden seçim hedeflerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu belirtilmektedir. Sonuç beklentileri ise doğrudan veya dolaylı olarak seçim hedeflerini yordamamıştır. Seçim hedefleri seçim eylemlerini (mühendisliğe devam etme) anlamlı yordamaktadır. Araştırmacılar genel olarak bu bulguların SBKK'nın (Lent ve arkadaşları, 1994) kuramsal görüşlerini ve hipotezlerini desteklediğini belirtmektedirler.

Lent, Brown, Schmidt, Brenner, Gloster ve Wilkins (2005) mühendislik bölümlerindeki öğrencilerin kariyer öz-yetkinlik beklentileri ve engeller ve destekler gibi sosyal bilişsel değişkenlerle akademik ilgileri arasındaki ilişkileri inceleyen ilgi modelini ve kariyer seçimi hedefleriyle ilişkilerini inceleyen kariyer seçimi modelini sınamışlardır. İlgi modeline ilişkin sonuçlar kariyer öz-yetkinlik beklentisinin ve kariyer sonuç beklentilerinin ilgilerin yordayıcıları olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra, öz-yetkinliğin seçim hedeflerinin en önemli yordayıcısı olduğu, ilgiler ve engellerin seçim

hedeflerini yordayan diğer değişkenler olduğu görülmüştür. Destek ve kariyer sonuç beklentilerinin seçim hedeflerini anlamlı olarak yordamadığı, destekler ve engellerin öz-yetkinliğin anlamlı yordayıcıları olduğu, bağlamsal destek ve engellerin öz-yetkinlik üzerinden dolaylı olarak düşük, ancak anlamlı bir şekilde seçim hedefleriyle ilişkili olduğu görülmüştür.

Schaefers, Epperson ve Nauta (1997) mühendislik öğrenimi gören kız öğrencilerin mühendisliğe devam etmelerini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Araştırmada yapılan hiyerarşik regresyon sonuçları mühendisliğe devam etmeyi yordayan değişkenlerin önem sırasına göre yetenek, öz-yetkinlik beklentisi, destekler-engeller ve ilgilerin uyumu olduğu görülmüştür. Destek ve engeller ile matematik öz-yetkinliği arasında negatif yönlü, öğretmenden algılanan sosyal destek ve sonuç beklentileri arasında ise pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Lent, Sheu, Gloster ve Wilkins (2010) siyahi 116 mühendisliğe giriş öğrencisinin sosyal bilişsel seçim modelini boylamsal olarak test etmişlerdir. Öz-yetkinlik, sonuç beklentileri, ilgiler, hedefler, çevresel destek ve engeller birbirini takip eden iki sömestr sonunda ölçülmüştür. Yol analizleri seçim modelinin tamamen desteklendiğine işaret etmekte ve özellikle öz-yetkinliğin, sonuç beklentilerinin, ilgilerin, hedeflerin ve desteklerin zamana bağlı bir yordayıcı işlevi gördüğü belirtilmektedir. İlgiler ve öz-yetkinliğin karşılıklı birbirini etkileyen bir ilişki içinde olduğu, ancak beklenenin aksine destekler ve engellerin öz-yetkinlikte tek başlarına ilişkili olmadıkları bulunmuştur. Araştırmacılar bu boylamsal araştırmanın sonucunu genel olarak değerlendirdiklerinde sosyal bilişsel değişkenlerin zamana bağlı örüntülerinin benzeri yapılar gösterdiğini belirtmektedirler.

Moakler (2011) matematik ve akademik yeterliliklere güvenin fen bilimleri, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarını seçmedeki etkisini araştırmıştır. Araştırma sonuçları, matematik yeteneğine güven, ailedeki bireylerin Fen bilimleri, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (FTMM) alanında olup olmaması, Bilim Yetenek Testi (SAT) puanları, cinsiyet (kız), azınlık olma (Latin Amerikalı veya Afrikalı-Amerikalı olma) öğrencilerin alan seçimini çok fazla etkilemektedir. Araştırmacı, %10

daha fazla matematik yeteneği güveni belirten öğrencilerin FTMM alanını seçme ihtimallerinin 20 kat daha arttığı belirtmektedir. Bunun yanı sıra, ailesinde FTMM mesleklerinden birileri olan öğrencilerin FTMM alanını seçme ihtimallerinin 1.5 kat daha fazla olduğunu, azınlık öğrencilerinin 1.3 kat daha fazla FTMM alanını seçme ihtimalleri bulunduğunu, kadınların ise 2.4 kat daha fazla FTMM alanını seçme ihtimalleri bulunduğunu belirtmektedir. Araştırmacı bulguları genel olarak değerlendirdiğinde, eğitimcilere yönelik olarak öğrencilerin sadece matematik puanının değil, matematikte kendine güvenlerinin artırılmasına dönük çalışmalar yapılmasının önemini vurgulamaktadır.

Andriole (2009) 272 üniversite lisans öğrencisi üzerinde cinsiyet rolleri ve geleneksel olmayan kariyer tercihi arasındaki ilişkiyi Eccles'in beklenti-değer kuramıyla araştırmıştır. Cinsiyet rollerinde ve alan seçiminde öz-yetkinliğin ve işe yönelik motivasyonların aracı değişkenler olduğu görülmüştür. Erkeklik ve kadınsılığın üniversitedeki alanı yordadığı bulunmuştur. Kadınsılık modelinde öz-yetkinlik ve cinsiyet rolleri alan seçiminde kısmi aracılık etmektedir. Kadınların FTMM alanlarına daha çok yerleşebilmeleri ve geleneksel olmayan kariyer seçimleri için bir takım müdahale çalışmalarının yapılabileceğine vurgu yapılmaktadır.

Lent, Lopez ve Bieschke (1993) önceki öğrenmelerin, matematik öz-yetkinliğinin, sonuç beklentilerinin ve ilgilerin, matematik ile ilgili seçim hedeflerini ve başarı (performans) davranışlarını yordamasını araştırmışlardır. Araştırmacılar, öğrencilerin geçmiş başarılarının ilgiler üzerindeki etkilerine matematik öz-yetkinliğinin aracılık ettiğini bulmuşlardır. Bunun yanı sıra, matematik öz-yetkinliğinin öğrencilerin matematik derslerine kayıt olmalarına etki ettiğini, öğrencilerin geçmiş başarılarının ve öz-yetkinliğinin onların matematik notlarının önemli yordayıcıları olduğunu bulmuşlardır. Matematik öz-yetkinliğinin ilgileri ve derse kayıt olma niyetlerini yordamasında sonuç beklentileri bütünleştirici bir rol oynamıştır. Araştırmacılar matematik öz-yetkinliğinin ve geçmiş öğrenme yaşantılarının seçim davranışında önemli rol oynadığını vurgulamaktadırlar.

Algılanan engellerin, öz-yetkinliğin ve sonuç beklentilerinin genel olarak mühendislik ve FTMM alanlarına devam etmeyi yordadığı söylenebilir. Algılanan engeller ve meslek seçimiyle ilgili literatür taraması yapılmış çalışmaların da olduğu görülmektedir. Bu araştırmalar aşağıda sunulmuştur.

Constantine, Kindaichi ve Miville (2007) literatür taraması yaparak siyah ve Latin Amerikan lise öğrencilerinin eğitsel ve mesleki gelişimlerini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Araştırmacılar, okula bağlanma ve akademik başarı, eğitimsel ve mesleki umular, kariyer araştırma ve planlama ve rol modellerini eğitimsel ve mesleki gelişimi etkileyen bireysel faktörler olarak belirlemişlerdir. Fakirlik ve ırksal ayrım eğitsel ve mesleki gelişimi etkileyen yapısal faktörler, sosyal destek ve ebeveyn beklentileri kültürel faktörler olarak belirtilmiştir.

Middleton ve Loughhead (1993) literatür taraması çalışmalarında ergenin kariyer gelişiminde ebeveyn rollerinin önemine vurgu yapmışlardır. Araştırmacılar ergenlerin kariyer gelişimine yardım ederken psikolojik danışmanların ebeveyn katılımının ve desteğinin öneminin farkında olmalarını önermişlerdir. Bunun yanı sıra, araştırmacılar ergenlerin kariyer gelişimine yardım için ebeveyn katılımını ön plana alan bir model geliştirmişlerdir.

Hackett (1997) kadınların kariyer gelişimleri ile ilgili araştırmaları incelediği çalışmasında, Lent ve arkadaşlarının (1994) SBKK'nı sınamayı amaçlayan önceki ve gelecekte yapılan araştırmaların cinsiyet, ırksal, etnik ayrımcılığın, kariyer destek ve engellerinin kariyer gelişimindeki etkileri anlamada önemli rolü olduğunu belirtmektedir.

Krakauer ve Chen (2003) hukuk mesleğine yönelik cinsiyet engelleri ve bu engellere yönelik önerileri belirlemişlerdir. Araştırmacılar çalışmalarında kız hukuk öğrencilerine yardımcı olacak psikolojik danışmanların öncelikle cinsiyet, ırk ve etnik köken ile ilgili engellerin farkında olmalarını önermektedirler. Araştırmacılar, psikolojik danışmanların bu öğrencilerin benlik kavramlarını ve kimliklerini geliştirmelerinin, karar verme becerileri kazandırmalarının, kadınların kariyer

gelişimlerinin erkeklerinkinden farklı olduğunu, bağlamsal etkilerin (engellerin) farkında olmanın gerekliliğini ve rol modellerin önemini vurgulamaktadırlar.

Literatür taraması yapılmış çalışmaların sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde cinsiyet, ırksal, etnik ayrımcılığın ve ekonomik faktörlerin eğitsel ve mesleki gelişimi etkilediği görülmektedir. Kadınların kariyer gelişimlerinin farklı olduğu ve rol modellerin, ebeveyn katılımının ve sosyal desteğin önemi vurgulanmaktadır.

Algılanan kariyer engelleri, sonuç beklentileri, öz-yetkinlik, seçim hedefleri ve kariyer karar verme arasındaki ilişkileri inceleyen meta-analiz çalışmaları da yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında yer alan Lent ve ark., (1994) çalışmasında önce SBKK'nın kariyer gelişimine ilişkin ilgi, seçim ve performans modelleri ile ilgili yordamaları ve bu yordamalara ilişkin önerileri ve hipotezleri belirtilmiştir. Sonra da ilgili literatürde önerilen modeldeki değişkenleri araştıran ilgili araştırmalardan oluşan bir meta analiz çalışması yapılmıştır. Bu analiz sonrası ortaya çıkan bulgular ve değişkenler arasındaki ilişkiler şöyle özetlenmiştir: Öz-yetkinlik ile sonuç beklentileri (.49), ilgiler (.53), seçim hedefleri (.40), yetenek (.38), performans (.38) arasında anlamlı korelasyon katsayıları bulunmuştur. İlgiler ile sonuç beklentileri arasında (.52), seçim hedefleri arasında (.60), yetenek arasında (.20), anlamlı korelasyon katsayıları bulunmuştur. Seçim hedefleri ile yetenek arasında (.25); yetenek ve performans arasında (.34) anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Araştırmacılar ilgili literatürdeki araştırmalar üzerinde yaptıkları meta analiz sonuçlarına dayanarak SBKK'nın bazı hipotezlerinin desteklendiği, fakat bazı hipotezlerin ise mevcut literatürde henüz o konu ile ilgili araştırma olmamasından dolayı desteklenemediği sonucuna varmışlardır.

Rottinghaus, Larson ve Borgen (2003) öz-yetkinlik ve ilgiler arasındaki ilişkileri 60 örneklem üzerinde meta analiz yöntemiyle incelemişlerdir. 53 örneklemde 37000 katılımcı üzerinde yapılan araştırma sonuçları, öz-yetkinlik ve kariyer ilgileri arasında .59 ilişki olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar, öz-yetkinlik ve mesleki ilgilerin bağımsız yapılar olarak orta düzeyde anlamlı ilişkiler gösterdiğini bulmuşlardır. Bu

araştırmanın sonuçları SBKK'nın ilgi modelinde yer alan "öz-yetkinlik ile ilgiler arasında pozitif ilişkiler vardır" hipotezini desteklemektedir

SBKK'nın sosyal bilişsel değişkenlerinin meta analiz yöntemle incelendiği yukarıda özetlenen iki araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde; bu araştırma sonuçlarının SBKK'nın önerme ve hipotezlerini desteklediği söylenebilir. Algılanan engeller, sonuç beklentileri, öz-yetkinlik, seçim hedefleri ve kariyer karar vermeyle ilgili deneysel çalışmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar aşağıda sunulmuştur.

Remer, O'Neill ve Gohs'un (1984) araştırmacılar tarafından geliştirilen yaşam-kariyer gelişim kursunun çoklu sonuç değerlendirmelerini inceledikleri çalışmada güz döneminde yapılan öntest-sontest ölçümlerinde kariyer engelleri ile başa çıkmada herhangi bir anlamlı fark bulmamışlardır. Ancak programda küçük bir takım değişiklikler yapılarak bahar döneminde tekrar uygulanmıştır. Bu uygulama sonucunda kariyer engelleri ile başa çıkma öntest-sontest ölçümleri anlamlı olarak farklılaşmış, kariyer engelleri ile başa çıkma puanlarının sontest lehine anlamlı olarak yükseldiği bulunmuştur. Bunun yanı sıra, programın sonunda kariyer karar verme stilleri, mesleki kimlik ve mesleki bilgi araştırma puanlarının da anlamlı olarak yükseldiği görülmüştür. Araştırmacılar yaşam kariyer gelişim kursuna katılan öğrencilerin kariyer seçimleri konusunda daha kararlı davranışlar göstereceklerini, kariyer karar vermede daha rasyonel olacaklarını ve mesleki kimliklerinin daha belirgin olmasının beklendiğini belirtmektedirler.

McWhirter, Rasheed ve Crothers (2000) dokuz haftalık lise öğrencileri için geliştirilen kariyer eğitim programının öntest, sontest ve izleme çalışmalarının sosyal bilişsel değişkenlere etkisini araştırmışlardır. Programın bitiminde öğrencilerin kariyer karar verme öz-yetkinlik, mesleki öz-yetkinlik ve kısa dönem sonuç beklentileri puanlarının anlamlı olarak arttığı, ancak kariyer engellerinde anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulunmuştur. Araştırmacılar verilen eğitim programı sırasında öğrencilerin puanlarının anlamlı artmasının özellikle sosyal bilişsel değişkenlerden kariyer karar verme öz-yetkinliğinin, mesleki öz-yetkinliğin ve sonuç beklentilerinin müdahale edilebilir ve değişebilir olmasını açıklaması açısından önemli olduğunu

belirtmektedirler. Bunun yanı sıra araştırmada sosyal bilişsel kariyer kuramı temel alan kariyer müdahale programlarının geliştirilmesinin, yaygın olarak kullanılmasının önemi vurgulanmaktadır.

Medina (2010) kariyer derslerindeki etkinliklerin uygulanıp uygulanmamasının potansiyel olarak öğrencilerin kariyer karar verme öz-yetkiliğine, gelecek umularına, benlik saygısına etkilerini araştırmıştır. 80 lise öğrencisi bu deneysel çalışmaya katılmıştır. Araştırma sonuçları, kariyer dersine katılan öğrencilerin kariyer karar verme öz-yetkinliklerinin anlamlı olarak yükseldiğini göstermiştir. Fakat kariyer dersine katılan ve katılmayan öğrencilerin gelecek umularında ve benlik saygısı düzeylerinde bir gelişme olmamıştır. Araştırmacı kariyer ile ilgili etkinliklerin ve müdahalelerin öğrencilerin kariyer gelişiminde önemli bir rol oynayabileceğini ve buna benzer etkinliklerin önemini vurgulamaktadır.

İlgili literatürde sosyal bilişsel değişkenlerle ilgili yapılan deneysel çalışmaların sayılabilecek kadar az olduğu dikkati çekmektedir. Bu araştırmaların sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde kariyer engellerinin değişiminin daha uzun zaman alabileceğinin dikkati çektiği görülmektedir. Karar verme öz-yetkinliği, mesleki öz-yetkinlik ve mesleki sonuç beklentilerinde ise anlamlı farklılaşmaların olduğu görülmektedir. Bu araştırmaların sonuçları sosyal bilişsel değişkenler temel alınarak bir takım müdahale programları hazırlamanın önemli olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Türkiye’de de öğrencilerin meslek seçimlerini etkileyen sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler, algılanan engeller, sonuç beklentileri, öz-yetkinlik algısı, seçim hedefleri ve kariyer karar verme veya kariyer kararsızlığıyla ilgili deneysel ve ilişkisel yöntemle çalışılan çeşitli araştırmalar yapılmıştır.

Kariyer kararı yetkinlik beklentisi ve mesleki sonuç beklentileriyle ilgili deneysel bir çalışma Türkiye’de Işık (2010) tarafından yapılmıştır. Işık (2010) sosyal bilişsel kariyer kuramı temelli bir grup müdahalesinin üniversite öğrencilerinin kariyer

kararı yetkinlik ve mesleki sonuç beklenti düzeylerine etkisini araştırmıştır. Deney grubuna her biri 90'ar dakika olmak üzere 10 haftalık bir kariyer grup müdahalesi uygulanmıştır. Kontrol grubundaki öğrencilere ise hiçbir uygulama yapılmamıştır. Yapılan analizler sonucunda uygulanan kariyer grup rehberliği programının deney grubundaki öğrencilerin kariyer karar verme yetkinlik beklentilerini ve mesleki sonuç beklentilerini anlamlı düzeyde arttırmada etkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca 3 ay sonrasında yapılan izleme testi sonucunda da bu etkinin devam ettiği görülmüştür. Kontrol grubunun adı geçen değişkenlerle ilgili puanlarında anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir. Araştırmacı, bulguları genel olarak değerlendirdiğinde, sosyal bilişsel kariyer kuramı temelli bir grup müdahalesinin üniversite öğrencilerinin kariyer kararı yetkinlik ve mesleki sonuç beklenti düzeylerini arttırdığını, bu araştırmada geliştirilen kariyer müdahalesinin iş yaşamına geçişte ya da kariyer kararı vermede sorun yaşayan öğrenci gruplarında kullanılabileceğini vurgulamaktadır.

Türkiye’de öğrencilerin meslek seçimlerini etkileyen sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler, cinsiyet, bölümden memnuniyet ve mezuniyet sonrası ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Aytekin (2005) Isparta’da lise son sınıftaki öğrencilerin meslek seçimlerini etkileyen sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerin neler olduğunu araştırmıştır. Araştırmada meslek seçimini etkileyen en belirgin faktörlerin aile, ailenin ekonomik ve eğitim düzeyi, yerleşim birimi, arkadaş çevresi, mesleğin getirdiği maddi kazanç, mesleğin ilgi ve yeteneklere uygun olması gibi değişkenlerden oluştuğu bulunmuştur. Araştırmacı bu bulguya dayanarak lise son sınıfta okuyan öğrencilerin meslek seçimlerini daha çok sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerin etkilediğini belirtmektedir. Araştırmacının belirttiği meslek seçimini etkileyen sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler ilgili literatürde algılanan kariyer engelleri veya bağlamsal destek ve engeller olarak ifade edilmektedir.

Yıldız (2001) doktorların meslek seçim nedenleri ile kişilik tiplerini araştırdığı çalışmada doktorların girişimci tip puan ortalamaları yüksek olarak bulunmuştur. İkinci yüksek puan ortalaması ise araştırmacı tip puanı olarak bulunmuştur. Holland’ın kişilik tipolojisinde doktorluk mesleğine karşılık gelen araştırmacı tipe en uzak tipin girişimci tip olduğu görülmektedir. Araştırmada ülkemizde doktorluk mesleğinin

seçiminde toplumsal statü, ailenin etkisi (% 64), iş bulabilme oranının yüksek olması (% 69) gibi nedenlerin önemli olduğu bulunmuştur. Bu bulgular doktorların meslek seçimlerinin sadece ilgi ve yeteneklerinden etkilendiğini bunun yanı sıra, çeşitli sosyal faktörlerden de etkilendiğini göstermektedir.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi son sınıf öğrencilerinin problemlerini belirlemeyi amaçlayan Gizir (2005) öğrencilerin en çok iş bulamama, maddi açıdan tatmin edici bir iş bulamama, mesleğe yönelik bir iş bulamama, yeterli mesleki formasyona sahip olamama, mezuniyet sonrası ne yapacağını bilemememe gibi konularda kaygı yaşadıkları gözlenmiştir. Cinsiyete göre öğrencilerin problemleri incelendiğinde ise, erkekler en çok “iş bulamama” (% 29,4) ve “maddi açıdan uygun bir iş bulamama” (% 27,6) anlamında kaygı yaşarken; kız öğrenciler sıklıkla “mesleğe yönelik iş bulamama” (% 22,7), “yeterli formasyona sahip olmama” (% 12,4) ve “mezuniyet sonrası ne yapacağını bilememe” (% 5,7) alanlarında kaygı yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Büyükgöze-Kavas (2005) ise Orta Doğu Teknik Üniversitesi’ne devam eden 169 Eğitim Fakültesi öğrencisinden % 60’ı, ‘gerekli hizmetleri zamanında alabilselerdi mesleklerini değiştirebileceğini’, % 49’u ‘meslek seçimini kendisinin yaptığı ve bunlardan %40’ının mesleğini değiştirebileceği’, % 67’sinin lise öğrenciliği sırasında meslek seçimi ile ilgili bir yardım almadığını, meslek seçimi ailesi tarafından gerçekleştirilen öğrencilerden % 72’sinin mesleğini değiştirebileceğini saptamıştır. Bu bulgular yerinde ve zamanında, etkili bir kariyer psikolojik danışmanlığı ve rehberliği hizmetinin bireylere ulaştırılmasının ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Ülkemizde cinsiyet ayrımcılığı ve bölüm tercihi ile ilgili istatistiki verilerden oluşan araştırmalar da yapılmıştır. ÖSYM verilerine göre 2004-2005 öğretim yılında tüm yüksek öğretim kayıtlarının yüzde 43’ü kız, yüzde 57’si erkektir. Açık öğretim öğrencileri arasındaki toplumsal cinsiyet farklılaşması bu genel eğilim doğrultusundadır. Buna karşılık ikinci öğretimde erkek oranı yüzde 61, kız oranı yüzde 39’dur. Ailelere maliyeti görece olarak yüksek olan ikinci öğretimde kızlar aleyhine bir durum olduğu gözlenmektedir. Vakıf yükseköğretim kurumlarında, 2004-2005 öğrenim yılında örgün öğretimdeki öğrencilerin toplumsal cinsiyet bakımından farklılaşması %

42 kız, % 58 erkek olarak saptanmıştır. Aynı oranlar lisansüstü öğretimde de korunmaktadır. Doktora düzeyinde öğrencilerde kız öğrenci oranı % 39'a düşmekte, erkek öğrenci oranı % 61'e yükselmektedir. ÖSYM verilerinde öğrenci kayıtlarının toplumsal cinsiyet bakımından ne düzeyde bir ayrımcılık içerdiği gözlenebilmektedir (YÖK, 2007: 86).

ÖSYM sınav sonuçlarına göre sadece Fen Liseleri, Anadolu Liseleri ile birkaç özel lise ve Anadolu öğretmen lisesinden mezun olanlar, ilk sıralardaki bölüm tercihlerinden birisine yerleşebilmektedirler. Bu öğrencilerin ortaöğretimdeki toplam öğrenci sayısı içindeki payı ise % 10'un altındadır. Diğer büyük çoğunluk, ya ilgi duymadıkları bir programa devam edip tamamlamaya çalışmakta, ya da sınava birden fazla girerek program değiştirmeye çabalamaktadır (Yükseköğretim Kurulu-YÖK, 2007: 81). Daha önce seçme sınavına girerek başarısız olanlar, daha önceki yıllarda yükseköğretime yerleştirilmiş ama memnun olmayanlar ile bir yükseköğretim kurumundan mezun olmasına karşın farklı bir alanda öğretim görmek isteyenlerin ÖSYM 2005 verilerine göre bir milyonu aşkın olduğu görülmektedir (YÖK, 2007: 123). Kısacası ülkemizde üniversiteye öğrenci seçme ve yerleştirme işlemlerini yapan ÖSYM'nin verileri de meslek seçimini etkileyen bağlamsal faktörlerin önemini doğrular niteliktedir.

Bir başka çalışmada Akkoç (2009) kız öğrencilerin kesin karar anksiyetesi (kararsızlığı sürekli kılan genelleştirilmiş anksiyetenin sonucunda, belli bir kariyer seçimine karar verme konusundaki yetersizlik) ve kariyer düşünceleri toplam puanlarının erkek öğrencilerden anlamlı derecede daha yüksek olduğunu bulmuştur. Meslek lisesi öğrencilerinin dışsal çatışma (bireyin çevresindeki önemli kişilerden gelen bilgilerle, kendi bakış açısı arasındaki dengeyi kurmadaki yetersizliği sonucu, karar verme konusunda sorumluk almada gönülsüz davranma) puanları diğer lise türlerinde okuyan öğrencilerin dışsal çatışma puanlarından anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Öğrencilerin kariyer düşünceleri toplam puanlarına göre meslek lisesi öğrencilerinin puanları ile özel lise ve Anadolu lisesinde okuyan öğrencilerin puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Meslek lisesi öğrencilerinin kariyer düşünceleri toplam puanlarının bu iki tür okulda okuyan öğrencilerden daha yüksek olduğu

görülmüştür. Araştırmacı, genel olarak kızların, meslek lisesi öğrencilerinin ve anne ve baba eğitim düzeyleri düşük olan öğrencilerin daha çok kendini yeterince tanıyamama, karar vermede çok kaygılı olma ve dışsal faktörlerden etkilenme ile genel olarak kariyer karar vermede yetersizlik yaşadıklarını belirtmektedir. Bu araştırmanın bulguları genel olarak değerlendirildiğinde kızların ve meslek lisesi öğrencilerinin kariyer karar vermede güçlükler yaşadıkları şeklinde ifade edilebilir. Bu bulgular kızların, meslek lisesi öğrencilerinin ve anne ve baba eğitim düzeyleri düşük olan öğrencilerin meslek seçimi ile ilgili dezavantajlı gruplar olduğu ifade edilebilir.

Ülkemizde SBKK'nı temel alarak ilişkisel yöntemle çalışılan çeşitli araştırmalar da yapılmıştır. Özyürek (1995) Türkiye'de kuramsal temeli SBKK'na dayandırılan ilk araştırmada kız ve erkek öğrencilerin, kariyer yetkinlik beklentisi ile kariyer seçenek zenginliği ve üniversite sınavlarında gösterdikleri performansları arasındaki ilişkileri belirlemiştir. Araştırmanın bulgularına göre; kız ve erkek öğrenciler arasında yetkinlik beklentisi göstergeleri açısından önemli farklar bulunmuştur. Erkek başatlı meslek ve yükseköğretim programlarındaki yetkinlik beklentisinde cinsiyet farklılıkları bulunurken, bu farklılıklarla ilişkili olabilecek şekilde kız öğrencilerin kariyer seçeneklerini sınırladıkları saptanmıştır. Bunun yanı sıra yüksek yetkinlik beklentisi olan öğrencilerin Öğrenci Seçme Sınavı'ndaki Sayısal, Öğrenci Yerleştirme Sınavı'ndaki Fen ve Matematik puanları daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, yetkinlik beklentisi cinsiyetle ortak etki göstermiş ve erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha yüksek ÖSYM sınav puanı aldıkları bulunmuştur. Bir diğer bulgu ise yetenek ölçümlerinin yordanmasında yetkinlik beklentisinin önemli bir oranda katkısının olmasıdır.

Özyürek (2002a) matematik ile ilgili global mesleki yetkinlik beklentisi ölçümlerinin özgül yetkinlik beklentisi ölçümünden farklı ve benzer yönlerini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Amaç doğrultusunda kadınlar için geleneksel olmayan matematik ağırlıklı mesleklere yönelik global yetkinlik beklentisi ölçümünün faktör yapısını incelemenin yararlı olacağı düşünülmüştür. Daha sonra, bulunan iki ayrı faktördeki cinsiyet farklılığı, özgül ölçek puanlarıyla karşılaştırılarak incelenmiştir. Ayrıca, bu iki ayrı ölçüm türünün ilgi ve algılanmış yetenekler ile gösterdiği ilişkiler

karşılaştırılmıştır. Araştırmada global ölçümlerin faktör analitik çalışma sayesinde avantajlı ya da dezavantajlı yanlarının daha iyi değerlendirilebildiği ve ölçüklerin kariyer psikolojik danışmanlığı çalışmalarında yararlı olabilecek özellikleri üzerinde durulmuştur.

Özyürek (2002b) lise ve üniversite öğrencileri üzerinde matematik ile ilgili global ve özgül mesleki yetkinlik beklentisi ölçümlerinin ölçüt ve yapı geçerliklerini incelemiştir. Ölçüt geçerliği açısından sınıf ve yetenek düzeylerine göre karşılaştırmalar yapılmıştır. Yapı geçerliği için her iki ölçüm türünün mesleki tercih ve performans değişkenleriyle ilişkileri değerlendirilmiştir. Bandura (1986) yetkinlik beklentisinin ölçümünde global ölçümler yerine spesifik davranış ölçümünü önermektedir. Bir başka ifadeyle genelleştirilmiş öz-yetkinlik yerine belli davranışların (örneğin matematik öz-yetkinliğinin, kariyer karar verme öz-yetkinliğinin) ölçümünün önemli olduğunu belirtmektedir. Ancak Özyürek bu araştırmasının sonucunda, yetkinlik beklentisi kavramının farklı ölçüm yöntemleri olarak global ve özgül ölçümlerin yapı ve ölçüt geçerlikleri açısından benzerlik gösterdiğini bulmuştur. Global ve özgül ölçümler farklı özellikler göstermekle birlikte, her iki ölçüm türünün de uygulamalarda kullanılmasının yararlı olacağı önerilmektedir.

Özyürek ve Kılıç-Atıcı (2002) liseli öğrencilerin mesleki seçim kararlarında okul danışmanları ile birlikte aile, arkadaşlar, öğretmenler ve basınla ilgili çeşitli kaynakların etkili olduğunu belirttikleri araştırmada, bu kaynakların mesleki seçim kararlarındaki etkinliğini üniversite öğrenimine yeni başlamış öğrenciler (n=192) üzerinde incelemişlerdir. Araştırmacılar, kız öğrencilerin fen puan türünü seçen ve yetenek düzeyi yüksek olanların, yerleşilen programı ön sıralarda tercihleri arasına alanların ve yerleştikleri programa karşı istekli olanların daha çok kaynaktan yararlandıklarını belirlemiştir.

Özyürek (2005) sosyal bilişsel kariyer kuramının kavramları olan matematik bilgilendirici kaynakları ile matematik öz-yetkinliği, matematik ilgileri ve tercihleri arasındaki ilişkileri 590 lise öğrencisi üzerinde incelemiştir. Modeldeki değişkenlerin öz-yetkinlik inançlarını ve bu inançların da matematik ilgilerini yordadığı bulunmuştur. Bilgilendirici kaynakların matematik öz-yetkinliği aracılığıyla matematik ilgilerini

dolaylı olarak yordadığı bulunmuştur. Sosyal bilişsel kariyer kuramının hipotezlerinin tersine matematik ağırlıklı tercihlerin matematik öz-yetkinlik beklentileri ve ilgiler tarafından yordanmadığı görülmüştür. Araştırmacı bu durumun Türkiye’de üniversite sınavına girişin zorlayıcı, karmaşık, kesin kurallara bağlı olması ile açıklanabileceğini belirtmektedir. Matematik seçimlerinin yordanmamasından dolayı alternatif model üretilmiş ve matematik yetkinliği bilgilendirici kaynaklarının matematik yetkinlik beklentilerini yordadığı ve matematik yetkinlik beklentilerinin ise matematik ilgilerini yordadığı bulunmuştur. Bunun yanı sıra matematik yetkinliği bilgilendirici kaynaklarının matematik öz-yetkinliği üzerinden matematik ilgilerini dolaylı olarak yordadığı model uyum göstermiştir.

Özyürek’in (1995) araştırması Türkiye’de sosyal bilişsel öğrenme kuramına dayalı olarak kariyer rehberliği ve danışmanlığı alanında yapılan ilk çalışma olması açısından önemlidir. Kariyer yetkinlik beklentisi kavramını meslek seçiminde Türkiye’de üniversiteye seçme ve yerleştirme sınavının sonuçlarıyla ilişkilerinin incelenmiş olması ve yetkinlik beklentisinin öğrencilerin yeteneklerinin önemli bir yordayıcısı olduğunun görülmesi önemli bir bulgudur. Bunun yanı sıra, bu çalışmada kız öğrencilerin kariyer seçeneklerini sınırlamaları cinsiyet ayrımcılığı veya kültürel arka plan faktörlerin kızların meslek seçimini etkilediğini göstermesi açısından önemlidir. Özyürek 1995’teki çalışmasında kariyer yetkinlik beklentisi üzerinde durmuş ve bu kavram ile ilgili çalışma yapmıştır. Özyürek (2002a) ve (2002b) çalışmalarında ise matematik yetkinlik beklentisi üzerinde durmuş ve bu kavram ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Bu araştırmalarında matematik yetkinlik beklentisi ile ilgili geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına önem vermiştir. Özyürek (2005) araştırmasında ise sosyal bilişsel kariyer kuramı ile ilgili bir model sınamıştır. Modelde matematik bilgilendirici kaynaklarının matematik yetkinlik beklentilerini etkilediği, matematik yetkinlik beklentilerinin ise matematik ilgilerini etkilediği bulunmuştur. Özyürek’in (1995; 2002a; 2002b; 2005) çalışmaları genel olarak değerlendirildiğinde, SBKK’nın Lent ve arkadaşları (1994) tarafından ortaya çıktığı dönemde eş zamanlı çalışma olarak Türkiye’de Özyürek 1995 tarafından yapılmış bu çalışma ve sonrasında yapılan diğer çalışmalar Türkiye’de kariyer rehberliği ve danışmanlığı alanına katkı sunmuştur. Bunun yanı sıra, Özyürek’in çalışmalarının belirli bir örüntüyü takip etmesi, yapılan

ölçek geliştirme çalışmaları SBKK'nın ülkemizde de sınanmasına yönelik olarak yapılmış önemli çalışmalardır.

Kariyer engellerinin kariyer seçimleri ile ilişkilerini araştıran bir çalışma da Balın (2008) tarafından yapılmıştır. Araştırmacı, üniversite öğrencilerinin algıladıkları kariyer engellerinin ve cinsiyetlerinin kariyer seçimlerine bağlılıklarını yordamadaki rolünü araştırmıştır. Araştırmanın sonuçları mesleki bilgi, işe girme olanağı ve kişilik özellikleri gibi kariyer engellerinin mesleki araştırma davranışını ve seçime bağlılığı negatif olarak yordadıklarını göstermiştir. Bunun yanı sıra işe girme olanağı erken karar verme eğilimini negatif olarak yordamıştır. Araştırmacı bulguları meslekler hakkında yetersiz bilgilerini, işe girme olanağının az olmasını ve olumsuz kişilik özelliklerine sahip olmayı engel olarak algılayan öğrencilerin kariyer seçimlerine bağlılığının azaldığı, işe girme olanağının az olmasını engel olarak algılayan öğrencilerin ise farklı meslekleri araştırıp değerlendirme eğilimlerinin arttığı şeklinde yorumlamaktadır. Araştırmacı engellerin belirlenmesinden sonraki süreçte, psikolojik danışmanların danışanlarına kariyer psikolojik danışmanlığı yardım sürecinde danışanların kariyer engelleri ile nasıl başa çıkılacağını gözeterek yardımcı olmalarının önemini vurgulamaktadır. Araştırmacı bunun nedenini ise öğrencilerin çalışma hayatına atıldıklarında mesleki doyum yaşamalarının onların yaşam doyumunu arttıracığı şeklinde açıklamaktadır.

Büyükgoze-Kavas (2011) ise, sosyal bilişsel kariyer kuramına dayalı bir kariyer kararsızlığı modelini üniversite öğrencileri üzerinde sınamıştır. Araştırma sonuçları kariyer karar verme öz-yetkinliğinin ve algılanan anne-baba psikolojik özerkliğinin kariyer kararsızlığını olumsuz yönde yordadığını göstermektedir. Kontrol odağı ve kariyer sonuç beklentilerinin ise kariyer kararsızlığını olumlu yönde yordadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, algılanan anne-baba kabul tutumu, algılanan anne-baba psikolojik özerkliği tutumu ve kariyer karar verme öz-yetkinliğinin kariyer kararsızlığı ile dolaylı olarak ilişkili olduğu görülmüştür. Bu araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde kariyer karar verme öz-yetkinliğinin ve algılanan anne-baba psikolojik özerkliğinin kariyer kararsızlığını olumsuz ve kontrol odağının ise kariyer kararsızlığını olumlu yordadığı araştırma bulguları SBKK'nın hipotezlerini

desteklemektedir. Ancak kariyer sonuç beklentilerinin ise kariyer kararsızlığını olumlu yönde yordadığı bulgusu SBKK'nın sonuç beklentilerine ilişkin hipotezini desteklememektedir. Bu araştırmanın verilerinin üniversite öğrencileri üzerinden ve Türkiye'nin en yüksek puanlarla girilen üniversitelerinden birinden toplanmış olması böyle bir sonucun ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Kariyer sonuç beklentilerinin kariyer kararsızlığını olumlu yönde yordadığı bulgusunun örneklemden kaynaklandığı düşünülse de bu bulgu için araştırmacı herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

Yabancı literatür ve Türkiye'de yapılan araştırmalar ve ilgili kuramsal yapı genel olarak değerlendirildiğinde, algılanan kariyer engellerinin meslek seçimi üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu ortaya koyarken, bireyin öz-yetkinliğinin ve mesleki sonuç beklentilerinin ilgilerini ve mesleki seçim hedeflerini olumlu olarak etkilediğini göstermektedir.

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve veri çözümleme yöntemleri hakkında bilgiler yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Bu araştırma, üniversite birinci sınıf öğrencilerinin kariyer engelleri, öz-yetkinlik beklentileri, sonuç beklentileri ve ilgileri ile mesleki seçim hedefleri arasındaki ilişkilerin araştırıldığı ilişkisel bir tarama modelidir. Karasar'a göre (2010: 81) "İlişkisel tarama modelleri, iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir." İlişkisel modele göre var olan bir durum içinde araştırmacının müdahalesi olmadan değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmektedir (Gall, Borg ve Gall 1996; Fraenkel ve Wallen, 2006). Araştırmada öncelikle üniversite birinci sınıf öğrencilerinin kariyer engelleri belirlenmiş, ardından öz-yetkinlik beklentileri, sonuç beklentileri, ilgileri ve mesleki seçim hedefleri değişkenleriyle aralarındaki ilişkiler test edilmiştir. Hipotez modelde bağımlı değişken (endogen) mesleki seçim hedefleri, bağımsız değişkenler (exogen) ise kariyer engelleri, sonuç beklentileri, öz-yetkinlik ve ilgililerdir. Modelde öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve ilgiler aynı zamanda aracı (mediator) değişken olarak tanımlanmıştır. Bu model aracılığıyla üniversite birinci sınıf öğrencilerinin kariyer engelleri, öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve ilgileri ile mesleki seçim hedefleri arasındaki ilişkilerin araştırılması amaçlanmıştır.

Bu araştırmanın yapılması sürecinde beş çalışma grubundan veri toplanmıştır. Sınanan model çalışma grubu 1 üzerinden yapılmıştır. Çalışma grubu 1 hakkında bilgiler aşağıda verilmiştir. Ölçme araçlarının geliştirilmesi ve uyarlanması için dört ayrı çalışma grubundan veri toplanmıştır. Bu çalışma gruplarına ilişkin bilgiler bölüm dörtte yer alan "Araştırma Kapsamında Geliştirilen, Uyarlanan ve Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçlarına İlişkin İlişkin Bulgular" başlığı altında sunulmuştur (Bkn. s:61).

Çalışma Grubu 1

Bu araştırma 2009-2010 eğitim öğretim yılında Adıyaman ve Gazi Üniversitelerine devam eden öğrenciler üzerinde yapılmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde uygun örnekleme (convenient sampling) yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubuna Gazi Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, Gazi Eğitim Fakültesi'nin Orta öğretim Matematik, Fizik, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri, İlköğretim Matematik, Fen Bilgisi, Kimya ve Biyoloji Öğretmenliği ve Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Fen Bilgisi ve İlköğretim Matematik Öğretmenliği bölümlerinde 1. sınıfa devam eden toplam 743 öğrenci katılmıştır. Çalışma grubuyla ilgili betimleyici istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler	Kategoriler	N	%
Cinsiyet	Kız	520	70.0
	Erkek	221	29.7
	Cinsiyet Belirtmeyen	2	.3
	Toplam	743	100
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	743	100
	Toplam	743	100
Üniversite	1. Adıyaman Üniversitesi	124	16.69
	2. Gazi Üniversitesi	619	83.31
	Toplam	743	100
Bölüm	1. Diş Hekimliği Fakültesi	113	15.2
	2. Ortaöğretim Matematik Öğretmenliği	51	6.9
	3. Fizik Öğretmenliği	28	3.8
	4. Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	56	7.5
	5. İlköğretim Matematik Öğretmenliği	250	33.6
	6. Fen Bilgisi Öğretmenliği	173	23.3
	7. Kimya Öğretmenliği	34	4.6
	8. Biyoloji Öğretmenliği	38	5.1
	Toplam	743	100

Tablo 1'de görüldüğü gibi çalışma grubu, üniversite birinci sınıfta öğrenim gören 520 kız, 221 erkek ve 2 cinsiyet belirtmeyen olmak üzere toplam 743 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında toplanan veriler 8 farklı anabilim dalında öğrenim gören öğrencilerden elde edilmiştir. Bu öğrencilerin yaşları 17 – 20 arasında değişmektedir (yaş $X = 18.3$, $ss = .897$).

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada verileri toplamak için beş ölçme aracı kullanılmıştır. Bunlardan Algılanan Kariyer Engelleri Ölçeği - AKEÖ, Matematik Öz-Yetkinlik Ölçeği – MÖYÖ ve Mesleki Seçim Hedefleri Ölçeği –MSHÖ araştırmacı tarafından geliştirilen özgün Türkçe ölçeklerdir. Mesleki Sonuç Beklentileri Ölçeği (Vocational Outcome Expectations Scale) – MSBÖ (McWhirter, Rasheed ve Crothers, 2000) araştırmacı tarafından Türkiye’deki üniversite öğrencilerine uyarlanmıştır. İlgilerin ölçümü için de Kendini Değerlendirme Envanteri’nin (Kuzgun, 1995) Temel Bilim İlgisi Ölçeği kullanılmıştır. Bölüm dördte ölçme araçlarının psikometrik özelliklerine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Verilerin Toplanması

Veriler 2009–2010 eğitim öğretim yılı güz döneminde Gazi ve Adıyaman üniversitesinin çeşitli anabilim dallarında öğrenim gören birinci sınıf öğrencilerinden toplanmıştır. Örneklemde yer alanlar veri toplandığı gün sınıfında bulunan araştırmaya katılmaya gönüllü öğrencilerden oluşmaktadır.

Verilerin Çözümlemesi

Verilerin çözümü SPSS, AMOS ve LISREL istatistik paket programlarında yapılmıştır. Araştırmada hata payı .05 olarak alınmıştır. Verilerin analizi iki ardışık aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada kullanılan istatistiksel testlerin sayıltıları (aykırı değer, normallik, çoklu değişme, vb.) incelenmiştir. İkinci aşamada analiz sonuçları verilmiştir. Dolaylı ilişkilerin önem düzeyini test etmek için Sobel testi kullanılmıştır. Sobel testi bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinden, bağımlı değişkene etkisinin anlamlı olup olmadığını gösteren bir hesaplama (‘‘Sobel testi,’’ 2011).

Sayıtların İncelenmesi

İlk aşamada veriler hatalı kodlama açısından incelenmiş, tek değişkenli (univariate) aykırı değer incelemesi z puanları hesaplanarak incelenmiştir ($z_{.001} = 3.29$). Çok değişkenli (multivariate) aykırı değer analizi Mahalanobis uzaklık testiyle incelenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2001). Son aşamada ise, değişkenler arasında çoklu değişme (multicollinearity), varyans şişmesi (VIF) ve tolerans değerleri incelenmiş, sıfıra yaklaşan tolerans, 5'ten büyük VIF, 0.50'den büyük iki varyansın eşlik ettiği ve 30'dan büyük koşul endeksine rastlanmamıştır. Verilerin sağlıklı bir şekilde doldurulup doldurulmadığı incelendiğinde, bazı öğrencilerin bazı ölçekleri hiç cevaplamadıkları ve bazı öğrencilerin ise baştan sarma kodlamalar yaptığı tespit edilmiş ve bu nedenle 17 kişinin formu analize dâhil edilmemiştir. Yapılan aykırı değer analizinde $z_{.001} = 3.29$ 'un üzerinde değer alan 77 kişi (case) analize alınmamıştır. Sonuç olarak, verilerin analiz sayıtlarını yerine getirdiği görülmüş ve analizler 649 gözlem üzerinde yapılmıştır.

ARAŞTIRMA KAPSAMINDA GELİŞTİRİLEN, UYARLANAN VE ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÖLÇME ARAÇLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Algılanan Kariyer Engelleri Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Çalışma grubu 2

Algılanan Kariyer Engelleri Ölçeğinin (AKEÖ) geliştirilme sürecinde çalışmaya 507 (296 kız, 143 erkek ve 68 cinsiyet belirtmeyen) üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırmaya 2008-2009 öğretim yılında Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi'nin çeşitli bölümlerinde ve Diş Hekimliği Fakültesi'nde okuyan öğrenciler katılmıştır. Araştırmaya katılanların belirlenmesinde uygun örnekleme (convenient sample) yöntemi (Fraenkel ve Wallen, 2006) kullanılmıştır.

Ölçek Maddelerinin Geliştirilmesi

Algılanan kariyer engellerini ölçmek amacıyla Sürücü ve Bacanlı (2009) çalışmalarının nitel verilerinden yararlanılarak ölçek maddeleri yazılmıştır. Buna ek olarak, kariyer engelleri ile ilgili literatürde yer alan engeller de belirlenerek engel alanları ölçek maddesine dönüştürülüp madde havuzuna konulmuştur. Ölçek maddeleri eğitim psikolojisi, psikolojik danışma ve rehberlik ve kariyer psikolojik danışmanlığı alanında çalışan 3 uzmana incelenmiştir. Bireylerin maddelere ait tepkileri 5'li Likert tipi ölçekle toplanmıştır. Bu tepkiler, 1= Hiç Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Biraz Katılıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Tamamıyla Katılıyorum şeklindedir. 58 madde üzerinden yapılan faktör analizi sonrası 8 boyuttan oluşan 33 maddelik algılanan kariyer engelleri ölçeği formu oluşturulmuştur. Ölçekten elde edilen yüksek puanlar bireylerin algıladığı kariyer engellerinin yoğunluğunu göstermektedir. AKEÖ'den toplam puan hesaplanabileceği gibi alt ölçek puanları da hesaplanabilmektedir. Ölçeğin toplam puan aralığı 33-165'tir. Ölçeğin geçerlik ve güvenirliği için yapılan çalışmalar aşağıda sunulmuştur.

AKEÖ'nin Faktör Yapısı ve Geçerliği

AKEÖ'nin yapı geçerliğini belirlemek için Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. 507 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde açıklayıcı faktör analizi için Temel Bileşenler Faktör Analizine dayalı eğik (Direct oblimin) döndürme yapılmıştır. Analiz sonrası özdeğerlerin açıkladıkları varyans ve faktörlere ait çizgi grafiğinden hareketle 8 faktörlü çözüm elde edilmiştir. Analiz sonucunda 8 faktörün AKEÖ'ye ait varyansın toplam % 64.67'sini açıkladığı görülmüştür (Tablo 2). Tüm faktörlerin özdeğerleri 1.0'ın üzerinde bulunmuştur. 8 faktöre ilişkin madde faktör yükleri ve açıkladığı varyansa ilişkin bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Faktör 1: Cinsiyet ayrımcılığı, faktör yükleri .88 ile .73 arasında değişen yedi maddeden oluşmakta ve AKEÖ'ye ait varyansın % 29.35'ini açıklamaktadır. Faktör 2: Mesleğin geleceği ve iş piyasası kısıtlamaları, faktör yükleri .80 ile .76 arasında değişen yedi maddeden oluşmakta ve AKEÖ'ye ait varyansın % 7.96'sını açıklamaktadır. Faktör 3: Mesleğin eğitiminin ve çalışma koşullarının zorluğu, faktör yükleri .84 ile .69 arasında değişen dört maddeden oluşmakta ve AKEÖ'ye ait varyansın % 6.91'ini açıklamaktadır. Faktör 4: Yetenek ve ilgi azlığı ile ilgili engeller, faktör yükleri -.85 ile -.57 arasında değişen dört maddeden oluşmakta ve AKEÖ'ye ait varyansın % 5.22'sini açıklamaktadır. Faktör 5: Motivasyon eksikliği ve yetersiz hazırlanma, faktör yükleri .82 ile .63 arasında değişen dört maddeden oluşmakta ve AKEÖ'ye ait varyansın % 4.28'ini açıklamaktadır. Faktör 6: Taşınma, faktör yükleri .88 ile .88 arasında değişen iki maddeden oluşmakta ve AKEÖ'ye ait varyansın % 4.13'ünü açıklamaktadır. Faktör 7: Kişisel problemler, faktör yükleri .84 ile .62 arasında değişen üç maddeden oluşmakta ve AKEÖ'ye ait varyansın % 3.55'ini açıklamaktadır. Faktör 8: Aile ve çevre etkisi, faktör yükleri .77 ile .72 arasında değişen iki maddeden oluşmakta ve AKEÖ'ye ait varyansın % 3.28'ini açıklamaktadır. Tablo 2 incelendiğinde genel olarak, boyutlarda yer alan maddelerin faktör yüklerinin kabul edilen sınırların üzerinde olduğu ve açıklanan varyansın tatminkâr düzeyde bulunduğu söylenebilir.

Tablo 2*Algılanan Kariyer Engelleri Ölçeğinin Yapı Matrisi*

Maddeler	Faktörler (N=390)							
	CA	MGİPK	MEÇK	YİA	MEYH	T	KP	AÇ
AKEÖ58	.88	.34	.31	-.26	.17	.26	.26	.11
AKEÖ57	.83	.32	.23	-.31	.17	.24	.15	.20
AKEÖ54	.82	.35	.34	-.41	.15	.25	.17	.19
AKEÖ48	.80	.31	.31	-.24	.14	.36	.22	.09
AKEÖ46	.76	.27	.26	-.20	.09	.25	.26	.03
AKEÖ53	.74	.51	.29	-.39	.13	.31	.26	.06
AKEÖ56	.73	.30	.34	-.24	.25	.26	.04	.37
AKAÖ38	.29	.80	.18	-.29	.13	.18	.20	.15
AKEÖ16	.24	.79	.23	-.17	.34	.15	.12	.13
AKEÖ17	.27	.78	.25	-.15	.36	.12	.15	.09
AKEÖ55	.28	.78	.16	-.33	.20	.19	.02	.25
AKEÖ24	.40	.78	.31	-.15	.21	.08	.11	.05
AKEÖ26	.34	.76	.26	-.28	.20	.22	.17	.21
AKEÖ23	.39	.76	.30	-.16	.19	.15	.22	.01
AKEÖ10	.29	.24	.84	-.17	.22	.15	.25	.15
AKEÖ11	.37	.31	.83	-.21	.18	.21	.26	.08
AKEÖ9	.24	.26	.74	-.36	.27	.15	.25	.33
AKEÖ12	.30	.23	.69	-.27	.17	.37	.23	.24
AKEÖ50	.35	.31	.27	-.85	.23	.23	.20	.04
AKEÖ49	.39	.22	.35	-.76	.23	.27	.09	.08
AKEÖ37	.34	.28	.19	-.70	.40	.30	.25	.05
AKEÖ35	.30	.32	.39	-.57	.16	.23	.07	.29
AKEÖ8	.14	.22	.15	-.14	.82	.05	.08	.13
AKEÖ13	.14	.25	.25	-.25	.79	.16	.11	.12
AKEÖ7	.15	.29	.28	-.34	.66	.03	.26	.22
AKEÖ19	.26	.29	.18	-.21	.63	.36	.24	-.05
AKEÖ42	.33	.22	.21	-.26	.16	.88	.21	.20
AKEÖ44	.32	.18	.28	-.26	.14	.88	.10	.13
AKEÖ2	.18	.14	.18	-.15	.09	.19	.84	.13
AKEÖ6	.30	.22	.43	-.22	.22	.07	.72	.08
AKEÖ5	.28	.19	.38	.03	.29	.20	.62	.41
AKEÖ1	.18	.15	.17	-.05	.10	.08	.17	.77
AKEÖ3	.24	.23	.28	-.15	.17	.29	.15	.72
Faktörler Tarafından Açıklanan Varyans	29.35	7.96	6.91	5.22	4.28	4.13	3.55	3.28
Açıklanan Toplam Varyans (%64.67)								

Not:CA: Cinsiyet ayrımcılığı, MGİPK: Mesleğin geleceği ve iş piyasası kısıtlamaları, MEÇK: Mesleğin eğitiminin ve çalışma koşullarının zorluğu, YİA: Yetenek ve ilgi azlığı ile ilgili engeller, MEYH: Motivasyon eksikliği ve yetersiz hazırlanma, T: Taşınma, KP: Kişisel problemler, AÇ: Aile ve çevre etkisi

Tablo 3*AKEÖ Faktörler ve Faktörler İçerisinde Yer Alan Maddeler**Faktör 1: Cinsiyet ayrımcılığı*

- E58 Seçmek istediğim meslekte karşı cinsten kişilere daha fazla ilerleme şansı tanınması
- E57 Seçmek istediğim meslekte daha çok karşı cinsten kişilerin çalışıyor olması
- E54 Çalışma koşullarının cinsiyetime uygun olmaması
- E48 Seçmek istediğim meslekte erkeklere/kadınlara daha fazla ilerleme şansı tanınması
- E46 Seçmek istediğim meslekte daha çok erkeklerin/kadınların çalışıyor olması
- E53 O meslekte, benim cinsiyetimdeki çalışanlara fazla terfi hakkı verilmemesi
- E56 Çevremdeki önem verdiğim kişilerin, mesleğin cinsiyetime uygun olmadığını düşünmeleri

Faktör 2: Mesleğin geleceği ve iş piyasası kısıtlamaları

- E38 Mesleğin ekonomik getirisinin az olması
- E16 Mesleğin iş olanaklarının az olması
- E17 Mesleğin geleceğinin olmaması
- E55 Mesleğin iş bulma olanaklarının sınırlı olması
- E24 Türkiye’de o mesleğin yeterince gelişmemiş olması
- E26 Meslekte yükselme olanağının az olması
- E23 O mesleğin toplumda itibar görmemesi

Faktör 3: Mesleğin eğitiminin ve çalışma koşullarının zorluğu

- E10 Mesleğin dinlenme zamanlarının (hafta sonu, bayram tatili, yıllık izin vb.) bana uygun olmaması
- E11 Mesleğin çalışma saatlerinin bana uygun olmaması(gece ya da vardiyalı çalışmak gibi)
- E9 Mesleğin gerektirdiği öğrenimin (çok) stresli olması
- E12 Mesleğin gerektirdiği eğitimin (çok) pahalı olması

Faktör 4: Yetenek ve ilgi azlığı ile ilgili engeller

- E50 Mesleğin gerektirdiği derslere (konulara) yeterince ilgi duymamam
- E49 Mesleğin gerektirdiği yeteneklere yeterince sahip olamamam
- E37 Seçmeyi istediğim meslekle ilgili derslerde yeterince başarılı olamamam
- E35 Meslek hakkında yeterli bilgiye sahip olamamam

Faktör 5: Motivasyon eksikliği ve yetersiz hazırlanma

- E8 ÖSS Puanımın yetersiz olması
- E13 Yeterince çalışmamam ve sınava hazırlanamamam
- E7 Motivasyonumun az olması
- E19 ÖSS puan türümün o mesleğe uygun olmaması

Faktör 6: Taşınma

- E42 Ailemin farklı bir şehirde öğrenim görmemi istememesi
- E44 Farklı bir şehirde okumak istememem

Faktör 7: Kişisel problemler (sorumluluklar)

- E2 Hem okula gitmek hem de çalışmak zorunda olmam
- E6 Sağlık problemlerimin olması
- E5 Aile sorumluluklarımın fazla olması

Faktör 8: Aile ve çevre etkisi

- E1 Lise öğretmenlerimin başka mesleklere yönlendirmeleri
- E3 Ailemin başka mesleklere yönlendirmeleri

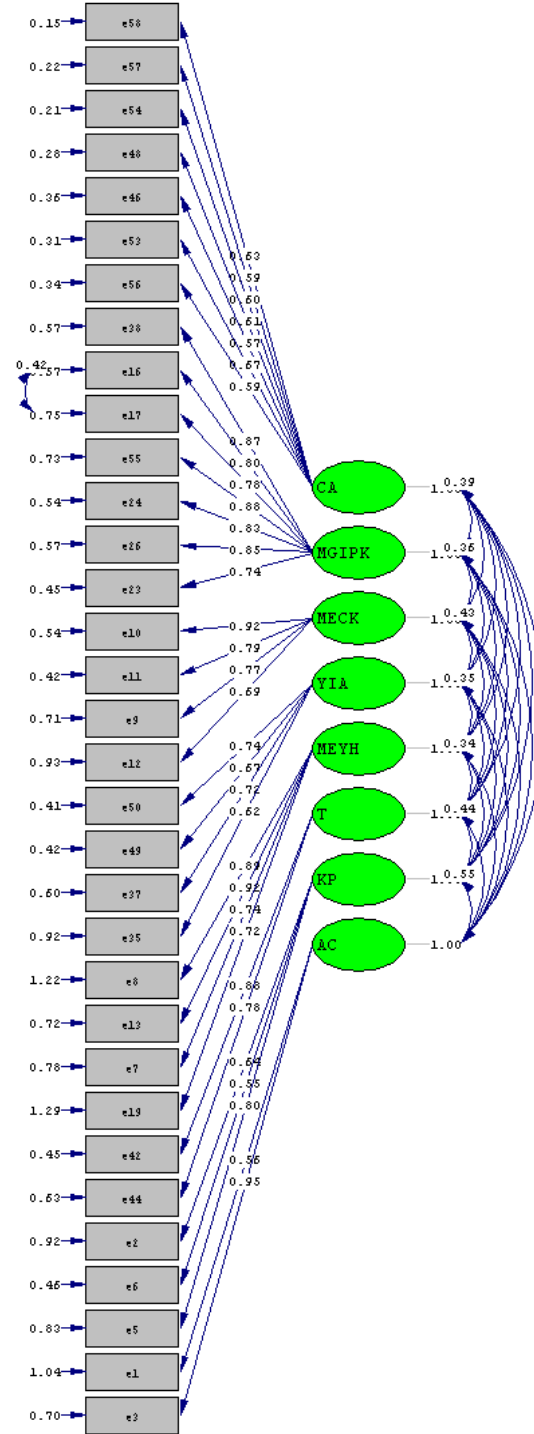
AKEÖ, yapı geçerliği için yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları: Açımlayıcı faktör analizi sonucunda AKEÖ'nin 33 maddeden oluşan 8 boyutlu bir yapıya sahip olabileceği anlaşılmıştır. Bu hipotezin geçerliği açımlayıcı faktör analizinin yapıldığı 390 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak incelenmiştir. Bu aşamada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. AKEÖ verilen yanıtlar sekiz faktörlü modelle açıklanabilir.
2. AKEÖ'nin her maddesi, faktörde 0 olmayan yüke sahiptir.
3. Modelde hata terimleri ilişkisizdir.

Yukarıdaki sorulara yanıt aramak amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları aşağıda verilmiştir.

AKEÖ'nin sekiz boyutlu yapısına ilişkin genel uyum katsayıları $\chi^2_{467}=1022,38$; $P=,000$; $\chi^2/sd= 2,19$; GFI= ,86; AGFI= ,83; CFI= ,97 ve RMSEA= ,06 (RMSEA için güven aralığı: ,05 - ,06) olarak bulunmuştur. χ^2 modelin açıkladığı kovaryansla veri setinde gözlenen kovaryans arasındaki farkı test etmektedir. Dolayısıyla χ^2 'nin istatistiksel olarak önemsiz bulunması, modelin eldeki veriyi iyi açıkladığını göstermektedir. Bununla birlikte, χ^2 'nin hesaplanması örneklem büyüklüğünden etkilendiğinden, başka deyişle büyük örneklemle yapılan çalışmalarda genellikle önemli bulunduğundan diğer uyum endekslerinin göz önünde bulundurulması uygun görülmektedir. Bundan hareketle, χ^2/sd 'nin 5'ten, RMSEA'nın .07'den küçük, GFI ve CFI'nin .90'dan büyük olması; AKEÖ'nin 8 boyutlu bir yapıyla açıklanabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca aynı maddelerle yapılan tek faktörlü doğrulayıcı faktör analizine ilişkin uyum katsayıları $\chi^2_{494}=3435,97$; $P=,000$; $\chi^2/sd= 6,96$; GFI= ,65; AGFI= ,60; CFI= ,88 ve RMSEA= .12 (RMSEA için güven aralığı: ,12 - ,13)'tür. Bu sonuç, AKEÖ'nin alt boyutların ayrı özellikler olduğunu ve maddelerin tek bir faktör altında birleştirilemeyeceğini göstermektedir. Dolayısıyla bu bulgular araştırmanın birinci hipotezinin doğruluğunu destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra, Şekil 1'de de görüldüğü gibi AKEÖ'nin alt boyutlarda yer alan maddelerin ağırlıkları (standartlaştırılmamış regresyon katsayıları) CA için .57 - .67; MGİPK için .74 - .87; MECK için .69 - .92; YIA için .62 - .74; MEYH için .72 - .92; T için .78 - .88; KP için .55 - .80; AC için .56 - .95'tir. Modelde yer alan regresyon katsayılarının istatistiksel

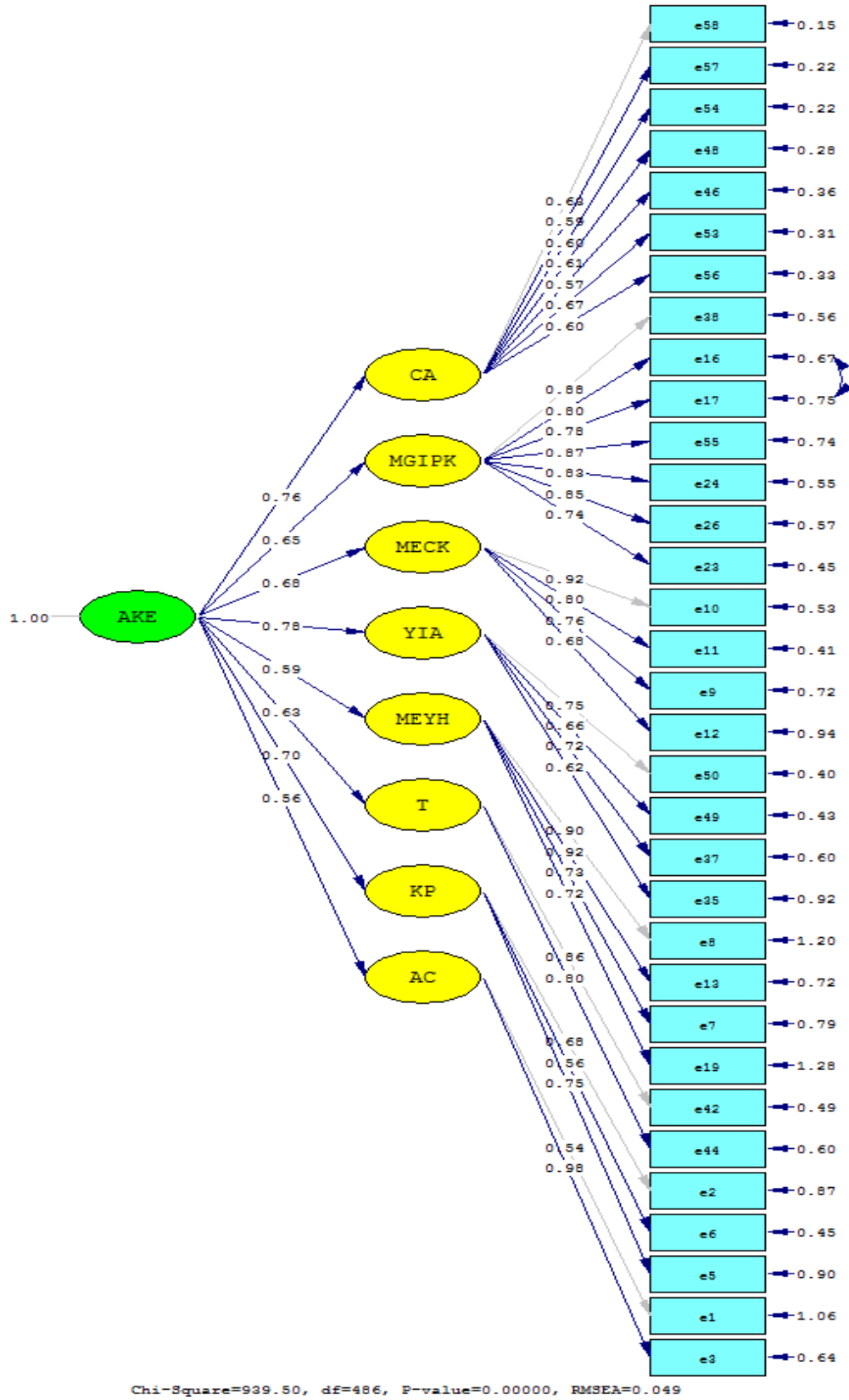
bakımdan önemli ve standartlaştırılmış yüklerin .50'den büyük olması, araştırmanın 2. hipotezini desteklemektedir.

Şekil 5: AKEO Ölçüm Modelinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Bununla birlikte, değişim endeksleri incelendiğinde ölçekte yer alan madde 16 ve 17 arasında büyük bir hata korelasyonun bulunduğu anlaşılmaktadır. Madde 16 “Mesleğin iş olanaklarının az olması” ile M17 “Mesleğin geleceğinin olmaması” katılımcılar tarafından anlamsal bakımdan birbirine çok yakın olarak algılandığı varsayılmış ve modelin uyumunda önemli iyileşme sağladığından bu iki madde arasına hata korelasyonu eklenmiştir ($\Delta\chi^2 = 133,26$). Böylelikle, yeni modelin uyum katsayıları $\chi^2_{456} = 889,12$; $P = ,000$; $\chi^2/sd = 1,91$; GFI = ,88; AGFI = ,85; CFI = ,97 ve RMSEA = ,05 (RMSEA için güven aralığı: ,04 - ,05)’tir. Bu sonuç modelde hata terimlerinin ilişkisiz olduğu hipotezinin doğrulanmadığı anlamına gelmektedir. Bu işlemlerden ayrı olarak, Şekil 5’te de görüldüğü gibi, AKEÖ’nin alt boyutları arasındaki korelasyon katsayılarının ,56 - ,78 arasında değiştii görülmektedir. Alt boyutlar arasındaki ilişkilerin daha altta yatan ve bu ilişkilerin nedeni olarak görülebilecek algılanan kariyer engeli gizil değişkeninden kaynaklandığı düşünülmüş ve bu düşüncenin geçerliğı ikincil düzey faktör analiziyle test edilmiştir. Sonuçlar Şekil 6’da verilmiştir.

Şekil 6’da görüldüğü gibi, AKEÖ’nin alt ölçekleri, içerdikleri maddeler tarafından yüksek ağırlıklarla temsil edilmektedir. Ayrıca AKEÖ; CA ,76, MGIPK ,65, MECK ,68, YIA ,78, MEYH ,59, T ,63, KP ,70 ve AC ,56 alt ölçeklerince oldukça yüksek yapısal katsayılarla açıklanmaktadır. Modelin veriye uygunluğu ise oldukça yüksektir ($\chi^2_{456} = 939,50$; $P = ,000$; $\chi^2/sd = 1,93$; GFI = ,87; AGFI = ,85; CFI = ,97 ve RMSEA = ,05 (RMSEA için güven aralığı: ,04 - ,05). Bu sonuç AKEÖ’nden toplam puan alınabileceğı anlamına da gelmektedir. Kısacası AKEÖ’nin yapı geçerliğı için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ölçeğin 8 faktörlü olduğuna ilişkin açımlayıcı faktör analizi sonuçlarını desteklemiştir.

Şekil 6: AKEO Yapısal Modelinin Doğrulayıcı Faktör (Second Order) Analizi Sonuçları

AKEÖ'nin Güvenirliği

AKEÖ'nin güvenirliliği için Cronbach'ın alfa (α) katsayısı ile içtutarlılığı ve testin tekrarı tekniğiyle de kararlılığını belirleme çalışmaları yapılmıştır. Test-tekrar test çalışması matematik ve tarih öğretmenliğinde öğrenim gören 61 katılımcıya iki hafta arayla AKEÖ uygulanmıştır. AKEÖ'nin içtutarlık ve kararlılık katsayılarına ilişkin bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4

AKEÖ İç Tutarlık Katsayıları ve Test Tekrarı Korelasyon Katsayıları

Boyutlar	α	r_{tt}
Cinsiyet ayrımcılığı (CA)	.91	.67**
Mesleğin geleceği ve iş piyasası kısıtlamaları (MGİPK)	.89	.45**
Mesleğin eğitiminin ve çalışma koşullarının zorluğu (MEÇK)	.79	.50**
Yetenek ve ilgi azlığı(YİA)	.75	.62**
Motivasyon eksikliği ve yetersiz hazırlanma (MEYH)	.72	.47**
Taşınma (T)	.72	.75**
Kişisel problemler (KP)	.65	.73**
Aile ve çevre etkisi (AÇ)	.53	.46**
Algılanan kariyer engelleri ölçeği toplam (AKEÖ)	.92	.75**

Not: ** $p < .01$

Tablo 4'te görüldüğü gibi AKEÖ'nin boyutlarının içtutarlık katsayılarının .53 ile .91 aralığında değiştiği görülmektedir. En yüksek içtutarlık katsayısının Cinsiyet ayrımcılığı (.91), en düşük içtutarlık katsayısının Aile ve çevre etkisi (.53) boyutlarına ait olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, aracın test tekrarına ilişkin bulgulara bakıldığında ise en yüksek kararlılık katsayısı Taşınma ($r = .75^{**}$, $p < .01$), en düşük ise Mesleğin geleceği ve iş piyasası kısıtlamaları boyutlarına ($r = .45^{**}$, $p < .001$) ilişkindir. CA'nın kararlılık katsayısı ($r = .67^{**}$, $p < .01$), içtutarlık katsayısı ise $\alpha = .91$; MGİPK'nın test tekrarına ilişkin kararlılık katsayısı ($r = .45^{**}$, $p < .01$), içtutarlık katsayısı $\alpha = .89$; MEÇK'nın test tekrarına ilişkin kararlılık katsayısı ($r = .50^{**}$, $p < .01$), içtutarlık katsayısı ise $\alpha = .79$; YİA'nın test tekrarına ilişkin kararlılık katsayısı ($r = .62^{**}$, $p < .01$), içtutarlık katsayısı ise $\alpha = .75$; MEYH'nın test tekrarına ilişkin kararlılık katsayısı ($r = .47^{**}$, $p < .01$), içtutarlık katsayısı ise $\alpha = .72$; T'nın test tekrarına ilişkin kararlılık katsayısı

($r=.75^{**}$, $p<.01$), içtutarlık katsayısı ise $\alpha=.72$; KP'nin test tekrarına ilişkin kararlılık katsayısı ($r=.73^{**}$, $p<.01$), içtutarlık katsayısı ise $\alpha=.65$ ve AÇ'nin test tekrarına ilişkin kararlılık katsayısı ($r=.46^{**}$, $p<.01$), içtutarlık katsayısı ise $\alpha=.53$ olarak bulunmuştur. AKEÖ toplam puanının test tekrarına ilişkin kararlılık katsayısı ($r=.75^{**}$, $p<.01$), içtutarlık katsayısı ise $\alpha=.92$ olarak bulunmuştur.

Sonuç olarak algılanan kariyer engelleri boyutlarından CA, MGİPK, MEÇK, YİA, MEYH ve T'nin içtutarlık katsayıları kabul edilen .70 değerinin (Nunnally ve Bernstein, 1994) üzerinde olması AKEÖ'nin güvenilirliğinin bir kanıtı olarak görülmektedir. Bununla birlikte algılanan kariyer engelleri boyutlarından KP ve AÇ'nin içtutarlık katsayıları kabul edilebilir en düşük değer olan .50 değerinin (Nunnally ve Bernstein, 1994) üzerinde olması yine AKEÖ'nin güvenilirliğinin bir kanıtı olarak görülebileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, Farry (2000) .40-.50 civarında içtutarlık katsayısına sahip ölçümlerde gruplar arasındaki ortalama farklarının karşılaştırılabileceğini ifade etmektedir. Bu görüşten hareketle KP ve AÇ alt ölçeklerinin araştırmanın sonraki aşamalarında yapılacak analizlerde kullanılabileceği düşünülmüştür.

AKEÖ'nin boyutlarının birbirleriyle olan ilişkileri incelenmiş, sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5

AKEÖ Boyutlarının İnterkorelasyon Katsayıları

		CA	MGİPK	MEÇK	YİA	MEYH	T	KP	AC
CA	r	1							
MGİPK	r	.47**	1						
MEÇK	r	.43**	.33**	1					
YİA	r	.52**	.41**	.46**	1				
MEYH	r	.29**	.37**	.32**	.42**	1			
T	r	.43**	.26**	.34**	.40**	.24**	1		
KP	r	.39**	.30**	.45**	.30**	.32**	.27**	1	
AC	r	.28**	.25**	.32**	.23**	.22**	.25**	.33**	1
AKEOTOPLAM	r	.74**	.75**	.70**	.71**	.63**	.53**	.57**	.48**

** $p<.001(N:390)$

Not:CA: Cinsiyet ayrımcılığı, **MGİPK:** Mesleğin geleceği ve iş piyasası kısıtlamaları, **MEÇK:** Mesleğin eğitiminin ve çalışma koşullarının zorluğu, **YİA:** Yetenek ve ilgi azlığı ile ilgili engeller, **MEYH:** Motivasyon eksikliği ve Yetersiz hazırlanma, **T:** Taşınma, **KP:** Kişisel problemler, **AÇ:** Aile ve çevre etkisi,

Tablo 5 incelendiğinde alt boyutlar arasında ki korelasyon katsayılarının .22 ile .52 arasında değiştiği görülmektedir. Ölçeğin toplam puanı ile alt boyutlar arasında ise korelasyon katsayıları .48 ile .75 arasındadır.

Algılanan Kariyer Engelleri Ölçeğine İlişkin Tartışma ve Yorum

Faktör analizi sonucunda 8 faktörün AKEÖ'ye ait varyansın toplam % 64.67'sini açıkladığı görülmüştür. Bu faktörler, Cinsiyet Ayrımcılığı, Mesleğin Geleceği ve İş Piyasası Kısıtlamaları, Mesleğin Eğitiminin ve Çalışma Koşullarının Zorluğu, Yetenek ve İlgi Azlığı ile ilgili Engeller, Motivasyon Eksikliği ve Yetersiz Hazırlanma, Taşınma, Kişisel Problemler ve Aile ve Çevre Etkisi'dir. McWhirter (1992) kariyer engellerini altı faktörlü bir yapı ile % 67.1'ni açıklamıştır. Ölçeğin toplamına ilişkin içtutarlık katsayısı $\alpha=.87$ olarak bulunmuştur. Bu araştırmada ölçeğin toplamına ilişkin içtutarlık katsayısı ise $\alpha=.92$ olarak bulunmuştur. McWhirter (1992) kariyer engelleri ölçeğinde cinsiyet ve etnik/ırksal ayrımcılık bir boyutu oluşturmaktadır. Algılanan kariyer engellerini ölçmek amacıyla Sürücü ve Bacanlı (2009)'nın çalışmalarının nitel verilerinde hiçbir öğrenci etnik/ırksal ayrımcılık ifade etmediği için bu araştırmadaki faktör tek başına cinsiyet ayrımcılığı olarak ifade edilmiştir. Mesleğin eğitiminin ve çalışma koşullarının zorluğu, özellikle McWhirter'in (1992) belirttiği kariyer engellerinden farklı olarak Türk kültürüne özgü bir engel olduğu söylenebilir.

Mesleki Sonuç Beklentileri Ölçeği

McWhirter, Rasheed ve Crothers (2000) tarafından geliştirilen Mesleki Sonuç Beklentileri Ölçeği (Vocational Outcome Expectation Scale) 6 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin çeviri işlemleri psikolojik danışma ve rehberlik, kariyer psikolojik danışmanlığı (2 kişi), eğitim psikolojisi ve İngiliz dili ve edebiyatı alanlarında uzman 5 kişi tarafından yapıldıktan sonra tekrar çeviri işlemleri yapılmıştır. Bireylerin maddelere ait tepkileri 5'li Likert tipi ölçekle toplanmaktadır. Bu tepkiler 5= Kesinlikle Katılıyorum, 4= Katılıyorum, 3= Biraz Katılıyorum, 2= Katılmıyorum, 1= Kesinlikle Katılmıyorum şeklindedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 6 en yüksek puan 36'dır. Ölçek

maddelerine verilen yanıtlar toplanarak ölçekten mesleki sonuç beklentilerine ilişkin bir puan elde edilmektedir.

Çalışma grubu 3

Mesleki Sonuç Beklentileri Ölçeğinin (MSBÖ) geliştirilme sürecinde çalışmaya 278 (189 kız, 82 erkek ve 7 cinsiyet belirtmeyen) üniversite öğrencisi katılmıştır. Bu öğrenciler Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesinin çeşitli bölümlerinde ve Dış Hekimliği Fakültesinde okuyan öğrencilerdir.

MSBÖ'nin Faktör Yapısı ve Geçerliği

MSBÖ'nin yapı geçerliğini test etmek için 278 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde açımlayıcı faktör analizi için Temel Bileşenler Faktör Analizi yapılmıştır. Çizgi grafiğinin öngörülerinden ve ölçeğin orijinalinden hareketle ölçme aracının tek faktörlü bir yapı gösterdiği gözlenmiştir. Analiz sonucunda tek faktörün MSBÖ'ye ait varyansın % 65.84'ünü açıkladığı görülmüştür. MSBÖ'ye ilişkin madde faktör yükleri ve açıkladığı varyansa ilişkin bulgular Tablo 6'da sunulmuştur. Tablo 6 incelendiğinde genel olarak maddelerin faktör yüklerinin kabul edilen sınırların üzerinde olduğu ve açıklanan varyansın tatminkâr düzeyde bulunduğu söylenebilir.

Tablo 6

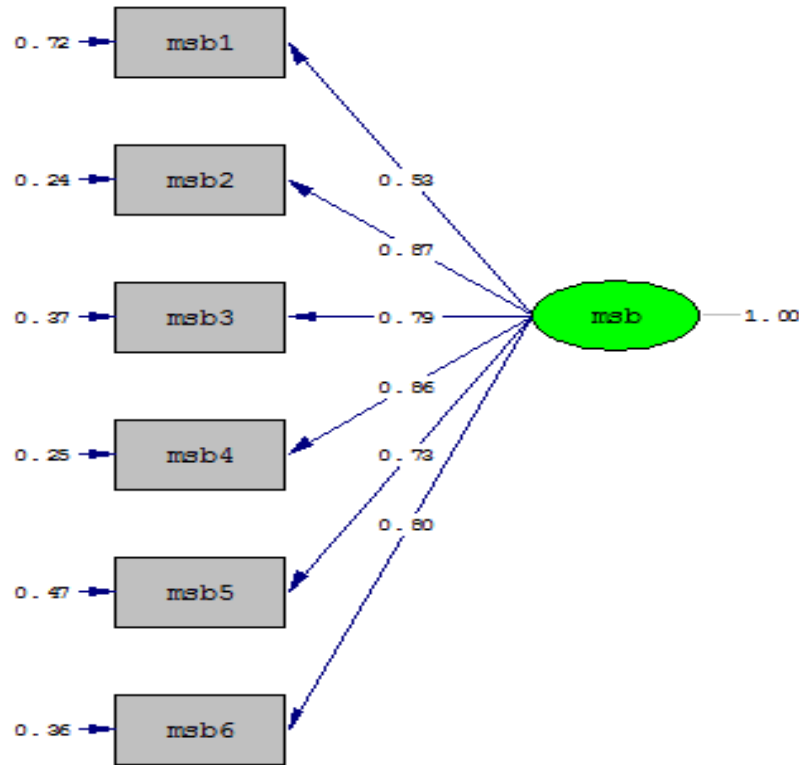
Mesleki Sonuç Beklentileri Ölçeğinin Yapı Matrisi

Maddeler	Faktör Yükleri
2. Seçtiğim kariyerimde/mesleğimde başarılı olacağım	.88
4. Yetenek ve becerilerim kariyerimde/mesleğimde işe yarayacaktır	.87
6. Kendime mutlu bir gelecek hazırlayabilirim	.84
3. Gelecek benim için parlak görünüyor	.84
5. Kariyerle ilgili kararlarımı kendim veririm	.79
1. Kariyer planım beni doyurucu bir kariyere ulaştıracaktır	.62
Açıklanan Varyans	(% 65.84) (N=276)

MSBÖ Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları: Açımlayıcı faktör analizi sonucunda MSBÖ'nin 6 maddeden oluşan tek boyutlu bir yapıya sahip olabileceği bulunmuştur. Bu hipotezin geçerliği açımlayıcı faktör analizinin yapıldığı 278 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde doğrulayıcı faktör analizi uygulanarak incelenmiştir. Bu aşamada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. MSBÖ verilen yanıtlar tek faktörlü modelle açıklanabilir.
2. MSBÖ'nin her maddesi, faktörde 0 olmayan yüke sahiptir.
3. Modelde hata terimleri ilişkisizdir.

Yukarıdaki sorulara yanıt aramak amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Şekil 7'de sunulmuştur.

Şekil 7: MSBÖ Ölçüm Modelinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

MSBÖ'nin tek boyutlu yapısına ilişkin genel uyum katsayıları $\chi^2/df=16.45$; $p=.06$; $\chi^2/sd= 1.83$; GFI= .98; AGFI= .95; CFI= .99 ve RMSEA= .06 (RMSEA için güven

aralığı: .00 - .09) olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar yukarıdaki birinci hipotezin doğruluğunu destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra, Şekil 7’de de görüldüğü gibi MSBÖ’nin madde ağırlıkları (standartlaştırılmamış regresyon katsayıları) .53 - .87 arasındadır. Modelde yer alan maddelere ait regresyon katsayılarının istatistiksel bakımdan önemli ve standartlaştırılmış yüklerinin .50’den büyük olması, yukarıdaki 2. hipotezi desteklemektedir.

Faktör analizi maddeler arasındaki ilişkinin faktörler tarafından açıklandığı ve faktörlerin açıkladıkları varyansın çıkarılması durumunda, maddeler arasında ilişki kalmayacağı varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla, doğrulayıcı faktör analizi yapılırken hatalar arası korelasyonlar sifıra eşitlenmektedir (constraint). Analiz sonucunda maddeler arasında ilişki eklenmesini öneren değişim katsayılarının hesaplanmamış olması, modeldeki hata terimlerinin ilişkisiz olduğunu göstermektedir. Bu sonuç yukarıdaki 3. hipotezin doğrulandığını göstermektedir.

MSBÖ’nün Güvenirliği

MSBÖ’nün güvenirlik çalışmaları kapsamında aracın Cronbach’ın alpha (α) katsayısı ile içtutarlığı ve testin tekrarı ile tekniğiyle de kararlılığı belirlenmiştir. MSBÖ’nün içtutarlık katsayısı $\alpha=.89$ bulunmuştur. Altmış katılımcıya 2 hafta arayla uygulanarak hesaplanan kararlılık katsayısı ise $r=.68$, $p<.01$ bulunmuştur.

MSBÖ’ne İlişkin Tartışma ve Yorum

Türkiye’de yaşayan üniversite öğrencilerine uyarlanan MSBÖ’nin orijinali gibi altı maddeden oluşan tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu bulunmuştur. MSBÖ’nin orijinalinin testin tekrarı ile hesaplanan kararlılık katsayısı $r=.59$ olup, Türkçe MSBÖ’nin $r=.68$ kararlılık katsayıları arasında benzerlik vardır. Orijinal MSBÖ’nin içtutarlık katsayısı $\alpha=.83$ (McWhirter, Rasheed ve Crothers, 2000) ile Türkçe MSBÖ’nin $\alpha=.89$ içtutarlık katsayıları arasında da benzerlikler vardır. Özet olarak Türkçe MSBÖ’nin gerek faktör yapısı incelenerek belirlenen yapı geçerliğinin ve güvenirliği kapsamında hesaplanan içtutarlık ve kararlılık katsayılarının orijinal MSBÖ’ye çok benzer olduğu söylenebilir. Dolayısıyla uyarlanan MSBÖ’nin de orijinali gibi doyurucu geçerlik ve güvenirliğe sahip olduğu kanısına varılmıştır.

Matematik Öz-Yetkinlik Ölçeği

Ölçek Maddelerinin Oluşturulması

Matematik öz-yetkinliğini ölçmek için önce ilgili literatür gözden geçirilmiştir. Özyürek (2002a) yetkinlik beklentisi kavramının farklı ölçüm yöntemleri olarak global ve özgül ölçümleri yapıldığında bu ölçümlerin yapı ve ölçüt geçerlikleri açısından benzerlik gösterdiğini belirtmektedir. Betz ve Hackett (1983) matematik öz-yetkinliğinin ölçümü ile ilgili bir takım görevler ve dersleri başarabilmede kişinin kendisine olan güveninin önemini vurgulamaktadırlar. Literatürdeki bu görüşlere dayanılarak matematik öz-yetkinlik ölçeği (MÖYÖ) geliştirilmiştir. Dolayısıyla Türkçe MÖYÖ global ölçüm görüşüne dayalıdır. MÖYÖ'nin görevler boyutu oluşturulurken Türkiye'deki üniversite sınav sistemi de göz önünde bulundurularak maddeler hazırlanmıştır. Bu maddeler oluşturulurken matematik bölümü öğretim elemanlarından yardım alınmıştır. Dersler boyutunda yer alan maddeler oluşturulurken Türk üniversitelerinde birinci ve ikinci sınıflarda okutulan ve matematik bilmeyi gerektiren dersler araştırmacı tarafından belirlenmiştir. Global matematik öz-yetkinliği ile ilgili maddeleri geliştirirken mesleki rehberlik ve danışmanlık alanında uzman bir öğretim üyesinden yardım alınmıştır. Geliştirilen bu maddelerin ölçme ve değerlendirme özelliklerinin incelenmesi için ölçme ve değerlendirme alanında uzman bir öğretim üyesinin görüşlerine sunulmuştur. Söz konusu uzman bazı ifadelerde düzeltmeler yapmıştır. Sonra bu taslak form Türkiye'de daha önce matematik öz-yetkinliği alanında lise öğrencileri ile ilgili çalışmalar yapmış olan bir öğretim üyesi tarafından da değerlendirilmiştir.

Çalışma grubu 4

Matematik öz-yetkinlik ölçeğinin geçerlik güvenirlik çalışmaları 2009-2010 güz döneminde fizik (n=47), matematik (n=82), kimya (n=30), biyoloji (n=37) ve fen bilgisi (n=50) öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören toplam 246 (167 kız, 79 erkek) üniversite öğrencisi üzerinde yapılmıştır.

Toplanan bu verilerden hareketle dersler boyutu oluşturulurken matematikle doğrudan ilgili olan derslerin bir boyut oluşturduğu görülmüş ve dersler boyutunun sadece bu dört maddeden oluşmasının yeterli olduğu düşünülmüştür. Ancak dersler boyutunda yer alması gereken d1 (Temel/Genel Matematik) maddesi birinci boyutla karıştığı için başka bir örnekleme geçerlik ve güvenilirliğinin yapılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları çalışma grubu 1 üzerinde yinelenmiş ve mevcut yapı elde edilmiştir.

MÖYÖ'nün Faktör Yapısı ve Geçerliği

MÖYÖ'nin yapı geçerliğini test etmek için 599 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde Temel Bileşenler Faktör Analizine dayalı eğik (Direct oblimin) döndürme yapılmıştır. Analiz sonrası özdeğerlerin açıkladıkları varyans ve scree plot grafiğinden hareketle 3 faktörlü çözüm elde edilmiştir. Analiz sonucunda 3 faktörün MÖYÖ'ye ait varyansın toplam % 66.95'ini açıkladığı görülmüştür. Tüm faktörlerin özdeğerleri 1.0'ın üzerinde bulunmuştur. 3 faktöre ilişkin madde faktör yükleri ve açıkladığı varyansa ilişkin bulgular Tablo 7'de sunulmuştur.

Faktör 1: Global matematik öz-yetenlik, faktör yükleri .89 ile .81 arasında değişen dokuz maddeden oluşmakta ve MÖYÖ'ye ait varyansın % 46.03'ünü açıklamaktadır. Faktör 2: Görevler, faktör yükleri .85 ile .76 arasında değişen beş maddeden oluşmakta ve MÖYÖ'ye ait varyansın % 13.79'unu açıklamaktadır. Faktör 3: Dersler, faktör yükleri .87 ile .67 arasında değişen dört maddeden oluşmakta ve MÖYÖ'ye ait varyansın % 7.13'ünü açıklamaktadır. Tablo 7 incelendiğinde genel olarak, boyutlarda yer alan maddelerin faktör yüklerinin kabul edilen sınırların üzerinde olduğu ve açıklanan varyansın yeterli düzeyde bulunduğu söylenebilir. Global matematik öz-yetenlik ile görevler alt boyutları arasındaki korelasyon .36, global matematik öz-yetenlik ile dersler arasındaki korelasyon .58 ve görevler ile dersler arasındaki korelasyon ise .36 olarak bulunmuştur. Bunun yanı sıra, Global matematik öz-yetenlik alt boyutu için belirlenen 12 madde içerisinde yer alan m1 ile m2 arasında .83, m8 ile m7 arasında .75 ve m11 ile m10 arasında .82 korelasyonlar olduğu gözlenmiştir. Bu bulgulardan hareketle bu maddelerin benzeri ifadelerden oluştuğunu ve tekrarlardan kaçınmak ve ölçek formunun daha kolay ve kısa sürede

cevaplanabilmesi de göz önünde bulundurularak m1, m8 ve m11 maddeleri formdan çıkarılarak Tablo 7’de gösterilen analiz sonuçları elde edilmiştir. Böylece açımlayıcı faktör analizi sonuçları özgün Türkçe MÖYÖ’nin 18 maddeli ve 3 faktörlü bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 7

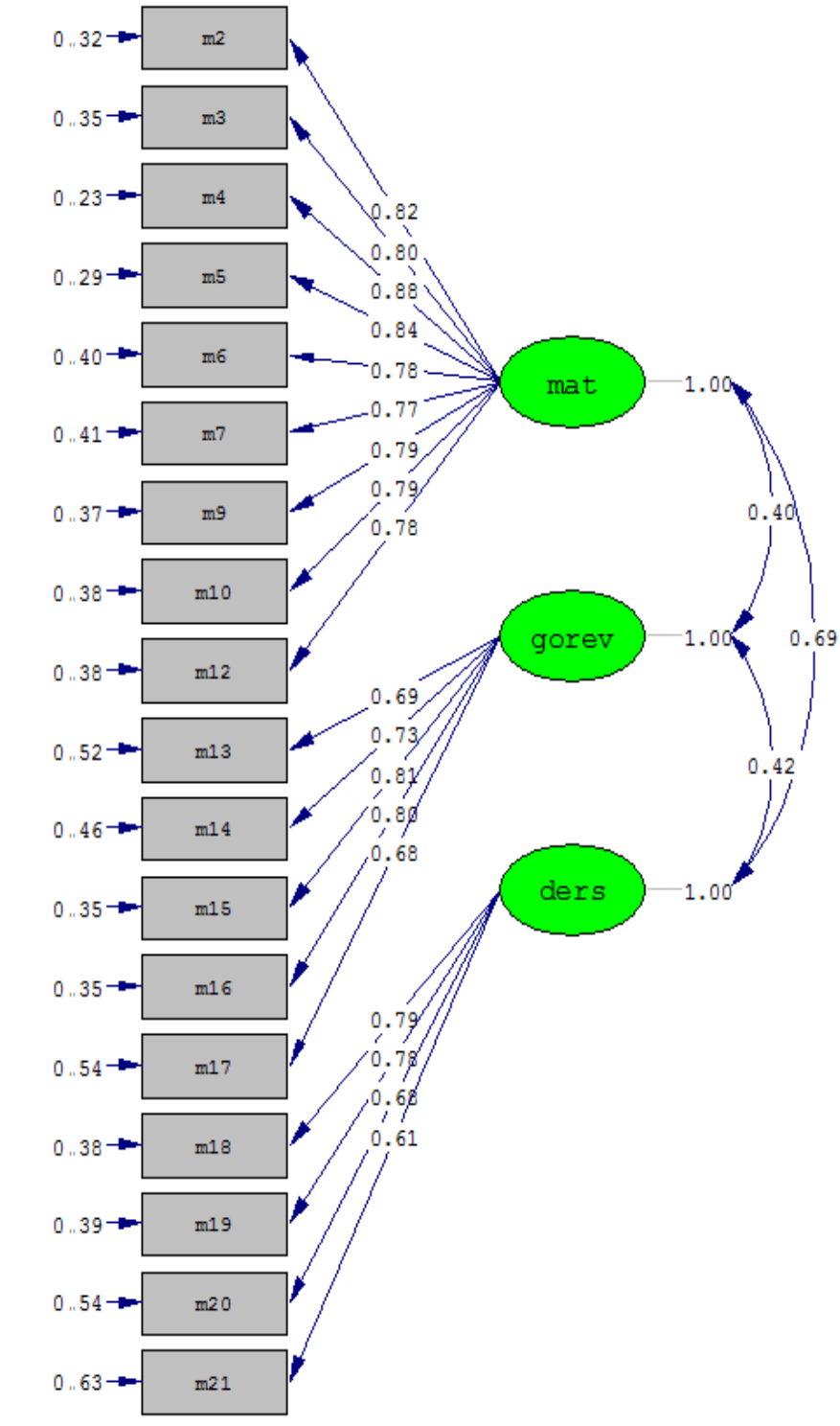
Matematik Öz-Yetkinlik Ölçeğinin Yapı Matrisi

Maddeler		Faktörler		
		Global Matematik Öz-Yetkinliği	Görevler	Dersler
m4	Matematik ile ilgili karşılaştığım problemleri nasıl çözeceğimi bilirim.	.89	.35	.52
m5	Zor matematik problemlerini bile gayret edersem çözebilirim.	.87	.30	.46
m2	Matematikteki problemlerin çözüm yollarını bulabilirim.	.83	.33	.56
m10	Matematik ile ilgili o güne kadar hiç karşılaşmadığım problemleri bile çözebilme konusunda yeteneğime güveniyorum.	.83	.26	.51
m9	Hazırlıksız olduğum anlarda bile matematik problemlerini çözebilirim.	.82	.33	.50
m3	Matematikteki problemleri başarılı bir şekilde çözebilirim.	.82	.31	.45
m12	Bir matematik problemiyle karşılaştığımda onu çözmeye yönelik çeşitli yollar bulabilirim.	.81	.27	.52
m6	Matematik ile ilgili tasarılarımı gerçekleştirebilir ve hedeflerime ulaşabilirim.	.81	.27	.44
m7	Matematikte karşılaştığım problemlerin üstesinden gelebilirim.	.81	.33	.46
g9 (m16)	Herhangi bir şeyi %18 indirimli olarak aldığımda ne kadar kâr edebileceğini hesaplamak	.29	.85	.25
g8 (m15)	A şehrinden B şehrine 95 km hız ile yolculuğun ne kadar süreceğini hesaplamak	.30	.84	.28
g7 (m14)	Kaç kilometrede ne kadar benzin gittiğini hesaplamak	.29	.79	.35
g6 (m13)	%13.3 ile çekilen 100.000 TL’nin 2 yıllık faizini hesaplamak	.29	.76	.31
g10 (m17)	Marketten alacağınız ürünlerin fiyatını veya KDV’sini zihinden hesaplamak	.30	.76	.28
d3 (m19)	Temel Cebir	.47	.31	.87
d4 (m20)	Temel Geometri	.43	.29	.82
d1 (m18)	Temel/Genel matematik	.57	.31	.82
d11 (m21)	Trigonometri	.51	.33	.67
Faktörler Tarafından Açıklanan Varyans		46.03	13.79	7.13
Açıklanan Toplam Varyans (%66.95) (N=599)				

MÖYÖ Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları: Açımlayıcı faktör analizi sonucunda MÖYÖ’nin 18 maddeden oluşan 3 boyutlu bir yapıya sahip olabileceği bulunmuştur. Bu hipotezin geçerliği açımlayıcı faktör analizinin yapıldığı 649 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde doğrulayıcı faktör analizi uygulanarak incelenmiştir. Bu aşamada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. MÖYÖ verilen yanıtlar sekiz faktörlü modelle açıklanabilir.
2. MÖYÖ’nin her maddesi, faktörde 0 olmayan yüke sahiptir.
3. Modelde hata terimleri ilişkisizdir.

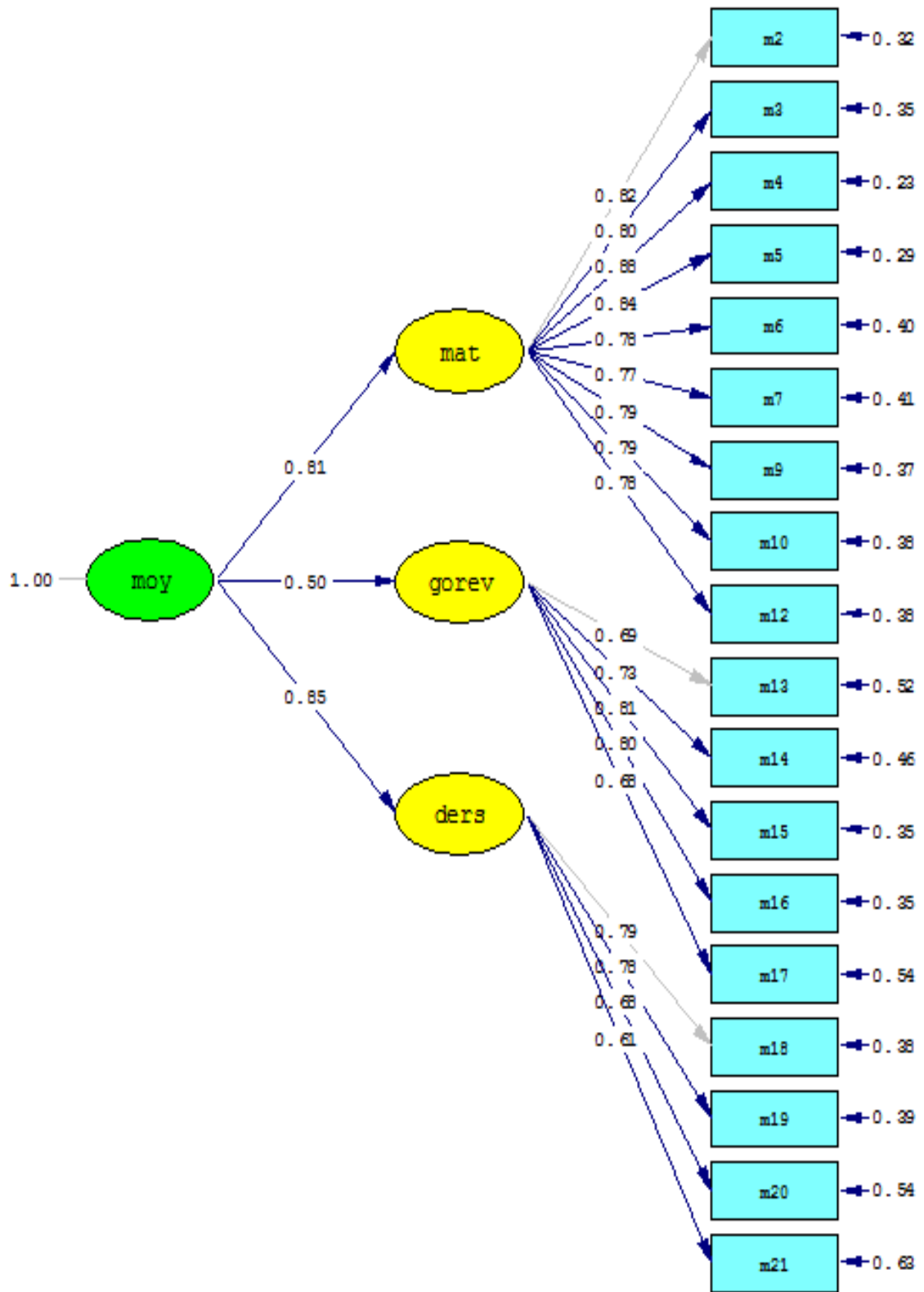
Yukarıdaki sorulara yanıt aramak amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Şekil 8’de sunulmuştur.

Şekil 8: MÖYÖ Ölçüm Modelinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

MÖYÖ'nin üç boyutlu yapısına ilişkin genel uyum katsayıları $\chi^2_{132}=600.73$; $p=.000$; $\chi^2/sd= 4.55$; GFI= .91; AGFI= .88; CFI= .98 ve RMSEA= .07 (RMSEA için güven aralığı: .07 - .08) olarak bulunmuştur. χ^2/sd 'nin 5'ten, RMSEA'nın .07'den küçük, GFI ve CFI'nın .90'dan büyük olması MÖYÖ'nin maddeleri arasındaki korelasyonun 3 boyutlu bir yapıyla açıklanabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca aynı maddelerle yapılan tek faktörlü doğrulayıcı faktör analizine ilişkin uyum katsayıları $\chi^2_{135}=2799.05$; $p=.00$; $\chi^2/sd= 20.73$; GFI= .69; AGFI= .60; CFI= .90 ve RMSEA= .17 (RMSEA için güven aralığı: .17 - .18)'dir. Bu sonuç, MÖYÖ'nin alt boyutlarının ayrı özellikler olduğunu ve maddelerin tek bir faktör altında birleştirilemeyeceğini göstermektedir. Dolayısıyla bu bulgular yukarıdaki birinci hipotezin doğruluğunu destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra, Şekil 8'de de görüldüğü gibi MÖYÖ'nin alt boyutlarda yer alan maddelerin ağırlıkları (standartlaştırılmamış regresyon katsayıları) global matematik öz-yetkinliği için .77 - .88; görev .68 - .81 ve ders .61 - .79'dur. Modelde yer alan regresyon katsayılarının istatistiksel bakımdan önemli ve standartlaştırılmış yüklerin .50'den büyük olması, yukarıdaki 2. hipotezi desteklemektedir. Ayrıca modelin genel uyum katsayıları yeterli düzeyde yüksek bulunmuş, maddeler arasındaki hata korelasyonların düşük düzeyde kaldığı görülmüştür. Bu bulgular model hata terimlerinin ilişkisiz olduğu hipotezinin doğrulandığı şeklinde yorumlanmıştır.

Bu işlemlerden ayrı olarak, Şekil 8'de de görüldüğü gibi, MÖYÖ'nin alt boyutları arasındaki korelasyon katsayılarının .40 - .69 değiştiği görülmektedir. Alt boyutlar arasındaki ilişkilerin daha altta yatan ve bu ilişkilerin nedeni olarak görülebilecek matematik öz yetkinliği gizil değişkeninden kaynaklandığı düşünülmüş ve bu düşüncenin geçerliği ikincil düzey faktör analiziyle test edilmiştir. Sonuçlar Şekil 9'da sunulmuştur.

Şekil 9: MÖYÖ Yapısal Modelinin Doğrulayıcı Faktör (Second Order) Analizi Sonuçları

Şekil 9’da görüldüğü gibi, MÖYÖ’nin alt ölçekleri, içerdikleri maddeler tarafından yüksek ağırlıklarla temsil edilmektedir. Ayrıca MÖYÖ; global matematik öz-yetkinliği .81, görev .50 ve ders .85 alt ölçeklerince oldukça yüksek yapısal katsayılarla açıklanmaktadır. Modelin veriye uygunluğu ise oldukça yüksektir ($\chi^2_{132}=600.73$; $P=.000$; $\chi^2/df= 4.55$; GFI= .91; AGFI= .88; CFI= .98 ve RMSEA= .07 (RMSEA için güven aralığı: .07 - .08). Bu sonuç MÖYÖ’den toplam puan alınabileceği anlamına da gelmektedir.

MÖYÖ’nin faktör yapısını belirlemek için uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, MÖYÖ’nin doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarının açıklayıcı faktör analizi sonuçlarını desteklediği söylenebilir. Böylece MÖYÖ’nün üç faktörlü bir yapıya sahip, 18 maddeli bir ölçek olduğu görülmektedir.

MÖYÖ’nün Güvenirliği

MÖYÖ’nün güvenirliliği için Cronbach’ın alpha (α) katsayısı kullanılarak içtutarlık katsayıları hesaplanmıştır. MÖYÖ’nün global matematik öz-yetkinlik alt boyutu içtutarlık katsayısı $\alpha=.94$, görevler alt boyutu içtutarlık katsayısı $\alpha=.85$, dersler alt boyutu içtutarlık katsayısı $\alpha=.80$ ölçeğin toplam puanı için içtutarlık katsayısı ise $\alpha=.93$ olarak bulunmuştur.

MÖYÖ’ne İlişkin Tartışma ve Yorum

Bu araştırma kapsamında geliştirilen özgün Türkçe MÖYÖ’nin açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları üç faktörlü bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Global matematik öz-yetkinliği, görevler ve dersler faktörleri birlikte varyansın % .66.95’ni açıklamıştır. Global matematik öz-yetkinliği, görevler ve dersler faktörlerine ilişkin içtutarlık katsayısı değerleri sırasıyla $\alpha=.94$, $\alpha=.85$ ve $\alpha=.80$ bulunmuştur. MÖYÖ’nin içtutarlık katsayılarının oldukça doyurucu olduğu söylenebilir (Nunnally ve Bernstein, 1994). Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları da ölçeğin dayandırıldığı kuramsal görüşleri desteklemiştir. Dolayısıyla MÖYÖ’nin geçerlik ve güvenirliliğinin doyurucu olduğu söylenebilir.

Temel Bilim İlgisi Ölçeği

TBİÖ Geçerlik ve Güvenirliği

TBİÖ, Kuzgun (1995) tarafından geliştirilen Kendini Değerlendirme Envanteri içerisinde yer alan ilgiler boyutunun bir bölümüdür. Ölçeğin puanlaması 1= Hiçbir zaman, 2= Ara sıra, 3= Sık sık ve 4= Her zaman şeklindedir. Ölçekten alınan en düşük puan 9 en yüksek 36'dır. Bu araştırmada TBİÖ için yapılan faktör analizi sonuçlarının ölçek maddelerine verilen yanıtların toplanarak ölçekten temel bilim ilgisine ilişkin bir puan elde edilebileceğini gösterdiği söylenebilir.

TBİÖ'nin yapı geçerliğini test etmek için 649 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde Temel Bileşenler Faktör Analizi yapılmıştır. Scree Plot grafiğinin öngörülerinden aracın tek faktörlü bir yapı gösterdiği gözlenmiştir. 10 maddeli TBİÖ için yapılan açımlayıcı faktör analizinde 2. maddenin “satranç oynar mısınız?” ayrı bir faktörde diğer dokuz maddenin ise ayrı faktörde toplandığı bulunmuştur. Analiz sonucunda tek faktörün TBİÖ'ne ait varyansın % 40.19'unu açıkladığı görülmüştür. TBİÖ'ne ilişkin madde faktör yükleri ve açıkladığı varyansa ilişkin bulgular Tablo 8'de sunulmuştur. Tablo 8 incelendiğinde genel olarak maddelerin faktör yüklerinin kabul edilen sınırların üzerinde olduğu ve açıklanan varyansın tatminkâr düzeyde bulunduğu söylenebilir.

Tablo 8

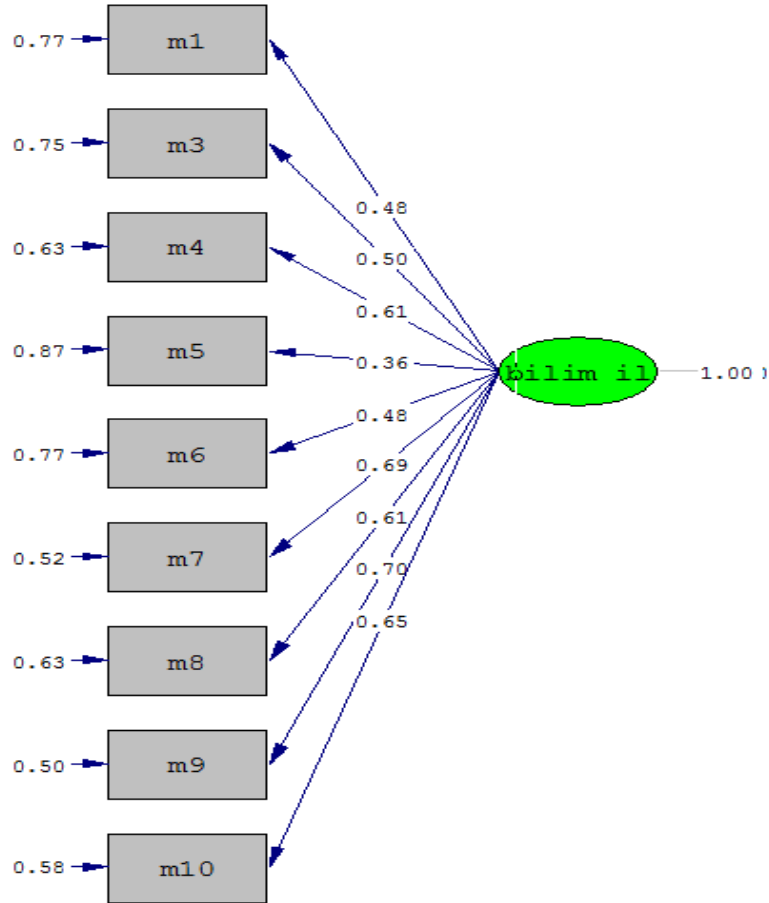
TBİÖ Ölçeğinin Yapı Matrisi

Maddeler	Faktör Yükleri
TBi9	.72
TBi7	.72
TBi4	.69
TBi10	.68
TBi8	.65
TBi3	.59
TBi6	.57
TBi1	.57
TBi5	.46
Açıklanan Varyans (N=649)	(% 40.19)

TBİÖ Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları: Açımlayıcı faktör analizi sonucunda TBİÖ'nin 9 maddeden oluşan tek boyutlu bir yapıya sahip olabileceği bulunmuştur. Bu hipotezin geçerliği açımlayıcı faktör analizinin yapıldığı 649 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak incelenmiştir. Bu aşamada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. TBİÖ verilen yanıtlar tek faktörlü modelle açıklanabilir.
2. TBİÖ'nin her maddesi, faktörde 0 olmayan yüke sahiptir.
3. Modelde hata terimleri ilişkisizdir.

Yukarıdaki sorulara yanıt aramak amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Şekil 10'da sunulmuştur.

Şekil 10: TBİÖ Ölçüm Modelinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

TBİÖ'nin tek boyutlu yapısına ilişkin genel uyum katsayıları $\chi^2/df=243.27$; $p=.00$; $\chi^2/sd= 9.01$; GFI= .93; AGFI= .88; CFI= .93 ve RMSEA= .11 (RMSEA için güven aralığı: .09 - .12) olarak bulunmuştur. Genel uyum katsayıları incelendiğinde, χ^2/sd 'nin 5'ten büyük, RMSEA'nın .11'den büyük, GFI ve CFI endekslerinin ise kabul edilebilir düzeyde (.90) oldukları görülmektedir. Bu sonuçlar araştırmanın birinci hipotezinin doğruluğunu kısmen destekler niteliktedir.

Öte yandan, Şekil 10'da da görüldüğü gibi TBİÖ'de yer alan maddelerin ağırlıkları (standartlaştırılmamış regresyon katsayıları) .36 - .70 arasındadır. Modelde yer alan maddelere ait regresyon katsayılarının istatistiksel bakımdan önemli ve standartlaştırılmış yüklerinin yaklaşık .50'den büyük olması, araştırmanın 2. hipotezini desteklemektedir. Ayrıca maddeler arasındaki sıfıra sınırlandırılmış hata kovaryanslarının serbest bırakılması durumunda, modelde ne kadar iyileşme olduğunu gösteren değişim indeksleri incelendiğinde, modele hata kovaryansı eklemenin modelin uyumunda önemli iyileşme sağlamayacağı sonucuna varılmıştır. Bu sonuç araştırmanın 3. hipotezinin doğrulandığı anlamına gelmektedir.

TBİÖ'nin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach'ın alpha (α) katsayısı kullanılarak içtutarlık katsayısı hesaplanmıştır. TBİÖ'nin içtutarlık katsayısı $\alpha=.81$ olarak bulunmuştur. Bu değer ilgili literatürde önerilen değerlere uygun olduğu söylenebilir (Nunnally ve Bernstein, 1994).

TBİ Ölçeğine İlişkin Bulguların Tartışılması ve Yorum

TBİÖ Kendini Değerlendirme Envanteri'nin (Kuzgun, 1995) ilgiler boyutunun bir alt ölçeğidir. Bu ölçme aracına ilişkin yapılmış faktör analizi çalışması bulunmamaktadır. TBİÖ için bu çalışmada yapılan açımlayıcı faktör analizi sonuçları ölçeğin 9 maddeden oluşan tek faktörlü bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları da bu sonuçları desteklemiştir. Dolayısıyla ölçeğin güvenilirliği için belirlenen içtutarlık katsayısı ($\alpha=.81$) ve geçerliğine ilişkin faktör analizi çalışmalarının ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğinin doyurucu olduğunu göstermektedir.

Mesleki Seçim Hedefleri Ölçeği

Ölçek Maddelerinin Oluşturulması

Öncelikle mesleki seçim hedeflerini (choice goals) ölçmek için ilgili literatür incelenmiştir. İlgili literatürde mesleki seçim hedeflerini belirlemek için iki yol izlendiği görülmektedir. Bunlardan birincisi; meslek adlarının yazılı olduğu bir listenin öğrencilere gösterilerek bu meslekleri seçip seçmeyeceklerinin sorulması şeklindedir (Gore ve Leuwerke, 2000; Lent ve ark., 2003; Lapan, 2004). İkincisi ise, bir takım engellere ve zorluklara rağmen seçmeyi düşündüğü mesleği seçip seçmeyeceğinin sorulması şeklindedir (Aşağıdaki verilen durumlarda önerilen mesleği seçer misiniz?). Bu çalışmada mesleki seçim hedeflerinin belirlenmesinde ikinci yol (Lamba, 2003) tercih edilmiştir.

Tablo 9

Lamba tarafından geliştirilen mesleki seçim hedefleri ölçek maddeleri

-
1. Karşı cinsteki çalışanlar hemcinslerimden daha fazla terfi alıyor olsa bile, o işi seçerim.
 2. İş performansı için gerekli yeteneklere sahip olduğuma çok inanmadığım bir işi seçerim.
 3. Çalışma saatleri ailevi sorumluluklarımı engelleyebilecek olsa bile, o mesleği seçerim.
 4. Hasta olduklarında ya da okul tatillerinde, çocuklarıma zaman ayırmama izin vermeyebilecek bir mesleği seçerim.
 5. Etnik ayrım yaşayabileceğim bir mesleği seçerim.
 6. Gerekli yeteneğim olmasa da o mesleği seçebilirim.
 7. Eşimin/arkadaşlarım/arkadaşlarımdan onay alamayabileceğim bir işi seçerim.
 8. Kariyer hedeflerimden emin olmasam da o mesleği seçerim.
 9. İstediğim kadar sık terfi alamayabileceğim bir mesleği seçebilirim.
 10. Başkaları o mesleğin cinsiyetime uygun olmadığını düşünseler de o mesleği seçerim.
 11. İşimi engelleyecek sağlık problemleri yaşasam da o mesleği seçebilirim.
 12. O alanda gelecekte iş bulma potansiyeli yüksek olmasa da o mesleği seçerim.
 13. Kariyerimde ilerleyebilmemi sağlayacak doğru insanları tanıma fırsatım olmasa da o mesleği seçerim.
 - 6b. Gerekli becerilerine sahip olmadığım bir mesleği seçebilirim.
 - 7b. Ailemin ve eşimin/arkadaşlarımdan onaylamadığı bir mesleği seçebilirim.
 - 10b. Başkalarının cinsiyetime uygun olmadığına inandıkları bir mesleği seçerim.
 - 11b. Sağlık problemleri yaşamama sebep olabilecek bir mesleği bile seçerim.
-

Lamba (2003) tarafından geliştirilen mesleki seçim hedefleri ölçeği araştırmacı tarafından Career Barriers Inventory-Revised - CBI-R temel alınarak bu ölçeğin alt

boyutlarını temsilen 13 madde oluşturularak sadece içtutarlığına bakılarak araştırmacının çalışmasında kullanılmıştır. Mesleki seçim hedefleri ölçeği geliştirilmeden önce Lamba (2003) mesleki seçim hedefleri ölçeğinin Türk üniversite öğrencilerine uyarlama çalışması yapılmıştır. Bu uyarlama çalışması hakkında aşağıda bilgi verilmiştir. Ancak Lamba'nın (2003) MSHÖ'nin uyarlama çalışması sonuçları bu araştırmada ölçülmesi amaçlanan mesleki seçim hedeflerini ölçmede yetersiz (açıklanan varyansın çok düşük olması) olduğu görülmüştür. Bu nedenle yine bu ölçeğin dayandırıldığı kuramsal temele dayanılarak özgün Türkçe mesleki seçim hedefleri ölçeği geliştirilmiştir.

Lamba (2003) tarafından geliştirilen Mesleki Seçim Hedefleri Ölçeği maddeleri Türkçeye çevrilerek uyarlaması yapılmaya çalışılmıştır. Ölçeğin 6, 7, 10 ve 11. maddelerine alternatif çeviriler yazılarak 13 maddelik ölçek 17 maddeye çıkarılarak ölçme aracı ile ilgili veri toplanmıştır. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için yapılan faktör analizi sonuçları ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğunu ancak bu faktörün varyansın % 24.35'ini açıkladığı bulunmuştur. İç tutarlılık katsayısı olan Cronbach alfa değeri .70 bulunmuştur. Uyarlanan bu ölçme aracının tek faktörle açıkladığı varyansın düşük olması nedeniyle bu araştırmada araştırmacı tarafından geliştirilen algılanan kariyer engelleri ölçeğinin Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin kariyer engellerini daha iyi ifade ettiği düşünüldüğünden bu ölçeğin maddeleri bir takım engellere ve zorluklara rağmen seçmeyi düşündüğü mesleği seçip seçmeyeceği şeklinde ifade edilerek mesleki seçim hedefleri maddeleri oluşturulmuştur. Bu şekilde 42 maddeli taslak mesleki seçim hedefleri ölçeği oluşturulmuştur.

Çalışma grubu 5

MSHÖ'nin geliştirilme sürecinde çalışmaya 251 (124 kız, 69 erkek ve 58 cinsiyet belirtmeyen) üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırmaya 2008-2009 öğretim yılında Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi'nin çeşitli bölümlerinde ve Dış Hekimliği Fakültesi'nde okuyan öğrenciler katılmıştır. Araştırmaya katılanların belirlenmesinde uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

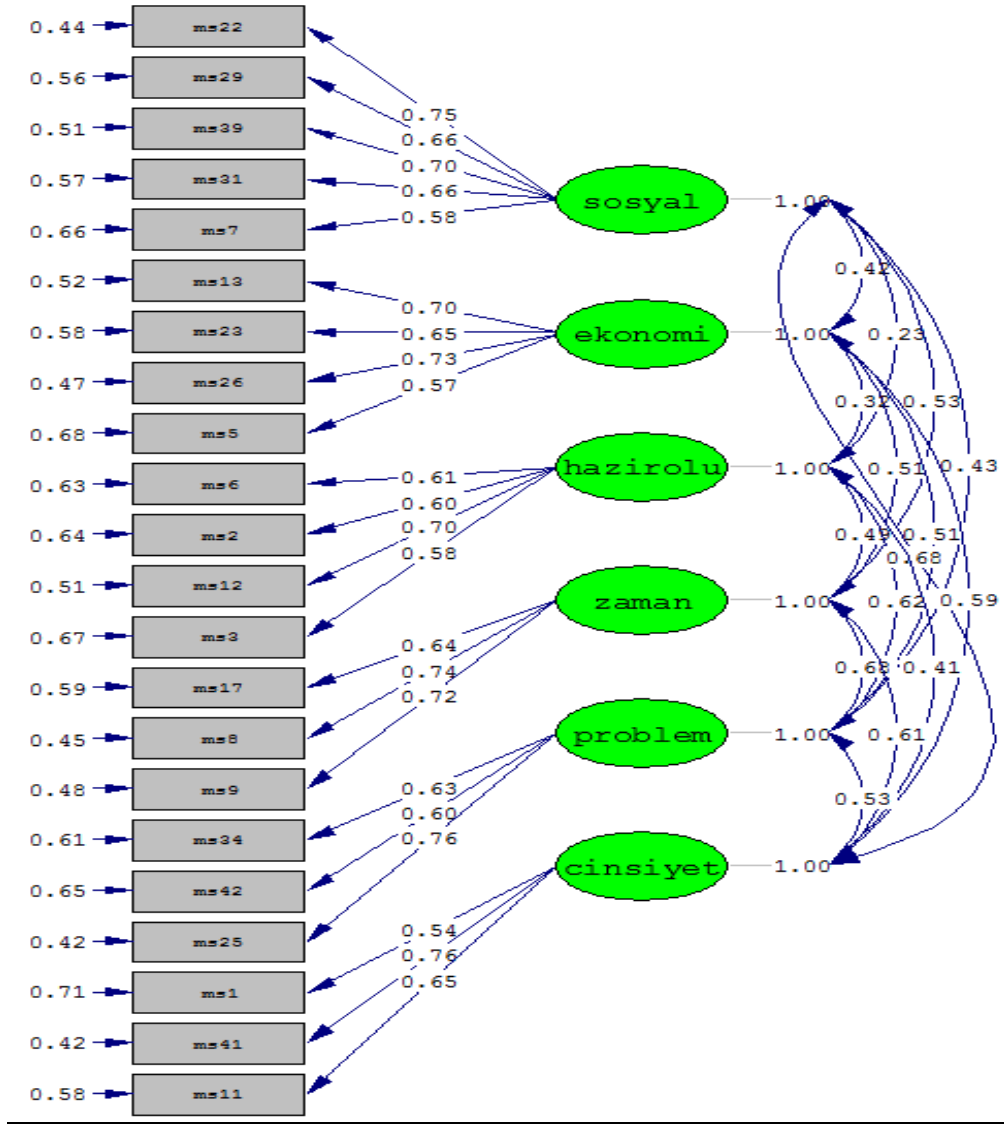
MSHÖ'nün Faktör Yapısı ve Geçerliği

MSHÖ'nin yapı geçerliğini belirlemek için 224 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde Temel Bileşenler Faktör Analizine dayalı eğik (Direct oblimin) döndürme yapılmıştır. Analiz sonrası özdeğerlerin açıkladıkları varyans ve scree plot grafiğinden hareketle 6 faktörlü çözüm elde edilmiştir. Analiz sonucunda 6 faktörün MSHÖ'ye ait varyansın toplam % 62.08'ini açıkladığı görülmüştür. Tüm faktörlerin özdeğerleri 1.0'ın üzerinde bulunmuştur. 6 faktöre ilişkin madde faktör yükleri ve açıkladığı varyansa ilişkin bulgular Tablo 10'da sunulmuştur. Faktör 1: Sosyal engele rağmen seçim, faktör yükleri .81 ile .65 arasında değişen beş maddeden oluşmakta ve MSHÖ'ye ait varyansın % 28.15'ini açıklamaktadır. Faktör 2: Hazır oluş engeline rağmen seçim, faktör yükleri .77 ile .68 arasında değişen dört maddeden oluşmakta ve MSHÖ'ye ait varyansın % 10.18'ini açıklamaktadır. Faktör 3: Ekonomik engellere rağmen seçim, faktör yükleri .78 ile .66 arasında değişen dört maddeden oluşmakta ve MSHÖ'ye ait varyansın % 7.84'ünü açıklamaktadır. Faktör 4: Zaman ve eğitim koşulları engeline rağmen seçim ve eğitim koşulları engeline rağmen seçim faktör yükleri .82 ile .72 arasında değişen üç maddeden oluşmakta ve MSHÖ'ye ait varyansın % 5.96'sını açıklamaktadır. Faktör 5: Problemlere rağmen seçim, faktör yükleri .85 ile .65 arasında değişen üç maddeden oluşmakta ve MSHÖ'ye ait varyansın % 5.14'ünü açıklamaktadır. Faktör 6: Cinsiyet ayrımcılığı engeline rağmen seçim, faktör yükleri .78 ile .74 arasında değişen üç maddeden oluşmakta ve MSHÖ'ye ait varyansın % 4.81'ini açıklamaktadır. Tablo 10 incelendiğinde genel olarak, boyutlarda yer alan maddelerin faktör yüklerinin kabul edilen sınırların üzerinde olduğu ve açıklanan varyansın yeterli düzeyde bulunduğu söylenebilir.

Tablo 10*Mesleki Seçim Hedefleri Ölçeğinin Yapı Matrisi*

		Faktörler					
Maddeler		Sosyal	Hazır oluş	Ekonomi	Zaman	Problemler	Cinsiyet
ms22	Mesleği yapan ve bana bu konuda yol gösterecek bir yakınım olmamasına rağmen o mesleği seçerim.	.81	.09	-.23			
				-.24	.08	-.32	
ms29	Mesleğin çalışma hayatında rekabet çok olsa bile o mesleği seçerim	.79	.12	-.12	-.25	.1	-.14
ms39	Kariyerimde ilerleyebilmemi sağlayacak doğru insanları tanıma fırsatım olmasa da o mesleği seçerim.	.73	.14	-.31			
				-.17	.32	-.37	
ms31	Karşı cinsteki çalışanlar hemcinslerimden daha fazla terfi alıyor olsa bile, o işi seçerim.	.65	.09	-.31	-.04	.24	-.55
ms7	Ailem farklı bir şehirde öğrenim görmemi istemese bile o mesleği seçerim.	.65	.10	-.12	-.43	-.06	-.28
ms6	Motivasyonum az olsa bile o mesleği seçerim.	.12	.77	-.25	-.12	.12	-.09
ms3	Seçmeyi istediğim meslekle ilgili derslerde yeterince başarılı olamasam bile o mesleği seçerim.	.21	.71	.04			
				-.07	.25	-.28	
ms2	Meslek hakkında yeterli bilgiye sahip olmasam da o mesleği seçerim.	-.02	.71	-.07	-.26	.2	-.14
ms12	Mesleğin gerektirdiği yeteneklere yeterince sahip olamasam bile o mesleği seçerim	.03	.68	-.18	-.30	.36	-.26
ms13	Mesleğin iş bulma olanaklarının sınırlı olmasına rağmen o mesleği seçerim	.09	.09	-.78	-.27	.30	-.19
ms23	Mesleğin iş olanaklarının az olmasına rağmen o mesleği seçerim	.23	.02	-.78	-.21	.08	-.27
ms26	Mesleğin geleceğinin olmamasına rağmen o mesleği seçerim	.13	.20	-.76	-.10	.39	-.32
ms5	Mesleğin ekonomik getirisi az olsa bile o mesleği seçerim.	.34	.33	-.66	-.22	.04	-.18
ms8	Mesleğin çalışma saatleri bana uygun olmasa (gece ya da vardiyalı çalışmak gibi) bile o mesleği seçerim.	.14	.33	-.27	-.82	.34	-.24
ms9	Mesleğin eğitiminin benim şartlarıma uygun bir yerde bulunmamasına rağmen o mesleği seçerim	.35	.22	-.31	-.76	.24	-.34
ms17	Mesleğin dinlenme zamanları (hafta sonu, bayram tatili, yıllık izin vb.) bana uygun olmasa bile o mesleği seçerim.	.34	.13	-.21	-.72	.27	-.3
ms34	Hasta olduklarında ya da okul tatillerinde, çocuklarıma zaman ayırmama izin vermeyebilecek bir mesleği seçerim.	.14	.22	-.22			
				-.20	.85		-.13
ms42	Sağlık problemleri yaşamama sebep olabilecek bir mesleği bile seçerim.	.08	.26	-.20	-.39	.68	-.21
ms25	Çalışma saatleri ailevi sorumluluklarımı engelleyebilecek olsa bile, o mesleği seçerim.	.31	.44	-.26	-.36	.65	-.32
ms1	Çevremdeki önem verdiğim kişiler, mesleğin cinsiyetime uygun olmadığını düşünseler bile o mesleği seçerim.	.23	.26	-.08			
				-.27	-.02	-.78	
ms11	Mesleğin cinsiyetime uygun olmadığını düşünsem de o mesleği seçerim	.19	.20	-.41	-.26	.32	-.75
ms41	Başkalarının cinsiyetime uygun olmadığını inandıkları bir mesleği seçerim.	.46	.13	-.34	-.25	.26	-.74
Faktörler Tarafından Açıklanan Varyans		28.15	10.18	7.84	5.96	5.14	4.81
Açıklanan Toplam Varyans (%62.08) (N=224)							

MSHÖ ölçeğinin Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarını desteklemek için, doğrulayıcı faktör analizi de yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Şekil 11: MSHÖ Ölçüm Modelinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

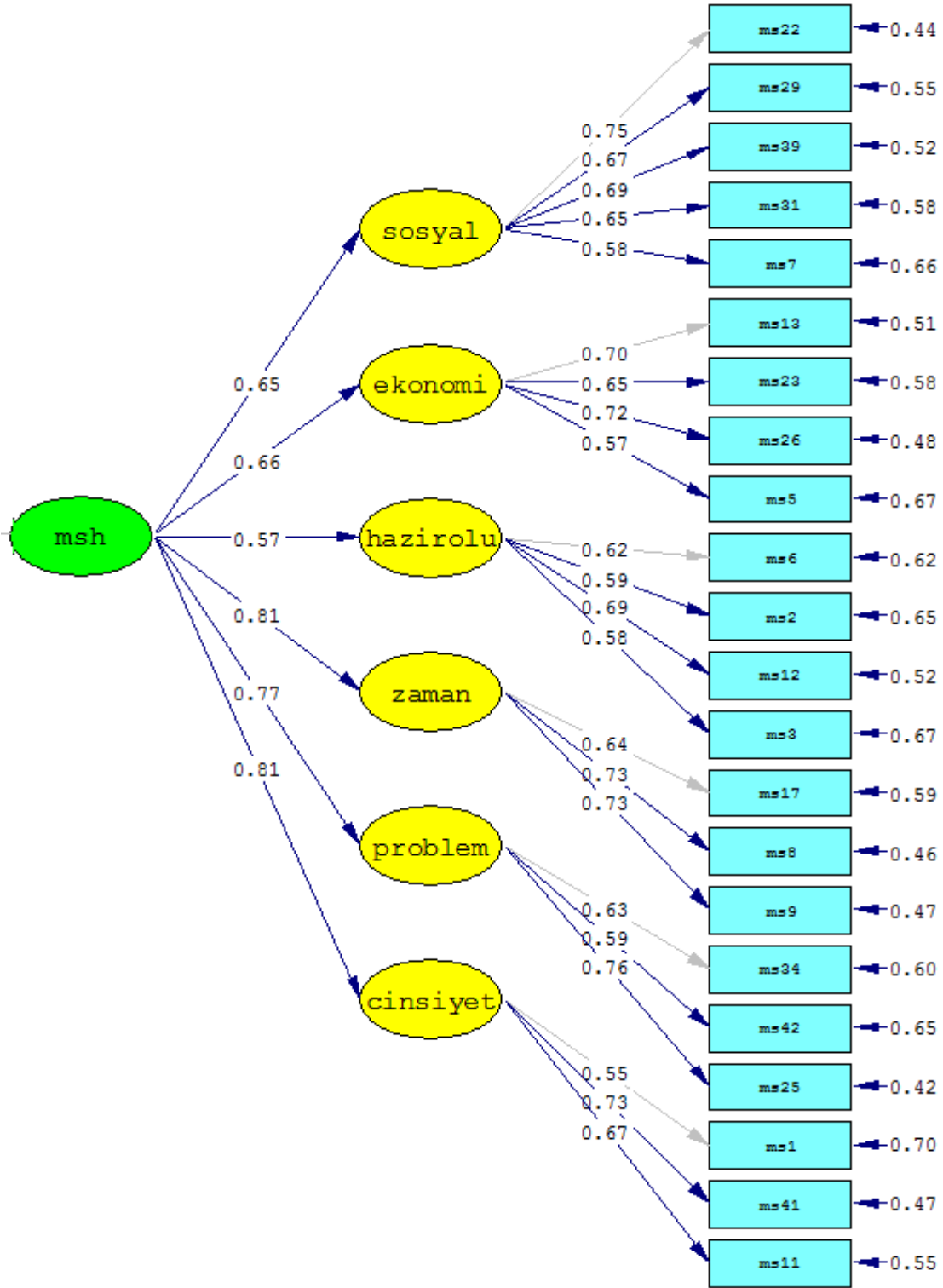
MSHÖ Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları: Açımlayıcı faktör analizi sonuçları MSHÖ'nin 22 maddeden oluşan 6 boyutlu bir yapıya sahip olabileceğini göstermiştir. Bu hipotezin geçerliği açımlayıcı faktör analizinin yapıldığı 248 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde doğrulayıcı faktör analizi uygulanarak incelenmiştir. Bu aşamada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. MSHÖ verilen yanıtlar altı faktörlü modelle açıklanabilir.
2. MSHÖ'nin her maddesi, faktörde 0 olmayan yüke sahiptir.
3. Modelde hata terimleri ilişkisizdir.

Yukarıdaki sorulara yanıt aramak amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Şekil 11’de sunulmuştur.

MSHÖ’nin üç boyutlu yapısına ilişkin genel uyum katsayıları $\chi^2_{194}=368,86$; $p=.000$; $\chi^2/sd= 1.90$; GFI= .88; AGFI= .84; CFI= .95 ve RMSEA= .06 (RMSEA için güven aralığı: .05 - .06) olarak bulunmuştur. χ^2/sd ’nin 5’ten, RMSEA’nın .07’den küçük, GFI ve CFI’nın .90’dan büyük olması MSHÖ’nin maddeleri arasındaki korelasyonun 6 boyutlu bir yapıyla açıklanabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca aynı maddelerle yapılan tek faktörlü doğrulayıcı faktör analizine ilişkin uyum katsayıları $\chi^2_{230}=1136.73$; $p=.000$; $\chi^2/sd= 4.94$; GFI= .71; AGFI= .66; CFI= .84 ve RMSEA= .13 (RMSEA için güven aralığı: .12 - .13)’tür. Bu sonuç, MSHÖ’nin alt boyutlarının ayrı özellikler olduğunu ve maddelerin tek bir faktör altında birleştirilemeyeceğini göstermektedir. Dolayısıyla bu bulgular araştırmanın birinci hipotezinin doğruluğunu destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra, Şekil 11’de de görüldüğü gibi, MSHÖ’nin alt boyutlarda yer alan maddelerin ağırlıkları (standartlaştırılmamış regresyon katsayıları) Sosyal engele rağmen seçim için .58 - .75; Ekonomik engellere rağmen seçim için .57 - .73; Hazır oluş engeline rağmen seçim için .58 - .70; Zaman ve eğitim koşulları engeline rağmen seçim için .64 - .74; Problemlere rağmen seçim için .60 – .76 ve Cinsiyet ayrımcılığı engeline rağmen seçim .54 – .76’dır. Modelde yer alan regresyon katsayılarının istatistiksel bakımdan önemli ve standartlaştırılmış yüklerin .50’den büyük olması, araştırmanın 2. hipotezini desteklemektedir. Ayrıca modelin genel uyum katsayıları yeterli düzeyde yüksek bulunmuş, maddeler arasındaki hata korelasyonların düşük düzeyde kaldığı görülmüştür. Bu bulgular model hata terimlerinin ilişkisiz olduğu hipotezinin doğrulandığı şeklinde yorumlanmıştır.

Bu işlemlerden ayrı olarak, Şekil 11’de de görüldüğü gibi, MSHÖ’nin alt boyutları arasındaki korelasyon katsayıların .23 - .68 değiştiği görülmektedir. Alt boyutlar arasındaki ilişkilerin daha altta yatan ve bu ilişkilerin nedeni olarak görülebilecek mesleki seçim hedefleri gizil değişkeninden kaynaklandığı düşünülmüş ve bu düşüncenin geçerliği ikincil düzey faktör analiziyle test edilmiştir. Sonuçlar Şekil 12’de verilmiştir.

Şekil 12: MSHÖ Yapısal Modelinin Doğrulayıcı Faktör (Second Order) Analizi Sonuçları

Şekil 12’de görüldüğü gibi, MSHÖ’nin alt ölçekleri, içerdikleri maddeler tarafından yüksek ağırlıklarla temsil edilmektedir. Ayrıca MSHÖ; Sosyal engele rağmen seçim .65; Ekonomik engellere rağmen seçim .66; Hazır oluş engeline rağmen seçim .57; Zaman ve eğitim koşulları engeline rağmen seçim .81; Problemlere rağmen seçim .77 ve Cinsiyet ayrımcılığı engeline rağmen seçim ayrımcılığı .81 alt ölçeklerince oldukça yüksek yapısal katsayılarla açıklanmaktadır. Modelin veriye uygunluğu ise oldukça yüksektir ($\chi^2_{208}=410.49$; $p=.000$; $\chi^2/sd= 2.02$; GFI= .87; AGFI= .84; CFI= .94 ve RMSEA= .06 (RMSEA için güven aralığı: .06 - .07). Bu sonuç MSHÖ’nden toplam puan alınabileceği anlamına da gelmektedir.

MSHÖ’nün Güvenirliği

MSHÖ’nün güvenirliliği için Cronbach’ın alpha (α) katsayısı kullanılarak içtutarlık katsayıları hesaplanmıştır. MSHÖ’nün alt boyutlarına ilişkin içtutarlık katsayıları şöyle bulunmuştur. Sosyal Engele Rağmen Seçim ($\alpha=.79$), Ekonomik Engellere Rağmen Seçim ($\alpha=.75$), Hazır Oluş Engeline Rağmen Seçim ($\alpha=.72$), Zaman ve Eğitim Koşulları Engeline Rağmen Seçim ($\alpha=.73$), Problemlere Rağmen Seçim ($\alpha=.70$), Cinsiyet Ayrımcılığı Engeline Rağmen Seçim ($\alpha=.68$), ölçeğin toplamı için içtutarlık katsayısı ise ($\alpha=.88$) olarak bulunmuştur.

MSHÖ’ne İlişkin Tartışma ve Yorum

MSHÖ’ne ilişkin açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ölçeğin geçerliği için kanıt olarak söylenebilir. Meslek adları sorularak elde edilen puanlarla mesleki seçim hedeflerini ölçen *Choice Goals* (Gore ve Leuwerke, 2000) ve *Occupational Choice Goals* (Lent ve ark., 2003) ve *the Structured Career Development Inventory* (Lapan, 2004) arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların yapılması ölçeğin geçerliğine önemli katkılar sağlayabileceği söylenebilir. Bunun yanı sıra ölçeğin test tekrarı çalışmalarının yapılması önerilmektedir. Altı faktörlü ve toplam varyansın % 62.08’ini açıklayan MSHÖ toplam 22 maddeden oluşan Likert tipi bir ölçme aracıdır. Aracın Türkiye’de yaşayan üniversite öğrencileri örnekleminde geliştirilmesi ülkemizdeki kariyer rehberliği ve psikolojik danışmanlığı hizmetleri için önemlidir. Çünkü söz konusu ölçek ülkemizde mesleki seçim hedeflerini ölçmek için geliştirilen ilk ölçme aracı olması bakımından önemlidir ve ihtiyacı karşılamaktadır.

BULGULAR

Bu bölümde mesleki seçim hedeflerinin açıklanmasında, sosyal bilişsel kariyer kuramına dayalı olarak seçilen kariyer engelleri, matematik öz yetkinliği, mesleki sonuç beklentileri ve bilim ilgisinin yordama güçlerinin araştırıldığı yapısal eşitlik modeli sonuçları verilmiştir. Bulguların sunumunda öncelikle kuramsal modelde yer alan değişkenler arasındaki ilişkiler (korelasyon katsayıları) tablo halinde verilmiştir. Bunu kuramsal modele ilişkin açıklamalarla modelin genel uyumuna ve parametrelerine ilişkin istatistiksel verilerin sunumu izlemiştir.

Kuramsal Model

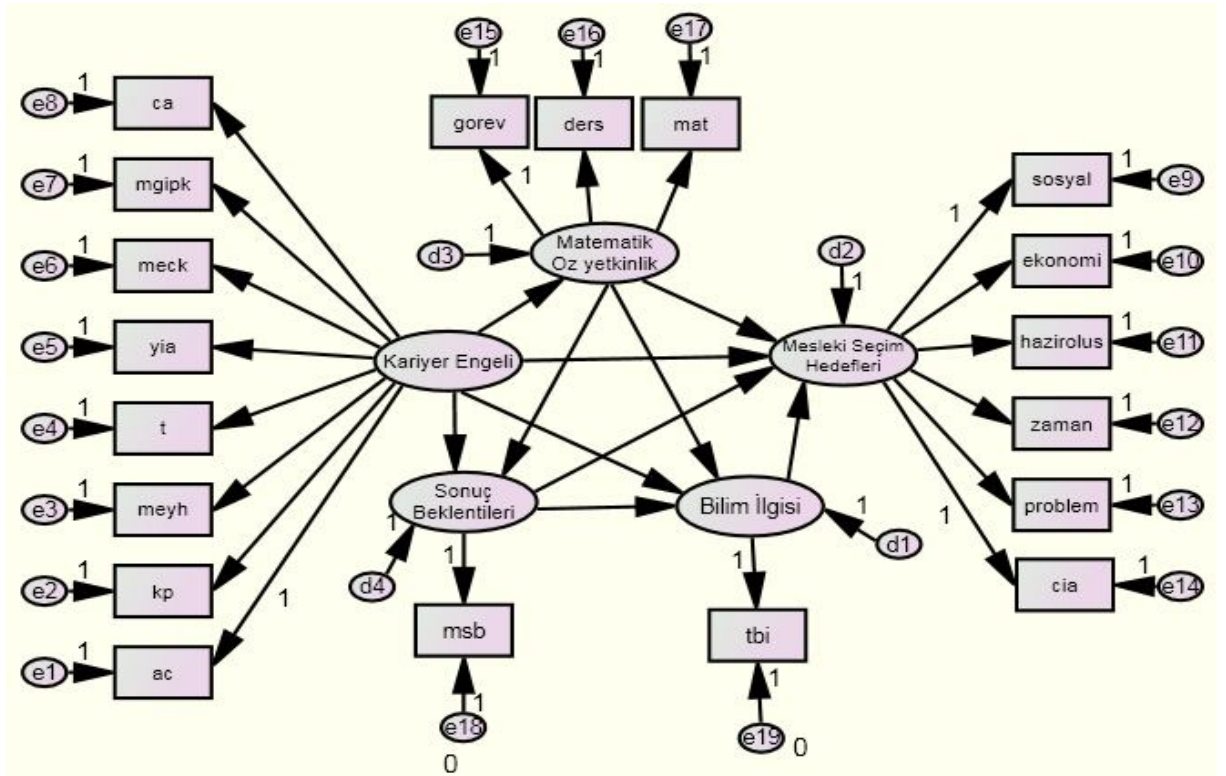
Hipotez modelde mesleki seçim hedeflerini kariyer engelleri, matematik öz yetkinliği, mesleki sonuç beklentileri ve bilim ilgisinin yordayacağı varsayılmıştır. Modelde yer alan alt ölçeklerin faktör puanlarına ilişkin korelasyon katsayıları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11 Modelde Yer Alan Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Cinsiyet ayrımcılığı	Mesleğin geleceği ve iş piyasası kısıtlamaları	Mesleğin eğitiminin ve çalışma koşullarının zorluğu	Yetenek ve ilgi azlığı ile ilgili engeller	Motivasyon eksikliği ve yetersiz hazırlanma	Taşınma	Kişisel problemler	Aile ve çevre etkisi	Global matematik öz-yetkinliği	Görevler	Dersler	Sosyal engele rağmen seçim	Ekonomik engellere rağmen seçim	Hazır oluş	Zaman ve eğitim koşulları engeline rağmen seçim	Problemlere rağmen seçim	Cinsiyet ayrımcılığı engeline rağmen seçim	Mesleki sonuç beklentileri	Temel bilim ilgisi
Cinsiyet ayrımcılığı	.91																		
Mesleğin geleceği ve iş piyasası kısıtlamaları	.43	.89																	
Mesleğin eğitiminin ve çalışma koşullarının zorluğu	.44	.29	.79																
Yetenek ve ilgi azlığı ile ilgili engeller	.41	.49	.40	.75															
Motivasyon eksikliği ve yetersiz hazırlanma	.21	.26	.24	.43	.72														
Taşınma	.32	.30	.16	.30	.13	.72													
Kişisel problemler	.36	.30	.31	.28	.26	.26	.65												
Aile ve çevre etkisi	.32	.31	.21	.24	.15	.11	.22	.53											
Global matematik öz-yetkinliği	-.19	-.13	-.11	-.21	-.13	-.12	-.03	-.08	.94										
Görevler	-.19	-.11	-.10	-.20	-.10	-.12	-.11	-.09	.41	.85									
Dersler	-.19	-.17	-.05	-.23	-.09	-.09	-.03	-.05	.64	.41	.80								
Sosyal engele rağmen seçim	-.11	-.17	-.03	-.15	-.06	-.15	-.02	-.03	.20	.12	.14	.79							
Ekonomik engellere rağmen seçim	.00	-.08	-.05	-.08	-.05	-.01	-.01	-.02	-.01	-.02	-.02	.41	.75						
Hazır oluş	.06	-.02	.02	.04	.11	.04	.00	.07	-.06	-.04	-.08	.40	.34	.72					
Zaman ve eğitim koşulları engeline rağmen seçim	-.04	-.09	-.07	-.14	-.02	-.14	.09	-.03	.22	.13	.17	.63	.33	.30	.73				
Problemlere rağmen seçim	.03	-.02	.01	-.09	.04	-.05	.08	.03	.11	.06	.08	.40	.37	.33	.53	.70			
Cinsiyet ayrımcılığı engeline rağmen seçim	-.11	-.13	-.04	-.12	-.07	-.08	-.10	-.04	.11	.08	.09	.54	.25	.28	.47	.36	.68		
Mesleki sonuç beklentileri	-.21	-.24	-.10	-.28	-.21	-.15	-.09	-.15	.27	.20	.23	.20	.01	-.04	.10	-.04	.16	.89	
Temel bilim ilgisi	.07	.03	-.01	-.09	-.09	-.04	.07	.02	.17	.28	.18	.12	.08	-.03	.19	.15	.15	.17	.81

* ölçeklerin içtutarlık katsayıları tablonun köşegenlerinde verilmiştir (n=649).

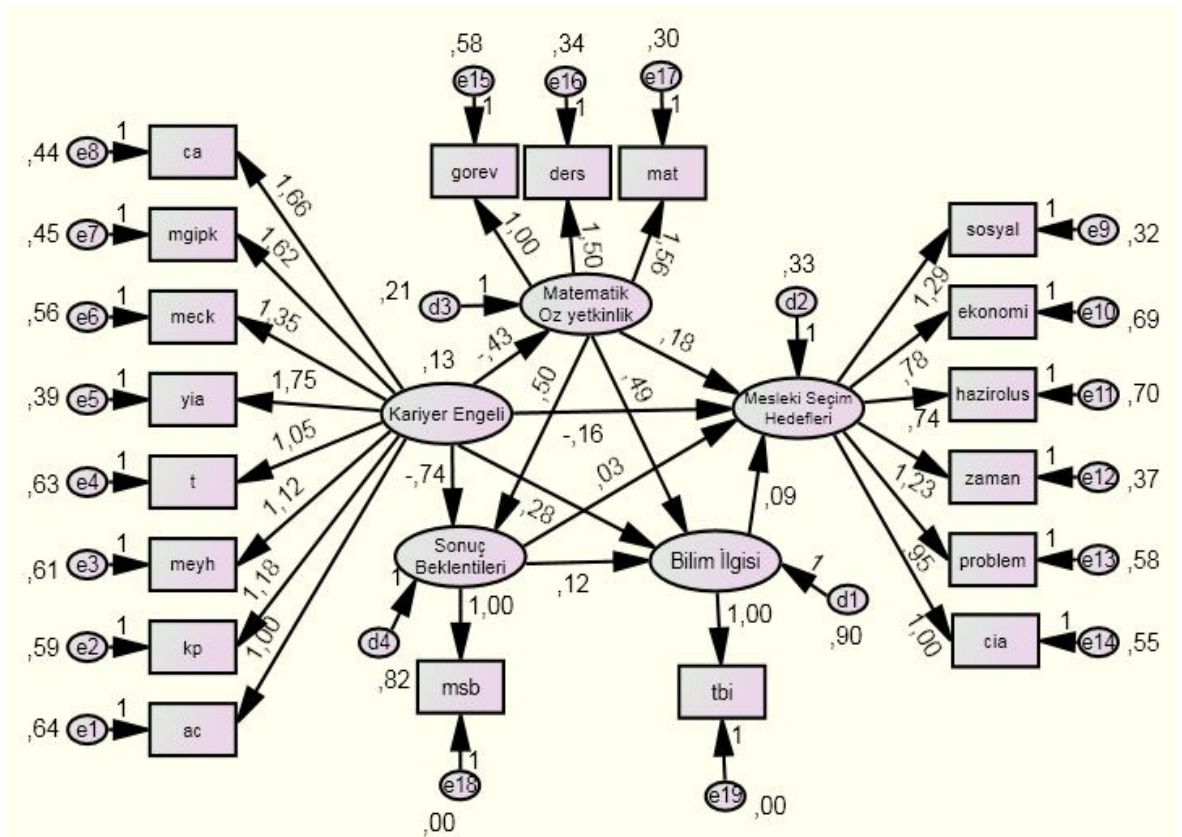
Tablo 11’de görüldüğü gibi, kariyer engelleri gizil değişkenini oluşturan alt ölçekler (ca, mgipk, meck, yia, meyh t, kp, ac) arasındaki korelasyon katsayıları (.11 - .49), matematik öz yetkinliğini oluşturan alt ölçekler (.41 - .64) ve mesleki seçim hedeflerini oluşturan alt ölçekler arasındaki korelasyon katsayıları (.25 - .63)’tür. Ayrıca mesleki sonuç beklentileri ölçeğinin üç gizil değişkeni oluşturan alt ölçeklerle arasındaki korelasyon katsayıları (-.28 - .27); temel bilim ilgisi ölçeğinin (-.08 - .18) arasındadır. Boyutları oluşturan alt ölçekler arasındaki ilişkilerin istatistiksel bakımdan anlamlı olması, değişkenler arasındaki ilişkilerin hipotez modelle ele alınabileceğine işaret etmektedir. Söz konusu hipotez model Şekil 13’te sunulmuştur.

Şekil 13: Hipotez Model

Şekil 13’te tek yönlü oklar direkt ilişkileri, iki değişkeni birbirine bağlayan bir çizginin olmayışı ise, modelde bu değişkenler arasında varsayılan bir ilişkinin bulunmadığını göstermektedir. Gösterge değişkenler dikdörtgenle; gizil değişkenler ise elipsle gösterilmiştir. Ayrıca e_i ’ler, göstergelerdeki hataları (error); d_i ’ler ise gizil

değişkenlerdeki açıklanmayan varyans miktarını (disturbance) belirtmektedir. Şekil 13'te de görüldüğü gibi, kariyer engelleri, öz yetkinlik, bilim ilgisi ve sonuç beklentileri seçim hedeflerini yordamaktadır. Buna ek olarak, kariyer engelleri ve seçim hedefleri arasındaki ilişkide öz yetkinlik, sonuç beklentileri ve bilim ilgisi aracılık (mediate) etmektedir. Modele ilişkin genel uyum standartlaştırılmamış regresyon katsayıları Şekil 14'te, standartlaştırılmış yükler ise EK 1'de sunulmuştur.

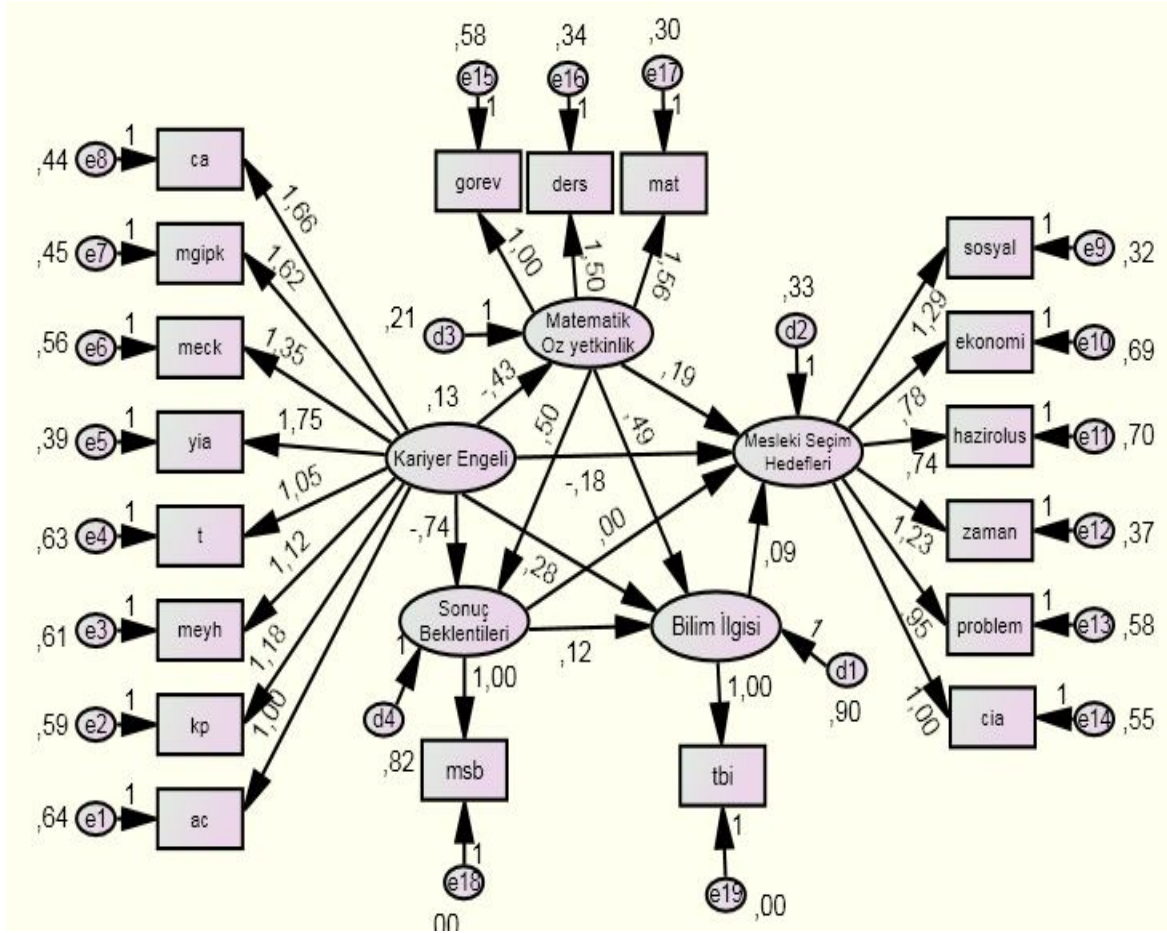
Şekil 14: Hipotez Model: Standartlaştırılmamış Katsayılar

Şekil 14'te verilen hipotez modelin uyum katsayıları kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur ($\chi^2_{144} = 476.41$; $p = .00$; Normed χ^2 (χ^2 / sd) = 3.31; GFI = .93; AGFI = .90 CFI = .89 ve RMSEA = .06).

Doğrudan ilişkiler

Modele göre, Matematik Öz-Yetkinlik puanlarındaki bir birimlik artış, Mesleki Seçim Hedeflerinde .18 puanlık ($\beta=.14$) bir artışa yol açmaktadır. Benzer şekilde, Sonuç Beklentilerindeki ve Bilim İlgisindeki birer birimlik artışlar Mesleki Seçim Hedeflerinde sırasıyla .03 ($\beta=.05$) ve .09 ($\beta=.14$) puanlık artışlara neden olmaktadır. Buna karşın Algılanan Kariyer Engelleri puanlarındaki her bir birimlik artış, Mesleki Seçim Hedeflerinde -.16 puanlık ($\beta= -.09$) azalmaya neden olmaktadır. Yukarıda verilen standartlaştırılmamış regresyon katsayılarının istatistiksel bakımdan önem düzeyleri incelendiğinde, Critical Ratio for Covariance- C.R. (Z testi) puanları Matematik Öz-Yetkinliği → Mesleki Seçim Hedefleri için 2.58; $p=.01$; Sonuç Beklentileri → Mesleki Seçim Hedefleri için .99; $p=.32$; Bilim İlgisi → Mesleki Seçim Hedefleri için 3.17; $p=.00$ ve Algılanan Kariyer Engelleri → Mesleki Seçim Hedefleri için 1.58; $p=.08$ 'dir. Bu sonuçlara göre, Mesleki Seçim Hedeflerini Matematik Öz-Yetkinliği ve Bilim İlgisi anlamlı düzeyde yordamaktadır. Sonuç Beklentileri ve Algılanan Kariyer Engelleri'nin Mesleki Seçim Hedeflerini yordama düzeyleri ise istatistiksel bakımdan önemsiz bulunmuştur. Ayrıca modelde yer alan değişkenler Mesleki Seçim Hedefleri puanlarındaki değişimin (R^2) .08'ni açıklamaktadır.

Analiz sürecinin bir sonraki aşamasında, Sonuç Beklentileri → Mesleki Seçim Hedefleri arasındaki ilişki istatistiksel bakımdan önemsiz olduğundan, bu ilişkinin sıfıra eşitlendiği alternatif model oluşturulmuş ve istatistiksel işlemler tekrarlanmıştır. Oluşturulan alternatif model hipotez modelin bir alt kümesi gibi düşünülebileceğinden (nested) iki modelin uyumu ki kare fark testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Sonuçta ($\Delta\chi^2_1 = 477.4 - 476.4 = 1.00$; $p > .05$ olarak bulunmuş ve Sonuç Beklentileri → Mesleki Seçim Hedefleri arasındaki ilişkinin modelden çıkarılmasının hipotez modelin uyumunda önemli bir bozulmaya yol açmadığı anlaşılmıştır. Alternatif modelde Sonuç Beklentileri → Mesleki Seçim Hedefleri ilişkisinin sıfıra eşitlenmesi sonucunda, hipotez modelde anlamsız bulunan Algılanan Kariyer Engelleri → Mesleki Seçim Hedefleri ilişkisi istatistiksel bakımdan önemli hale gelmiştir. Alternatif modeldeki tüm ilişkiler istatistiksel bakımdan anlamlı olması nedeniyle post hoc model karşılaştırmalarına son verilmiş ve kabul edilen alternatif modele ilişkin standartlaştırılmamış regresyon katsayıları şekil 15'te, standartlaştırılmış yükler ise EK 2'de sunulmuştur.

Şekil 15: Alternatif Model: Standartlaştırılmamış Katsayılar

Şekil 15'te sunulan alternatif modele ilişkin genel uyum katsayıları ($\chi^2_{145} = 477.37$; $p = .00$; Normed χ^2 (χ^2/sd) = 3.29; GFI = .93; AGFI = .90 CFI = .89 ve RMSEA = .06) dır. Alternatif modelde Algılanan Kariyer Engelleri puanlarındaki bir birimlik artış Mesleki Seçim Hedeflerinde -.18 ($\beta = -.11$) puanlık artışa neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, Matematik Öz-Yetkinliği → Mesleki Seçim Hedefleri arasındaki path .18'den ($\beta = .14$) .19'a ($\beta = .16$) yükselmiştir. Buna göre, Matematik Öz-Yetkinlik puanlarındaki bir birimlik artış, Mesleki Seçim Hedeflerinde .19 puanlık bir artışa yol açmaktadır.

Kline (2007) .10 civarındaki standartlaştırılmış regresyon katsayılarının düşük, .30 civarındaki standartlaştırılmış katsayıların orta ve .50'den büyük katsayıların yüksek düzeyde ilişkiler olarak yorumlanabileceğini ifade etmektedir. Bu düşünceden hareketle, Algılanan Kariyer Engelleri, Matematik Öz-Yetkinliği ve Bilim İlgisi'nin standartlaştırılmış regresyon katsayıları sırasıyla -.11, .16 ve .15 olduğundan, her üç değişkenin de Mesleki Seçim Hedeflerini benzer şekilde düşük, fakat istatistiksel olarak önemli düzeyde yordadığı söylenebilir. Ayrıca Algılanan Kariyer Engelleri, Matematik Öz-Yetkinliği ve Sonuç Beklentileri ilişkileri orta düzeydedir ($\beta = -.32$ ve $-.26$). Benzer şekilde Matematik Öz-Yetkinliği, Sonuç Beklentileri ve Bilim İlgisi ilişkileri de orta düzeydedir ($\beta = .24$ ve $.24$). Algılanan Kariyer Engelleri Bilim İlgisi ilişkileri ise düşük düzeydedir ($\beta = .10$).

Bu bulgulardan ayrı olarak, EK 2'deki standartlaştırılmış regresyon katsayılarının verildiği hipotez model grafiği incelendiğinde, yetenek ve ilgi azlığı (.71) ile cinsiyet ayrımcılığı (.66) ve mesleğin geleceğinin (.65) algılanan kariyer engelleri gizil değişkenin en güçlü göstergeleri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca matematik öz-yetkinliği gizil değişkenin en güçlü göstergelerinin global matematik öz-yetkinliği (.81) ve dersler (.78); mesleki seçim hedeflerinin ise sosyal engele rağmen seçim (.81) ve zaman ve eğitim koşulları engeline rağmen seçim (.77) olduğu görülmektedir.

Dolaylı ilişkiler

Alternatif modelde görüldüğü gibi, Kariyer Engelleri ile Mesleki Seçim Hedefleri arasındaki ilişkide Matematik Öz-Yetkinliği ve Bilim İlgisinin dolaylı ilişkilerinin olduğu varsayılmıştır. Aracı değişkenlerin dolaylı etkisi sırasıyla -.08 ($\beta = -.05$) ve .03 ($\beta = .02$)'dir. Ayrıca Matematik Öz-Yetkinliğiyle Mesleki Seçim Hedefleri arasındaki ilişkiye Sonuç Beklentileri ve Bilim İlgisinin dolaylı ilişki katsayıları .04 ($\beta = .04$)'tür.

Dolaylı ilişkilere yönelik Sobel test puanları Algılanan Kariyer Engelleri → Mesleki Seçim Hedefleri ilişkisinde Matematik Öz-Yetkinliği için -2.42, $p = .002$; Algılanan Kariyer Engelleri → Mesleki Seçim Hedefleri ilişkisinde Bilim İlgisi için

1.66, $p=.10$ ve Matematik Öz-Yetkinliği $\rightarrow$ Mesleki Seçim Hedefleri ilişkisinde Bilim İlgisi için 2.56, $P=.01$ 'dir. Bu sonuçlara göre Algılanan Kariyer Engelleri $\rightarrow$ Mesleki Seçim Hedefleri ilişkisinde Matematik Öz-Yetkinliğinin, Matematik Öz-Yetkinliği $\rightarrow$ Mesleki Seçim Hedefleri ilişkisinde ise Bilim İlginin aracı değişkenler oldukları söylenebilir. Bununla birlikte, standartlaştırılmış regresyon katsayıları göz önünde bulundurulduğunda anlamlı bulunan dolaylı ilişkilerin düşük düzeyde kaldığı söylenebilir.

Toplam ilişkiler

Bir modelde toplam ilişkiler doğrudan ve dolaylı ilişkilerin toplamından oluşmaktadır. Buna göre, Mesleki Seçim Hedefleri ile Algılanan Kariyer Engelleri arasındaki toplam path ilişki katsayısı $-.27$ ($\beta = -.16$); Matematik Öz-Yetkinliğinin $.24$ ($\beta = .20$), Sonuç Beklentisinin $.02$ ($\beta = .06$) ve Bilim İlginin $.09$ ($\beta = .15$)'tir. Standartlaştırılmış toplam ilişkiler (β katsayıları) karşılaştırıldığında, Mesleki Seçim Hedefleri üzerinde diğer yordayıcılara göre Matematik Öz-Yetkinliğinin en etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca göreceli olarak, Mesleki Seçim Hedefleri üzerinde Algılanan Kariyer Engellerinin Bilim İlginine göre daha önemli bir yordayıcı olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA VE YORUM

Bu araştırmanın temel amacı üniversite birinci sınıf öğrencilerinin kariyer engelleri, öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve ilgilerinin mesleki seçim hedefleri üzerindeki etkilerini bir model çerçevesinde incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki hipotezler ele alınmıştır.

Kariyer engelleri, mesleki seçim hedefleriyle doğrudan ilişkilidir. Kariyer engelleri, mesleki seçim hedefleriyle öz-yetkinlik beklentisi, sonuç beklentileri ve ilgiler üzerinden dolaylı olarak ilişki göstermektedir. Öz-yetkinlik beklentisi, mesleki seçim hedefleriyle doğrudan ve ilgiler üzerinden dolaylı olarak ilişki göstermektedir. Sonuç beklentileri, mesleki seçim hedefleriyle doğrudan ve ilgiler üzerinden dolaylı olarak ilişki göstermektedir. İlgiler, mesleki seçim hedefleriyle doğrudan ilişkilidir.

Araştırmada, öncelikle hipotez bir model oluşturulmuş ve model istatistiksel olarak sınanmıştır. Model istatistiksel olarak yüksek düzeyde uyum göstermesine rağmen, öngörülen modelde beklentilerin aksine, sonuç beklentilerinin ve algılanan kariyer engellerinin mesleki seçim hedeflerini çok düşük düzeyde açıkladığı bulunmuştur. İkinci olarak, alternatif modeller üretilmiş ve en uygun model üzerinden hesaplamalar yapılmıştır. Analiz sürecinde, sonuç beklentileri ve mesleki seçim hedefleri arasındaki ilişki istatistiksel bakımdan önemsiz olduğundan, bu ilişkinin sıfıra eşitlendiği alternatif model oluşturulmuş ve istatistiksel işlemler tekrarlanmıştır. Alternatif modelde sonuç beklentileri ile mesleki seçim hedefleri ilişkisinin sıfıra eşitlenmesi sonucunda, hipotez modelde anlamsız bulunan algılanan kariyer engelleri ile mesleki seçim hedefleri ilişkisi istatistiksel bakımdan önemli hale gelmiştir.

Mesleki seçim hedeflerini, algılanan kariyer engellerinin düşük düzeyde fakat olumsuz yönde yordadığı görülmektedir. Bu bulgu araştırmanın “Kariyer engelleri, mesleki seçim hedefleriyle doğrudan ilişkilidir” hipotezini desteklemektedir. Elde edilen bu bulgu diğer araştırmalarla (Aytekin, 2005; Balın, 2008; Leon, 2009; Mori, 2004) tutarlılık göstermektedir. Bunun yanı sıra, bu bulgu SBKK’nın HİPOTEZ 6Cve 6-D “HİPOTEZ 6C. Seçim hedefleriyle giriş davranışlarının ilişkisi fırsat yapıları ve destek sistemleri tarafından düzenlenir. Fırsat ve destek yüksek olarak algılandığında, hedef-davranış ilişkileri daha güçlü, aksi durumda da daha zayıf olur. Bunun tersine, algılanan engeller (ayrımcılık, önemli diğer kişilerin

onaylamaması gibi) çok olduğunda bu ilişkiler zayıflar, aksi durumda da güçlenir.”- HİPOTEZ 6D. Mesleki hedefler, eylemler ve hedef-eylem ilişkilerindeki cinsiyet ve ırk/etnik köken farkları büyük ölçüde fırsatlara, desteklere ve bunlara eşlik eden sosyalleşme süreçlerine erişimdeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, fırsat yapıları, destek sistemleri, engellemeler ve sosyalleşme uygulamalarındaki farklar denetim altına alındığında, bu tür grup farklılıkları azalır.” hipotezlerini desteklemektedir.

Balın (2008) algılanan kariyer engellerinin ve cinsiyetin üniversite öğrencilerinin kariyer seçimlerine bağlılığını yordamadaki rolünü araştırdığı çalışmanın sonuçlarına göre mesleki araştırma ve bağlılık seçimleri puanlarını negatif yordayan değişkenlerin mesleki bilgi, işe girme olanağı ve kişilik özellikleri olduğunu saptamıştır. Bunun yanı sıra erken karar verme eğilimi boyutunu negatif yordayan değişkenin işe, işe girme olanağı olduğu bulunmuştur. Bu bulgulara göre üniversite öğrencilerinin algılanan engelleri yükseldikçe kariyer seçimlerine bağlılığın düştüğü söylenebilir. Bu bulgu modelde yer alan algılanan kariyer engellerinin mesleki seçim hedeflerini negatif olarak yordadığı bulgusunu desteklediğini göstermektedir. Yine, Lamba (2003) çalışmasında hem içsel hem de dışsal engellerin mesleki seçim hedeflerini negatif ve anlamlı olarak yordadığı bulgusu da algılanan engellerin mesleki seçim hedeflerini negatif olarak yordadığı araştırma bulgusunu desteklemektedir.

Başka bir araştırmada Leon (2009) Afrikalı-Amerikan ergenlerin kariyer kararsızlığı, başa çıkma yetkinliği, algılanan engelleri ve ırksal kimliklerini araştırdığı çalışmada algılanan engeller ile başa çıkma yetkinliği arasında negatif, kariyer kararsızlığı arasında ise pozitif ve anlamlı, başa çıkma yetkinliği ile kariyer kararsızlığı arasında ise negatif ve anlamlı ilişkiler olduğunu bulmuştur. Araştırmada algılanan engellerin kariyer kararsızlığının yordayıcısı olduğu, daha fazla eğitimsel veya kariyer engeli algılayan öğrencilerin daha fazla kariyer kararsızlığı algıladığı bulunmuştur. Bu bulgu, algılanan engellerin mesleki seçim hedeflerini negatif olarak yordadığı araştırma bulgusunu desteklemektedir. Dolayısıyla, psikolojik danışmanların meslek tercihi ve seçimi sırasında matematik öz-yetkinliği düşük öğrencilere/danışmanlara yardım ederken kariyer engellerinin farkında olarak mesleki rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetini planlamaları önerilebilir.

Algılanan kariyer engelleri matematik öz-yetkinliğini negatif ve anlamlı olarak yordamaktadır. Lamba (2003) içsel engellerin (-.41) ve dışsal engellerin (-.25) başa çıkma yetkinliğini, anlamlı olarak yordadığını bulmuştur. Lent ve ark. (2001, 2005) algılanan engeller ve desteklerin öz-yetkinliği doğrudan etkilediğini bulmuşlardır. Leon (2009) ise algılanan kariyer engelleri ile başa çıkma yetkinliği arasında negatif ve anlamlı ilişkiler bulmuştur. Bu bulgular araştırma sonuçlarında yer alan algılanan kariyer engellerinin matematik öz-yetkinliğini negatif yordadığı bulgusunu desteklemektedir. Bunun yanı sıra, bu bulgu SBKK'nın "HİPOTEZ 10F. Öz-yetkinlik inançlarındaki cinsiyet ve ırk/etnik köken farkları, büyük ölçüde, yetkinlik bilgisi kaynaklarına erişimdeki farklılık ve performans edinimleri ile ilgili pekiştirme oranının farklılığı aracılığıyla şekillenir. Yetkinlik kaynağı deneyimleri ve pekiştirmedeki farklar denetim altına alındığında bu tür grup farklılıkları azalır." hipotezini desteklemektedir.

Yine, Mori (2004) Japonya'daki üniversitelere devam eden birinci, ikinci ve üçüncü sınıfa devam eden kız öğrencilerinin algılanan kariyer engellerini araştırdığı çalışmada, algılanan kariyer engellerinin genel öz-yetkinlik ile negatif anlamlı ilişkilerinin olduğunu bulmuştur. Bununla birlikte çalışmada algılanan kariyer engelleri ile gelecekteki meslek ve yaşam hakkındaki iyimserlik ve mesleki öz-güven arasında negatif ve anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur. Bu bulgular araştırmanın sonuçlarında yer alan algılanan kariyer engelleri ve matematik öz-yetkinliği ve mesleki sonuç beklentileri ve mesleki seçim hedefleri arasında negatif ve anlamlı ilişkiler olduğu bulgularını desteklemektedir. Ancak McWhirter (1992) Meksikalı-Amerikalı kız lise öğrencilerinin kariyere bağlanma ve mesleki umularını araştırdığı çalışmanın sonuçlarında, algılanan kariyer engellerinin kariyere bağlanmayı anlamlı olarak yordamadığını bulmuştur. Bu bulgu araştırmadaki algılanan engellerin mesleki seçim hedeflerini negatif olarak yordadığı bulgusunu desteklememektedir. Araştırmada algılanan kariyer engellerini yordayan anlamlı faktörün ise öğretmenden algılanan sosyal destek olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla, matematik öğretmenlerinin olumlu geri bildirimler vererek matematik derslerinde başarılı oldukları halde kariyer seçeneklerini sınırlandıran öğrencilerin matematik yetkinlik beklentilerini yükseltme konusunda çaba göstermeleri önerilebilir.

Algılanan kariyer engelleri sonuç beklentilerini negatif ve anlamlı yordamaktadır. Bu bulguyu Lent ve ark. (2003) araştırmasındaki sonuçlar desteklemektedir. Ancak Lamba (2003) çalışmasında içsel engellerin mesleki sonuç beklentilerini .55, dışsal engellerin ise mesleki sonuç beklentilerini .51 anlamlı olarak yordadığını bulmuştur. Bu çalışmada yer alan algılanan kariyer engellerinin sonuç beklentilerini negatif ve anlamlı şekilde yordadığı sonucunu desteklemektedir. Bunun yanı sıra, bu bulgu SBKK'nın "HİPOTEZ 11C. Sonuç beklentilerindeki cinsiyet ve ırk/etnik köken farkları, büyük ölçüde, doğrudan ve dolaylı pekiştirme deneyimlerine erişimdeki farklılık aracılığıyla şekillenir. Pekiştirme olasılıklarına erişimdeki veya bu olasılıkların niteliğindeki farklar denetim altına alındığında bu tür grup farklılıkları azalır." hipotezini desteklemektedir.

Matematik öz yetkinliği ve bilim ilgisinin mesleki seçim hedeflerini olumlu yönde ve düşük düzeyde yordadığı görülmektedir. Lent ve ark. (2005) araştırmalarındaki modelde öz-yetkinlik ile seçim hedefleri arasında .54 ilişki katsayılarının olduğunu bulmuşlardır. Leon (2009) başa çıkma yetkinliği puanı yüksek olan öğrencilerin daha az kariyer kararsızlığı yaşadıklarını bulmuştur. Bu bulgular modelde yer alan matematik öz-yetkinliğinin mesleki seçim hedeflerini anlamlı yordadığı araştırma bulgusu ile tutarlıdır. Bunun yanı sıra, Büyükgöze-Kavas (2011) kariyer kararsızlığının en güçlü yordayıcısının kariyer karar verme öz-yetkinliği olduğunu bulmuştur. Bu bulgu matematik öz-yetkinliğinin mesleki seçim hedeflerinin en güçlü yordayıcısı olduğu araştırma bulgusuna benzemektedir. Bunun yanı sıra, bu bulgu SBKK'nın "HİPOTEZ 3A. Meslek konularındaki öz-yetkinlik seçim hedefleriyle (ifade edilen seçimler gibi) pozitif ilişkilidir." hipotezini desteklemektedir.

Matematik öz-yetkinliği sonuç beklentilerini olumlu yordamaktadır. Lent ve ark. (2005) araştırmalarındaki modelde öz-yetkinlik ile sonuç beklentileri arasında .49 ilişki katsayılarının olduğunu belirtmişlerdir. Bu bulgu araştırmanın bulgularında yer alan matematik öz-yetkinliği ile mesleki sonuç beklentileri arasındaki ilişkilere benzemektedir. Bunun yanı sıra, bu bulgu SBKK'nın "HİPOTEZ 12A. İşle ilgili olumlu sonuç beklentileriyle öz-yetkinlik inançları arasında pozitif ilişki vardır." hipotezini de desteklemektedir.

Mesleki sonuç beklentisinin mesleki seçim hedeflerini doğrudan ve dolaylı yordamadığı bulunmuştur. Bu bulgu Lent ve ark. (2003) sonuç beklentilerinin doğrudan

veya dolaylı olarak seçim hedeflerini yordamadığı bulgusunu desteklemektedir. Ancak, Lamba'nın (2003) mesleki sonuç beklentilerinin mesleki seçim hedeflerini .20 anlamlı olarak yordadığı bulgusunu ise desteklememektedir. Bu bulgu SBKK'nın "HİPOTEZ 4A. Mesleki konulardaki pozitif sonuç beklentileri ve seçim hedefleri (ifade edilmiş seçimler gibi) arasında pozitif ilişki vardır." hipotezini desteklememektedir. Mesleki sonuç beklentisinin mesleki seçim hedeflerini doğrudan etkilemediği bulgusu, ülkemizde seçme ve yerleştirme işlemlerinin belli bir başarı puanına göre yapılması ve isteyen herkesin istediği bölümde okumuyor olması araştırma grubundaki öğrencilerin zaten bir seçim yapmış olmaları ve bu seçimin onların beklentilerinin altında kaldığı şeklinde yorumlanabileceği söylenebilir. Özyürek (2008) yetkinlik beklentisi inançları kişinin kapasiteleri ile ilgiliyken, sonuç beklentileri belirli davranışları gösterdikten sonra oluşabilecek (hayal edilen) durumlarla ilgili olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bir seçim yapmış olan araştırma örneklemindeki öğrencilerin kendi performanslarından memnun olmamasından dolayı sonuç beklentileri düşük kalmış olabilir. Seçimlerine bağlı olarak seçtiği alanın geleceğinin parlak olabileceği ile ilgili düşük beklentilere sahip olmak da bu sonucun ortaya çıkmasını etkilemiş olabilir.

Bu araştırmada algılanan kariyer engellerinin bilim ilgisini pozitif anlamlı ancak düşük düzeyde yordadığı bulunmuştur. Bu bulgu Kuzgun (2000)'un ilgileri belli faaliyetlere isteyerek yönelme, bu faaliyetleri kısıtlayıcı koşullar altında bile başka faaliyetlere tercih etme ile açıklanabilir. Bunun yanı sıra, bu bulgu, Swanson ve Tokar, (1991a, 1991b) kariyer ile ilgili engellerin algılanmasının birey için olumsuz olarak görülmek zorunda olmadığını ve bazı bireylerin engelleri zarar verici olarak görmekten daha çok yarışmaya itici, zorlu ve fırsatlarla dolu olarak algıladıklarını belirttiği ile açıklanabilir. Ayrıca, algılanan engellerin bilim ilgisini pozitif yordaması ilgilerin engellere rağmen değişmediğini göstermektedir. Bununla birlikte örneklemin sayısal bir grup olmasından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Bu bulgu SBKK'nın "HİPOTEZ 1G. İlgilerdeki ve ilgi-hedef ilişkilerindeki cinsiyet ve ırk/etnik köken farkları büyük ölçüde fırsatlara, desteklere ve sosyalleşme süreçlerine erişimdeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, fırsat yapıları, destek sistemleri, engellemeler ve sosyalleşme uygulamalarındaki farklar denetim altına alındığında, bu tür grup farklılıkları azalır." hipotezini desteklememektedir.

Algılanan kariyer engelleri → Mesleki seçim hedefleri ilişkisinde Matematik öz-yetkinliğinin dolaylı ilişkilerinin düşük düzeyde ancak anlamlı yordadığı görülmektedir. Bu bulgu Lent ve ark. (2005) bağlamsal destekler ve engellerin öz-yetkinlik üzerinden dolaylı olarak düşük ancak anlamlı bir şekilde mesleki seçim hedeflerini etkilediğini buldukları araştırma sonucuna benzemektedir.

Matematik öz-yetkinliği → Mesleki seçim hedefleri ilişkisinde ise Bilim ilgisinin anlamlı bulunan dolaylı ilişkilerinin yine düşük düzeyde ancak anlamlı yordadığı görülmektedir. Bu bulgu Lent ve ark. (2003) öz-yetkinliğin dolaylı olarak ilgiler üzerinden seçim hedeflerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulgusuna benzemektedir.

Genel olarak bu araştırma, üniversite birinci sınıf öğrencilerinin kariyer engelleri, öz-yetkinlik, sonuç beklentileri ve ilgilerinin mesleki seçim hedefleri üzerindeki etkilerini bir model çerçevesinde sınamayı amaçlamıştır. Modelin genel uyum indekslerine bakıldığında yüksek düzeyde uyum göstermesine rağmen, mesleki sonuç beklentilerinin model içindeki açıklayıcı özelliği düşük düzeyde kalmıştır. Mesleki seçim hedeflerini daha çok matematik öz-yetkinliği, algılanan kariyer engelleri ve temel bilim ilgisi değişkenleri etkilemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmanın amacı çerçevesinde sosyal bilişsel kariyer kuramına dayalı olarak seçilen kariyer engelleri, matematik öz yetkinliği, mesleki sonuç beklentileri ve bilim ilgisinin mesleki seçim hedeflerinin üzerindeki rolüne ilişkin elde edilen bulgulara göre sonuçlar sıralanmış ve bu konuda ileride yapılabilecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

Yapılan bu çalışmada sınanan “Mesleki Seçim Hedeflerinin Kariyer Engelleri ve Sosyal Bilişsel Değişkenler Tarafından Yordanmasına İlişkin Model” Türk kültüründe mesleki seçim hedeflerinin sosyal bilişsel değişkenler tarafından yordanmasına yönelik ortaya konan ilk modeldir.

A. SONUÇLAR

Bu çalışmada elde edilen bulgulardan şu sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Model kapsamında ele alınan algılanan kariyer engelleri ve matematik öz-yetkinliği bilim ilgisi doğrudan ve dolaylı olarak mesleki seçim hedefleriyle ilişkili olup, sınanan bu model bir bütün olarak mesleki seçim hedeflerini açıklamaktadır.

2. Algılanan kariyer engelleri mesleki seçim hedefleriyle doğrudan ilişkilidir. Mesleki seçim hedefleri ile algılanan kariyer engelleri arasında negatif ve düşük, fakat anlamlı düzeyde ilişki vardır. Algılanan engeller mesleki seçim hedeflerini olumsuz etkilemektedir. Başka bir deyişle, algılanan engeller arttıkça mesleki seçim hedefi düşmektedir.

3. Matematik öz-yetkinliği mesleki seçim hedefleriyle doğrudan ilişkilidir. Mesleki seçim hedefleri ile matematik öz-yetkinliği arasında düşük fakat anlamlı düzeyde ilişki vardır. Matematik öz-yetkinliğinin yüksek olması mesleki seçim

hedeflerini olumlu etkilemektedir. Başka bir deyişle, matematik öz-yetkinliği arttıkça mesleki seçim hedefleri artmaktadır.

4. Bilim ilgisi mesleki seçim hedefleriyle doğrudan ilişkilidir. Mesleki seçim hedefleri ile bilim ilgisi arasında düşük fakat anlamlı düzeyde ilişki vardır. Bilim ilgisinin yüksek olması mesleki seçim hedeflerini olumlu etkilemektedir. Başka bir deyişle, bilim ilgisi arttıkça mesleki seçim hedefleri de artmaktadır.

5. Mesleki sonuç beklentisi mesleki seçim hedefleriyle doğrudan ilişkili değildir.

6. Algılanan kariyer engelleri → mesleki seçim hedefleri ilişkisinde matematik öz-yetkinliğinin aracı değişken olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, standartlaştırılmış regresyon katsayıları göz önünde bulundurulduğunda anlamlı bulunan dolaylı etkilerin düşük düzeyde kaldığı söylenebilir. Algılanan engeller matematik öz-yetkinliğini olumsuz yordamakta, bu durum mesleki seçim hedeflerini de olumsuz yordamaktadır. Başka bir deyişle algılanan kariyer engelleri matematik öz-yetkinliği aracılığıyla da mesleki seçim hedeflerini olumsuz yordamaktadır. Kariyer engellerinin artması matematik öz-yetkinliğini azaltmaktadır. Bunun sonucunda öz-yetkinliğin azalması daha düşük mesleki seçim hedeflerinin oluşmasına yol açmaktadır.

7. Matematik öz-yetkinliği → mesleki seçim hedefleri ilişkisinde bilim ilgisinin aracı değişken olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, standartlaştırılmış regresyon katsayıları göz önünde bulundurulduğunda anlamlı bulunan dolaylı etkilerin düşük düzeyde kaldığı söylenebilir. Matematik öz-yetkinliği bilim ilgisini olumlu yordamakta ve bu durum mesleki seçim hedeflerini de olumlu yordamaktadır. Başka bir deyişle matematik öz-yetkinliği bilim ilgisi aracılığıyla da mesleki seçim hedeflerini yordamaktadır. Matematik öz-yetkinliğinin artması bilim ilgisini yükseltmektedir. Bunun sonucunda yüksek bilim ilgisi daha yüksek mesleki seçim hedefleri oluşmasına yol açmaktadır.

8. Algılanan kariyer engellerinin matematik öz-yetkinliği ve mesleki sonuç beklentileri ilişkisi negatif orta düzeyde anlamlıdır.

9. Matematik öz-yetkinliğinin mesleki sonuç beklentileri ve bilim ilgisi ilişkileri pozitif orta düzeyde anlamlıdır.

10. Algılanan kariyer engellerinin bilim ilgisi ilişkisi pozitif düşük düzeyde ancak anlamlıdır.

11. Toplam etkiler karşılaştırıldığında, mesleki seçim hedefleri üzerinde diğer yordayıcılara göre matematik öz-yetkinliğinin en etkili olduğu görülmüştür. Sonra sırasıyla algılanan kariyer engellerinin ve bilim ilgisinin mesleki seçim hedefleri üzerinde önemli yordayıcılar olduğu görülmektedir.

B. ÖNERİLER

B1. Psikolojik Danışmanlara Yönelik Öneriler

1. Genel olarak psikolojik danışmanların okul psikolojik danışmanlığı ve kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetlerini yürütürken çevresel, sosyal, ekonomik, kültürel ve geleneksel bir takım faktörlerin danışanların meslek seçimini etkileyebileceklerinin farkında olmaları gerekmektedir. Psikolojik danışmanların meslek tercihi ve seçimi sırasında öğrencilere/danışanlara yardım ederken cinsiyet ayrımcılığı, mesleğin geleceği ve iş piyasası kısıtlamaları, ekonomik yetersizlikler, mesleğin eğitiminin ve çalışma koşullarının zorluğu, yetenek ve ilgi azlığı, motivasyon eksikliği ve yetersiz hazırlanma, taşınma, kişisel problemler ve aile ve çevre etkisi, vb. engellerin farkında olarak mesleki rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetini planlamaları önerilmektedir.
2. Okul psikolojik danışmanlarının, matematik öz-yetkinliği düşük ilköğretim ikinci kademe ve lise öğrencilerine yönelik yapacakları yardım hizmetlerini planlarken öğrencilerin matematik dersindeki başarılarını da

göz önünde bulundurup öz-yetkinliklerini geliştirici grup rehberliği programları uygulamaları önerilebilir.

3. Mevcut ölçme araçlarının uygulama için henüz hazır olmamasından dolayı psikolojik danışmanlar bu ölçme araçlarını kullanamayacaklardır. Her ne kadar bu çalışmada kullanılan ölçme araçlarının uygulama için hazır olmadığı belirtilse de bu çalışmada geliştirilen ölçme araçlarının psikolojik danışmanlar tarafından incelenmesi ve onların kariyer psikolojik danışmanlığı sürecinde danışanlarının söylediklerini sınıflandırmalarında psikolojik danışmanlara yararlı olacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, kariyer psikolojik danışması sürecinde danışanla yapılan yüz yüze görüşmede danışanın söylediği engeller var ise bu engelleri de göz önünde bulundurarak danışanına yardım etmesi önerilmektedir.
4. Psikolojik danışmanlar tarafından algılanan kariyer engelleri ve meslek seçimi ile ilgili öğretmenlere ve ailelere yönelik eğitici seminerler düzenlenebilir.
5. Bu araştırmanın verileri üniversiteye yeni başlayan birinci sınıf öğrencilerinden toplanmıştır. Henüz liseden ayrıldıkları ve bir bölüme yerleşecek puanı aldıkları için belli bir başarıyı elde etmiş öğrencilerin kariyer engellerinin ele alındığı bir araştırmadır. Bu nedenle üniversiteye giriş sınavında yerleşmek için yeterli puanı alamayanların /kazanamayanların farklı bir takım engelleri olabileceği düşünülmektedir. Bu araştırma bulgularından hareketle yaklaşık aynı yaş grubunda yer alan lise son sınıf öğrencilerine yönelik verilecek mesleki rehberlik hizmetlerinin planlaması için de veri sağlayabileceği düşünülmektedir.
6. Türkiye’de bazı özel üniversitelerde birinci sınıftan sonra başka bölümlere geçiş sağlanabilmektedir. Bu üniversitelerin kariyer merkezlerinde çalışan psikolojik danışmanların kariyer engellerine sahip

öğrencilerin başka bölümlere geçişi ile ilgili çalışmalar yürütmeleri önerilebilir.

B2. Alan Araştırmacılarına Yönelik Öneriler

1. Doktora eğitimi süresi sınırlı olduğundan bu araştırma kapsamında geliştirilen ve uyarlanan ölçeklerin çapraz geçerlikleri yapılamamıştır. Çapraz geçerlik bulguların genellebilirliğini sağlamaktadır. Dolayısıyla bu araştırma kapsamında geliştirilen ve uyarlanan ölçeklerin araştırma grubuna benzer örneklerde de genellebilirliğinin çapraz geçerlik yöntemiyle ele alınması önerilmektedir.
2. Bu çalışmada kullanılan algılanan kariyer engelleri ölçeğinin uygun örneklem kullanılarak geçerlik güvenirliği yapılmıştır. Algılanan kariyer engelleri ölçeğinin norm çalışmaları yapılarak geçerlik ve güvenirliği oluşturulduktan sonra alanda çalışan uygulamacılar, psikolojik danışmanlar tarafından kullanılmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir. Mevcut haliyle algılanan kariyer engelleri ölçeğinin yalnızca araştırmalarda kullanılmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir. Yukarıda sözü edilen durum mesleki sonuç beklentileri, matematik öz-yetkinliği ve mesleki seçim hedefleri ölçekleri için de geçerlidir.
3. Bu çalışmaya katılan araştırma grubundaki öğrencilerin hepsi sayısal bölümlerde eğitimlerine devam etmektedirler. Bu modelin sosyal ve eşit ağırlık puanları ile yerleşilen bölümlerde okuyan öğrenciler üzerinde de sınanması önerilebilir.
4. İlgili yabancı literatürde tek bir bölüm üzerinde (örneğin mühendislik), sadece kızlar üzerinde ya da farklı etnik yapılar üzerinde modellerin sınındığı görülmektedir. Ülkemizde de benzeri çalışmaların yapılması kariyer psikolojik danışmanlığı literatürüne katkı kazandıracığı düşünülmektedir.

5. Algılanan kariyer engellerinin bilim ilgisi üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı ancak düşük düzeyde bulunmuştur. Algılanan kariyer engelleri ile bilim ilgisi arasındaki ilişkilerin negatif olması beklenmektedir. İki değişken arasındaki ilişkiler pozitif olarak elde edildiğinden bu değişkenler arasındaki ilişkilerin başka örneklemelerde ne tür sonuçlar ortaya koyduğunu belirlemek amacıyla algılanan kariyer engelleri ve ilgiler arasındaki ilişkilerin tekrarlanması önerilmektedir.
6. Bu araştırmada mesleki sonuç beklentileri değişkeninin mesleki seçim hedeflerine etkisi anlamlı bulunmamış ve alternatif modelde mesleki sonuç beklentileri ile mesleki seçim hedefleri arasındaki yol (path) modelden çıkarılmıştır. Bu durum modeldeki bir değişkenin “supressor” olabileceğine işaret edebilir. Bu sonucun başka örneklemlerdeki bulgularla karşılaştırılabilmesi için benzeri örneklemelerde mesleki sonuç beklentileri ile mesleki seçim hedefleri arasındaki ilişkileri araştıran modellerin ya da çalışmaların yapılması önerilmektedir.
7. Bu araştırmada sınanan model üniversite birinci sınıf öğrencilerinden toplanan veriler üzerinde yapılmıştır. Aynı modelin ilköğretim ikinci kademe, lise son sınıfa devam eden ve liseyi bitirmiş olup üniversite giriş sınavına hazırlanan öğrencilerden toplanan verilerle test edilmesi önerilmektedir.
8. Bu araştırma kapsamında geliştirilen algılanan kariyer engelleri, matematik öz-yetkinlik ve mesleki seçim hedefleri ölçeklerinin ve uyarlanan mesleki sonuç beklentileri ölçeğinin liselerde kullanılabilmesi için yönergeleri de gözden geçirilerek tekrar düzenlendikten sonra geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının yapılması önerilmektedir.

9. Bu araştırmada kullanılan ölçeklerin benzer geçerlik kapsamında yapılan çalışmalar bulunmamaktadır. Ölçeklerin benzer ölçekler geçerlik çalışmalarının yapılması önerilmektedir.
10. İlgili literatürde mesleki seçim hedeflerinin ölçümünün çeşitli şekillerde yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmada kullanılan mesleki seçim hedefleri leği ile meslek adları sorularak elde edilen puanlarla mesleki seçim hedeflerini ölçen *Choice Goals* (Gore ve Leuwerke, 2000) ve *Occupational Choice Goals* (Lent ve ark., 2003) ve the *Structured Career Development Inventory* (Lapan, 2004) arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların yapılması önerilmektedir.
11. Bu çalışmada sosyal ve bilişsel faktörlerin meslek seçimine etkisi araştırılmıştır. Sosyal bilişsel faktörlerin yanı sıra öğrenme deneyimlerinin de meslek seçimini etkilediğiyle ilgili literatürde araştırmalar bulunmaktadır. Ülkemizde de öğrenme deneyimlerini ölçen bir lme aracının uyarlanması ya da geliştirilmesinin kariyer psikolojik danışmanlığı alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
12. Bu araştırmaya benzeri bir modelin öğrenme deneyimleri değişkeninin de dâhil edilerek sınanması önerilmektedir.
13. Ülkemizde liselerde yapılan kariyer psikolojik danışmanlığı ile ilgili çalışmaların sadece sınırlı sayıda kurama (zellik-etmen, gelişimsel kuramlar ve kısmen Holland'ın tipoloji kuramı) dayalı olarak yrtldği görülmektedir. Bu nedenle sosyal bilişsel kariyer kuramı ve sosyal öğrenme kuramı-Krumboltz kuramı ile ilgili daha çok çalışmanın yapılması ve bu çalışmalarda geliştirilen ölçeklerin norm çalışmalarına ağırlık verilmesi bu kuramların uygulamada da kullanılır olmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

14. Algılanan kariyer engelleri farkındalığının arttırılması ve algılanan kariyer engelleriyle başa çıkmayı sağlayacak bir mesleki grup rehberliği programına gereksinim olduğu düşünülmektedir. Kariyer seçimini etkileyen algılanan engellerin belirlenmesi, olası karşılaşılabilecek kariyer engellerinin analiz edilmesi, engellerle başa çıkma stratejilerinin hazırlanması, olası engellerin yönetilmesi ve önlenmesine yönelik yöntemlerin belirlenmesi, bireylerin hedeflerini geliştirmeleri için kendi aileleri, arkadaşları ve diğer anahtar rol oynayan sosyal sistemleri ile desteklerini geliştirmeyi (Lent, 2005, ed. Brown ve Lent, 2005) amaçlayan algılanan kariyer engelleri ile başa çıkmaya yönelik bir mesleki grup rehberliği programının yapılması önerilebilir.
15. Bu araştırmada bazı üniversite öğrencilerinin kariyer engelleri algıladıkları görülmüştür. Yükseköğrenime geçişin çok kesin kurallara bağlı olduğu ülkemizde, yükseköğrenime geçiş sağlandıktan sonra üniversiteyi, bölümleri çok daha yakından tanıma fırsatı bulan kariyer engeli yaşayan öğrencilerin başka bölümlere geçişini kolay sağlayabilecek bir sistemin geliştirmesi önerilebilir.
16. Sosyal bilişsel kariyer kuramı ile ilgili literatür incelendiğinde ilgilerin daha spesifik olarak ölçüldüğü görülmektedir. Alanlara özgü ilgi ölçümlerinin (örn. mühendislik ilgilerinin ölçümü, diş hekimliği ilgilerinin ölçümü vb.) ülkemizde de yapılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra, başa çıkma yetkinliği (coping self-efficacy) ölçeğinin ülkemizde de geliştirilmesine ya da uyarlanmasına gereksinim olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkoç, F. F. (2009). *Lise öğrencilerinin kariyer düşüncelerini etkileyen faktörlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Andriole, K. (2009). *A Mediation Model to Predict Career Choice: The Importance of Sex-Typing and Self-Efficacy*. Unpublished Master's Thesis, Villanova University, USA.
- Ann-Yi, S. (2010). *Predictors of career decision-making self-efficacy in Asian American college students*. Unpublished Doctorate Thesis, University of Houston, USA. 3411310
- Aytekin, A. (2005). *Meslek seçimini etkileyen sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler Isparta örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Bacanlı, F., Eşici, H. ve Altunbaş, G. (2009). *Yükseköğretimde kariyer rehberliği ve kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetleri*. X. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde sunulan bildiri, Çukurova üniversitesi, Adana.
- Balın, E. (2008). *The role of perceived career barriers and gender in predicting commitment to career choices of university students*. Unpublished Master's Thesis, Middle East Technical University, The graduate School of Social Sciences, Ankara.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, 191-215.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37, 122- 147.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of self-control*. New: Freeman.
- Betz, N. E. (1992). Counseling uses of career self-efficacy theory. *Career Development Quarterly*, 41, 22-26.

- Betz, N. E. (2000). Self-efficacy theory as a basis for career assessment. *Journal of Career Assessment*, 8 (3), 205-222.
- Betz, N. E. (2001). Career self-efficacy. In F. T. L. Leong and A. Barak (Eds.), *Contemporary models in vocational psychology* (pp. 55-77). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Betz, N. E., and Hackett, G. (1981). The relationship of career-related self-efficacy expectations to perceived career options in college women and men. *Journal of Counseling Psychology*, 28, 399-410.
- Betz, N. E., and Hackett, G. (1983). The relationship of mathematics self-efficacy expectations to the selection of science-based college majors. *Journal of Vocational Behavior*, 23, 329-345.
- Brown, S. D., Lent, R. W., and Gore, P. A. (2000). Self-rated abilities and self-efficacy beliefs: Are they empirically distinct? *Journal of Career Assessment*, 8, 223-235.
- Büyükgoze Kavas, A. (2005). Eğitim fakültesi öğrencilerinin aldıkları mesleki rehberlik hizmetleri ve mesleklerini değiştirmek isteme düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21, 111-122.
- Büyükgoze Kavas, A. (2011). *Testing a model of career indecision among university students based on social cognitive career theory*. Unpublished Doctorate Thesis, Middle East Technical University, The graduate School of Social Sciences, Ankara.
- Cardoso, P., and Marques, J. (2008). Perception of career barriers: The importance of gender and ethnic variables. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 8, 49-61.
- Constantine, M. G., Wallace, B. C., and Kindaichi, M. M. (2005). Examining contextual factors in the career decision status of African American adolescents. *Journal of Career Assessment*, 13, 307-319.
- Constantine, M. G., Kindaichi, M. M., and Miville, M. L. (2007). Factors influencing the educational and vocational transitions of Black and Latino high school students. *Professional School Counseling*, 10, 261-265.

- Creed, P.A., W. Patron, and Bartrum D. (2004). Internal and external barriers, cognitive style, and career development variables of focus and indecision. *Journal of Career Development* 30 (4), 277-94.
- Creed, P.A., Conlon, E.G., and Zimmer-Gembeck, M.J. (2007). Career barriers and reading ability as correlates of career aspirations and expectations of parents and their children. *Journal of Vocational Behavior*, 70, 242-258.
- Crites, J. O. (1969). *Vocational Psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Doğan, H. (2010). *Kariyer karar verme grup rehberliği programının 9. sınıf öğrencilerinin kariyer karar verme güçlük düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Farmer, H. (1978). Career counseling implications for the lower social class and women. *Personnel & Guidance Journal*, Vol. 56 (8), 467-472. (AN 6475391)
- Farry, R.B. "Reliability of Test Scores" last updated August, 2000, internetten Haziran 2011'de: <http://www.testscoring.vt.edu/memo08.html> sitesinden alınmıştır.
- Feminizm-Wikipedia, özgür ansiklopedi <http://tr.wikipedia.org/wiki/Feminizm> (erişim tarihi: 05.06.2009)
- Fraenkel, J.R., and Wallen, N.E. (2006). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill.
- Gall, M.D., Borg, W.R. and Gall, J.P. (1996). *Educational research: An introduction (6th ed.)*. New York: Longman Publishers.
- Gizir, C. A. (2005). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Problemleri Üzerine Bir Çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 196-213.
- Gore, P. A., and Leuwerke, W. C. (2000). Predicting occupational considerations: A comparison of self-efficacy beliefs, outcome expectations, and person-environment congruence. *Journal of Career Assessment*, 8(3), 237-250.
- Guerra, A. L., and Braungart-Rieker, J. M. (1999). Predicting career indecision in college students: The roles of identity formation and parental relationship factors. *Career Development Quarterly*, 47, 255-266.

- Gündoğar, D., Gül, S.S., Uskun, E., Demirci, S., ve Keçeci, D. (2007). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu yordayan etkenlerin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 10, 14-27.
- Hackett, G. (1997) Promise and Problems in Theory and Research on Women's Career Development: Comment on Lucas (1997), Richie et al. (1997), McCracken and Weitzman (1997), Rainey and Borders (1997), and Schaefers, Epperson, and Nauta (1997) in *Journal of Counseling Psychology*, 44, 2, 184-188.
- Hackett, G., and Betz, N. E. (1981). A self-efficacy approach to the career development of women. *Journal of Vocational Behavior*, 18, 326-339.
- Hackett, G., and Betz, N. E. (1989). An exploration of the mathematics self-efficacy/mathematics performance correspondence. *Journal of Research in Mathematics Education*, 20, 261-273.
- Hackett, G., Lent, R. W., and Greenhaus, J. H. (1991). Advances in vocational theory and research: A 20-year retrospective. *Journal of Vocational Behavior*, 38, 3- 38.
- Hackett, G., and Lent, R. W. (1992). Theoretical advances and current inquiries in counseling psychology. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Handbook of Counseling Psychology* (2 ed., 99-136). New York: Wiley.
- Howell, F. M., Frese, W., and Sollie, C. R. (1997). Ginzberg's theory of occupational choice: A reanalysis of increasing realism. *Journal of Vocational Behavior*, 11, 332-346.
- Işık, E. (2010). *Sosyal bilişsel kariyer teorisi temelli bir grup müdahalesinin üniversite öğrencilerinin kariyer kararı yetkinlik ve mesleki sonuç beklenti düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Ji, P. Y., Lapan, R. T., and Tate, K. (2004). Vocational interests and career efficacy expectations in relation to occupational sex-typing beliefs for eighth grade students. *Journal of Career Development*, 31(2), 143-154.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi* (19. basım). Ankara: Nobel yayın dağıtım.

- Kenny, M. E., Blustein, D. L., Chaves, A., Grossman, J. M., and Gallagher, L. A. (2003). The role of perceived barriers and relational support in the educational and vocational lives of urban high school students. *Journal of Counseling Psychology*, 50, 142-155.
- Krakauer L. & Chen C. P. (2003). Gender Barriers in the Legal Profession: Implications for Career Development of Female Law Students. *Journal of Employment Counseling*, 40 (2), 65-79.
- Krumboltz, J. D. (1996). A learning theory of career counseling. In M. L. Savickas & W. Bruce Walsh (Eds.), *Handbook of career counseling theory and practice* (pp. 55-80). Palo Alto, CA: Davies-Black.
- Kurt, G. (2008). Grid ilişki çözümlemesi ve Ridit çözümlemesi kullanılarak üniversite öğrencilerinin çeşitli kaygılarının değerlendirilmesi. *Akademik Bakış*, 14, 98-107.
- Kuzgun, Y. (1995). *Kendini Değerlendirme Envanteri*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Kuzgun, Y. (2000). *Meslek Danışmanlığı Kuramlar Uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Lamba, G. (2003). *The relationship among career barriers, coping efficacy, outcome expectancies, and choice goals in African American female college students*. A dissertation of doctorate, The University of Memphis, USA. AAT 3095671.
- Lapan, R. T. (2004). *Career development across the K-16 years: Bridging the present to satisfying and successful futures*. Alexandria, VA: American Counseling Association.
- Lemon, R. L. (2010). *African-American women's experiences of racist and sexist events and their relation to the career choice process*. A dissertation of doctorate. The University of Akron, United States – Ohio. AAT 757657899.
- Lent, R. W. (2005). A social cognitive view of career development and counseling. In S. D. Brown and R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (pp. 101-127). Hoboken, NJ: Wiley.
- Lent, R. W., and Brown, S. D. (2006). On conceptualizing and assessing social cognitive constructs in career research: A measurement guide. *Journal of Career Assessment*, 14, 12-35.

- Lent, R. W., Brown, S. D. and Larkin, K. C. (1984). Relations of self-efficacy expectations to academic achievement and persistence. *Journal of Counseling Psychology*, 31, 356-362.
- Lent, R. W., Brown, S. D., and Hackett, G. (1994). Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45, 79-122.
- Lent, R.W., Brown, S.D. and Hackett, G. (2000). Contextual support and barriers to career choice: A social cognitive analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 47 (1), 36-49.
- Lent, R. W., Brown, S. D., and Hackett, G. (2002). Social cognitive career theory. In D. Brown and Associates (Eds.), *Career choice and development* (4th ed., pp. 255-311). San Francisco: Jossey-Bass.
- Lent, W. R., Brown, D. S., Brenner, B., Chopra, B. S., Davis, T., Talleyrand, R. and Suthakaran V. (2001). The role of contextual supports and barriers in the choice of Math/Science educational options: A test of social cognitive hypotheses. *Journal of Counseling Psychology*, 48, (4), 474-483.
- Lent, R. W., Brown, S. D., Talleyrand, R., McPartland, E. B., Davis, T., Chopra, S. P., Alexander, M. S., Suthakaran, V., and Chai, C. M. (2002). Career choice barriers, supports, and coping strategies: College students' experiences. *Journal of Vocational Behavior*, 60, 61-72.
- Lent, R. W., Brown, S. D., Schmidt, J., Brenner, B., Lyons, H., and Treistman D., (2003). Relation of contextual and barriers to choice behavior in engineering majors: Test of alternative social cognitive models. *Journal of Counseling Psychology*, 50 (4), 458-465.
- Lent, R. W., Brown, S. D., Sheu, H-B., Schmidt, J., Brenner, B., Gloster, C. S., et al. (2005). Social cognitive predictors of academic interests and goals in engineering: Utility for women and students at historically Black universities. *Journal of Counseling Psychology*, 52, 84-92.

- Lent, R. W., Sheu, H., Gloster, C. S., and Wilkins, G. (2010). Longitudinal test of a social cognitive model of choice in engineering students at historically Black universities. *Journal of Vocational Psychology*, 76, 387-394.
- Lent, R. W., Lopez, F. G. and Bieschke, K. J. (1991). Mathematics self-efficacy: Sources and relation to science-based career choice. *Journal of Counseling Psychology*, 38, 424-430.
- Lent, R. W., Lopez, F. G., and Bieschke, K. J. (1993). Predicting mathematics-related academic choice and success: Test of an expanded social cognitive model. *Journal of Vocational Behavior*, 42, 223-236.
- Leon, C. A. (2009). *Racial identity, perceived barriers, coping efficacy, and career indecision among African American adolescents*. A dissertation of doctorate, Fordham University, New York.
- Lucas, M., and Epperson, D. (1990). Types of vocational undecidedness: A replication and refinement. *Journal of Counseling Psychology*, 37, 382-388.
- Luzzo, D. A. (1993). Value of career decision-making self-efficacy in predicting career decisionmaking attitudes and skills. *Journal of Career Assessment*, 40, 194-199.
- Luzzo, D. A. (1995). The relative contributions of self-efficacy and locus of control to the prediction of career maturity. *Journal of College Student Development*, 36, 61-66.
- Luzzo, A. D. and McWhirter, H. E. (2001). Sex and ethnic differences in the perception of educational and career-related barriers and levels of coping efficacy. *Journal of Counseling & Development*, 79 (1), 61-67.
- Martin Luther King- Wikipedia, özgür ansiklopedi
http://tr.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther_King (erişim tarihi: 05.06.2009)
- McWhirter H. E. (1992). *A test of the career commitment and aspirations of Mexican American high school girls*. A dissertation of doctorate, Arizona State University. AAT 9307115.
- McWhirter, E. H. (1997). Perceived barriers to education and career: Ethnic and gender differences. *Journal of Vocational Behavior*, 50(1), 124-140.

- McWhirter H. E., Rasheed S. and Crothers M. (2000). The effects of high school career education on social-cognitive variables. *Journal of Counseling Psychology*, 47 (3), 330-341.
- McWhirter, E. H., Hackett, G., and Bandalos, D. L. (1998). A causal model of the educational plans and career expectations of Mexican-American high school girls. *Journal of Counseling Psychology*, 45(2), 166-181.
- Medina, B. M. (2010). *Career course impact on adolescents' levels of career decision self-efficacy, hope, and self-esteem*. A dissertation of doctorate, NorthCentral University. AAT 3400883.
- Middleton, E. B., and Loughhead, T. A. (1993). Parental influence on career development: An integrative framework for adolescent career counseling. *Journal of Career Development*, 19, 161-173.
- Moakler, M.W. (2011). *The influence of self-confidence on college freshmen science, technology, engineering, and mathematics major choice*. Unpublished Master's Thesis, The George Washington University. USA. AAT 763612910.
- Mori, S. (2004). *Anticipated career barrier of female Japanese college students in Japan*. A dissertation of doctorate, University of California, Santa Barbara.
- Nunnally, J. C., and Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory* (3rd Ed.). New York: McGraw-Hill.
- O'Leary, E. V. (1974). Some attitudinal barriers to occupational aspirations in women. *Psychological Bulletin*. 30 (11), 809-826.
- Özyürek, R. (1995). *Fen bilimleri alanını seçen öğrencilerin kariyer yetkinlik beklentisi ile kariyer seçenekleri zenginliği ve üniversiteye giriş sınavlarındaki performansları arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Özyürek, R. (2002a). Global kariyer yetkinlik beklentisi ölçümü ve meslek danışmanlığı uygulamalarında kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 29, 129-143.
- Özyürek, R. (2002b) Global ve özgül yetkinlik beklentisi ölçümlerinin benzerlik ve farklılaştıkları konular ile meslek danışmanlığında kullanılmaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 30, 253-270.

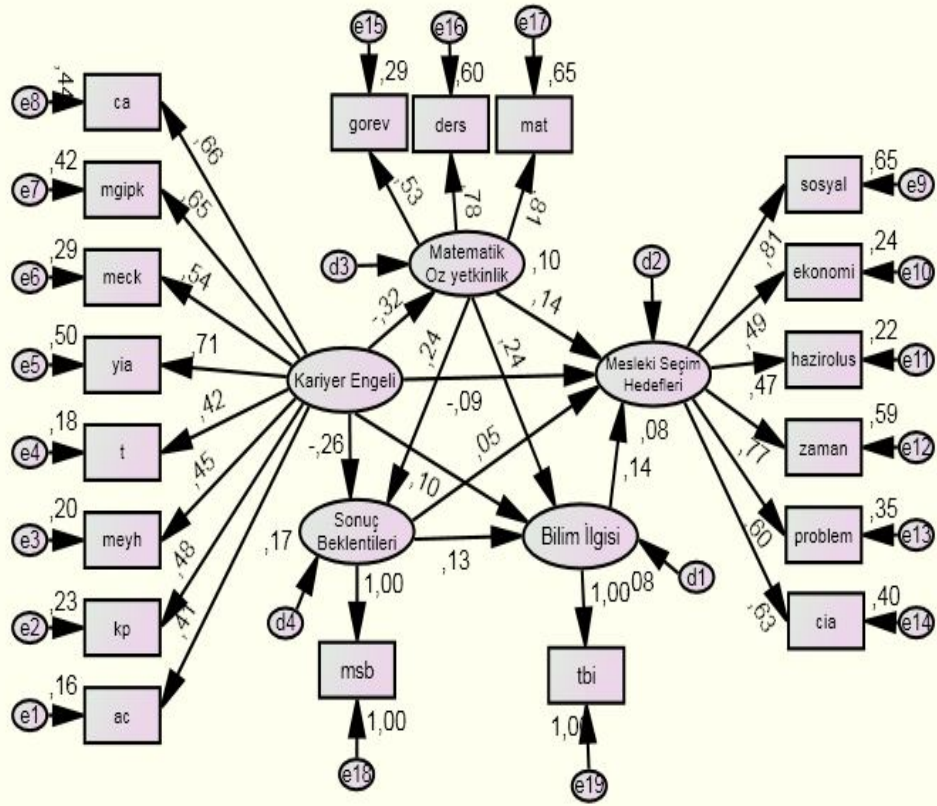
- Özyürek, R. (2005). Informative sources of math-related self-efficacy expectations and their relationship with math-related self-efficacy, interest and preference. *International Journal of Psychology*, 40, 145-156.
- Özyürek, R. (2008). *Kariyer psikolojik danışmanlığı kuram ve uygulamaları ders notları*. Çukurova Üniversitesi. Adana.
- Özyürek, R. ve Kılıç-Atıcı, M. (2002). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimi kararlarında kendilerine yardım eden kaynakların belirlenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2 (17), 33-42.
- Patton, W. A., Creed, P. A., and Watson, M. (2003). Perceived work related and non-work related barriers in the career development of Australian and South African adolescents. *Australian Journal of Psychology*, 55(2), 74-82.
- Parsons, F. (1989). *Choosing a Vocation*. Garrett Park, MD: Garrett Park.
- Remer, P., O'Neill, D. C. and Gohs, E. D. (1984). Multiple outcome evaluation of a life-career development course. *Journal of Counseling Psychology*, 31 (4), 532-540.
- Rottinghaus, P. J., Larson, L. M. and Borgen, F. H. (2003). The relation of self-efficacy and interests: A meta-analysis of 60 samples. *Journal of Vocational Behavior*, 62, 221-236.
- Saraçlı Z. ve Saraçlı S. (2006). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF öğrencilerinin demografik özellikleri ile üniversite sorunları arasındaki ilişkinin doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi ile incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1), 27-38.
- Saraçlı, S., Doğan, İ., Kaygısız, Z. ve Kaya, M. (2006). Osmangazi Üniversitesi İ. İ. B. F. öğrencilerinin bölüm değiştirmeyi isteyip istememelerinin incelenmesi. *Eurasian Journal of Educational Research*, 22, 179-187.
- Schaefer, G. K., Epperson, L. D. and Nauta, M. M. (1997). Women's career development: Can theoretically derived variables predict persistence in engineering majors? *Journal of Counseling Psychology*, 44 (2), 173-183.
- Sharf S. R. (2006). *Applying Career Development Theory to Counseling*. Thomson-Brooks/Cole. Fourth edition.

- Sobel testi, <http://danielsoper.com/statcalc3/calc.aspx?id=31> (erişim tarihi: 10.08.2011)
- Stead, G. B., Els, C., and Fouad, N. A. (2004). Perceived career barrier among South African high school students. *South African Journal of Psychology*, 34, 38-53.
- Sterrett, E. A. (1998). Use of a job club to increase self-efficacy: A case study of return to work. *Journal of Employment Counseling*, 35, 69-78.
- Sürücü M. ve Bacanlı H. (2009). *Kariyer engelleri ile ilgili nitel bir araştırma*. X. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Çukurova üniversitesi, Adana.
- Swanson, J. L., and Tokar, D. M. (1991a). College students' perceptions of barriers to career development. *Journal of Vocational Behavior*, 38, 92-106.
- Swanson, J. L., and Tokar, D. M. (1991b). Development and initial validation of the Career Barriers Inventory. *Journal of Vocational Behavior*, 39, 344-361.
- Swanson, J. L., Daniels, K. K., and Tokar, D. M. (1996). Assessing perceptions of career related barriers: The Career Barriers Inventory. *Journal of Career Assessment*, 4, 219-244.
- Swanson, J. L., Daniels, K. K., and Tokar, D. M. (1996). Assessing perceptions of career related barriers: The Career Barriers Inventory. *Journal of Career Assessment*, 4, 219-244.
- Swanson, J. L., and Woitke, M. B. (1997). Theory into practice in career assessment for women: Assessment and interventions regarding perceived barriers. *Journal of Career Assessment*, 5(4), 443-462.
- Tabachnick, B. G., and Fidell, L. S. (2001). *Using Multivariate Statistics*. 4th Ed. Needham Heights, MA: Allyn ve Bacon.
- Tang M., Fouad A. N. and Smith L. P. (1999). Asian Americans' career choices: A path model to examine factors influencing their career choices. *Journal of Vocational Behavior*, 54, 142-157.
- Ventura, A. B. (2010). *Perceptions of academic achievement barriers and supports of urban Hispanic students: A scale development*. Unpublished Doctorate Thesis, Fordham University, NewYork. AAT 750489402.

- Yıldız, S.(2001). *Kişilik ve Meslek Seçimi Arasındaki İlişki ve Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Bursa.
- Yükseköğretim Kurulu (2007). *Türkiye'nin yükseköğretim stratejisi* (Rapor No:2007-1). Ankara.
- Williams, C. M. (2010). *Gender in the development of career related learning experiences*. Unpublished Doctorate Thesis, The University of Akron, Ohio. AAT 3417890.
- Wettersen, B. K., Guilmino, A., Herrick, G. H., Hunter, J. P., Kim, Y. G., Jagow, D., Beecher, T., Faul, K., Baker, A. A., Rudolph, E. S., Ellenbecker, K. and McCormick, J. (2005). Predicting educational and vocational attitudes among rural high school students. *Journal of Counseling Psychology*, 52 (4), 658-663.

EKLER

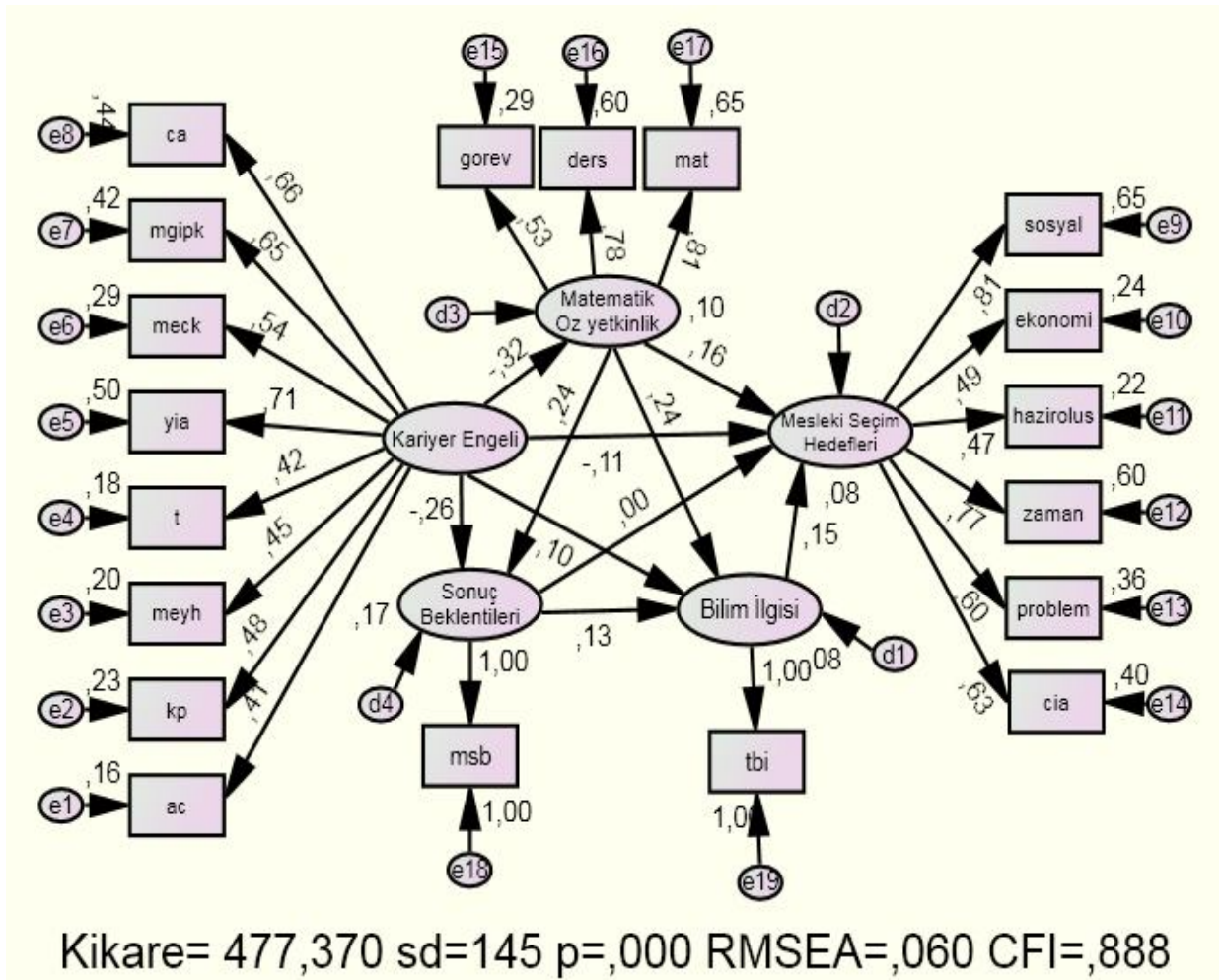
EK 1

Kikare= 476,406 sd=144 p=,000 RMSEA=,060 CFI=,888

Şekil 16: Hipotez model (standartlaştırılmış katsayılar)

EK 2

Şekil 17: Alternatif model (standartlaştırılmış katsayılar)

EK 3

Kişisel Bilgi Formu

Sevgili öğrenciler,

Öğrencilerin meslek seçimini etkileyen çeşitli faktörleri araştırdığım doktora tezime ile ilgili veri toplamaktayım. Dolduracağınız bu anket ile ülkemizde sağlıklı meslek seçimi yapılmasına dönük öneriler geliştirilecektir. Lütfen maddeleri dikkatle okuyup içtenlikle cevap veriniz ve hiçbir maddeyi boş bırakmayınız, karar vermekte zorluk çektiğiniz zaman size en yakın gelen seçeneği işaretleyiniz. Çalışmamıza yapacağınız katkıdan dolayı şimdiden çok teşekkür ederim.

Arş.Gör. Mustafa Sürücü
G.Ü.G.E.F. Eğitim Bilimleri Bölümü

1.Cinsiyetiniz: **a. () Kız** **b. () Erkek**

2. Yaşınız:

3. Sınıfınız:

4. Babanızın öğrenim durumu

- a.** Hiçbir okul mezunu değil
- b.** İlkokul mezunu
- c.** Ortaokul/Lise mezunu
- d.** Yüksek okul mezunu
- e.** İleri eğitim görmüş (Yüksek lisans, doktora)

5. Annenizin öğrenim durumu

- a.** Hiçbir okul mezunu değil
- b.** İlkokul mezunu
- c.** Ortaokul/Lise mezunu
- d.** Yüksek okul mezunu
- e.** İleri eğitim görmüş (Yüksek lisans, doktora)

6. Genel olarak akademik başarınızı nasıl algıyorsunuz?

- a.** Çok Kötü **b.** Kötü **c.** Biraz İyi **d.** İyi **e.** Çok İyi

7. Geleceğinizin nasıl olacağını düşünüyorsunuz?

- a.** Şimdiki gibi olacak
- b.** Şimdikinden daha iyi olacak
- c.** Şimdikinden daha kötü olacak

EK 4

ALGILANAN KARIYER ENGELLERİ ÖLÇEĞİ

Aşağıda öğrenimini yaptığınız mesleğinizi seçerken karşılaşmış olduğunuz engelleri betimleyen ifadelere yer verilmiştir. Her bir ifadeyi dikkatle okuyup bu ifadede betimlenen engelin geçmişte meslek seçiminizi yaparken ne kadar geçerli olduğunu karşısındaki seçeneklerden birini işaretleyerek belirtiniz.

(1) Hiç Katılmıyorum (2) Katılmıyorum (3) Biraz Katılıyorum
(4) Katılıyorum (5) Tamamıyla Katılıyorum

1.	Lise öğretmenlerimin başka mesleklere yönlendirmeleri	1	2	3	4	5
3.	Ailemin başka mesleklere yönlendirmeleri	1	2	3	4	5
5.	Aile sorumluluklarımın fazla olması	1	2	3	4	5
6.	Sağlık problemlerimin olması	1	2	3	4	5
7.	Motivasyonumun az olması	1	2	3	4	5
9.	Mesleğin gerektirdiği öğrenimin (çok) stresli olması	1	2	3	4	5
11.	Mesleğin çalışma saatlerinin bana uygun olmaması(gece yada vardiyalı çalışmak gibi)	1	2	3	4	5
13.	Yeterince çalışmamam ve sınava hazırlanamamam	1	2	3	4	5
16.	Mesleğin iş olanaklarının az olması	1	2	3	4	5
20.	Farklı bir şehirde okumak istememem	1	2	3	4	5
22.	O meslekte, benim cinsiyetimdeki çalışanlara fazla terfi hakkı verilmemesi	1	2	3	4	5
24.	Türkiye’de o mesleğin yeterince gelişmemiş olması	1	2	3	4	5
26.	Meslekte yükselme olanağının az olması	1	2	3	4	5
28.	Mesleğin ekonomik getirisinin az olması	1	2	3	4	5
32.	Çalışma koşullarının cinsiyetime uygun olmaması	1	2	3	4	5
33.	Mesleğin iş bulma olanaklarının sınırlı olması	1	2	3	4	5

EK 5

MATEMATİK ÖZ-YETKİNLİK ÖLÇEĞİ

Bölüm –I (Global Matematik Öz-Yetkinliği)

Açıklama: Aşağıda matematikle ilgili kendinize güveninizi ifade eden cümleler verilmiştir. Bu cümlelerin kendinize ne kadar uygun olduğunu yedili derecelendirme üzerinden birini işaret ederek belirtiniz. Derecelendirme ile ilgili ifadeler aşağıya yazılmıştır.								
		1	2	3	4	5	6	7
	Kendime Hiç Güvenmiyorum						Kendime Oldukça Güveniyorum	
2.	Matematik ile ilgili karşılaştığım problemleri nasıl çözeceğimi bilirim.	1	2	3	4	5	6	7
3.	Zor matematik problemlerini bile gayret edersem çözebilirim.	1	2	3	4	5	6	7
6.	Hazırlıksız olduğum anlarda bile matematik problemlerini çözebilirim.	1	2	3	4	5	6	7
9.	Bir matematik problemiyle karşılaştığımda onu çözmeye yönelik çeşitli yollar bulabilirim.	1	2	3	4	5	6	7
10.	Matematik problemlerini nasıl çözeceğimi her zaman bilirim.	1	2	3	4	5	6	7
12.	Matematik ile ilgili konularda her zaman başarılı olacağıma inanıyorum.	1	2	3	4	5	6	7

Bölüm –II (Dersler)

Açıklama: Üniversitelerde okutulan aşağıdaki derslerde final notu olarak “A”(4 üzerinden 4; 100 üzerinden 90 ve üzeri) ya da “B”(4 üzerinden 3; 100 üzerinden 80) alma konusunda yeteneğinize ne kadar güvendiğinizi derecelendiriniz. Lütfen değerlendirmenizi aşağıda yer alan 7’li derecelendirmeye göre yapınız.

	1	2	3	4	5	6	7
Kendime Hiç Güvenmiyorum						Kendime Oldukça Güveniyorum	
1. Temel/Genel matematik						1 2 3 4 5 6 7	
2. Temel Cebir						1 2 3 4 5 6 7	

Bölüm –III (Görevler)

Açıklama: Aşağıda yer alan konuların (görevlerin) her birini yerine getirmede kendinize ne kadar güvenirsiniz. Lütfen değerlendirmenizi aşağıda yer alan 7’li derecelendirmeye göre yapınız.

	1	2	3	4	5	6	7	
	Kendime Hiç Güvenmiyorum						Kendime Oldukça Güveniyorum	
1. %13.3 ile çekilen 100.000 TL'nin 2 yıllık faizini hesaplamak		1	2	3	4	5	6	7
3. A şehrinden B şehrine 95 km hız ile yolculuğun ne kadar süreceğini hesaplamak		1	2	3	4	5	6	7
5. Marketten alacağınız ürünlerin fiyatını veya KDV'sini zihinden hesaplamak		1	2	3	4	5	6	7

EK 6

MESLEKİ SONUÇ BEKLENTİLERİ ÖLÇEĞİ

Lütfen aşağıda verilen ifadeleri okuduktan sonra size uygunluk derecesini belirleyiniz. Katıldığınız için teşekkür ederiz.	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1. Kariyer planım beni doyurucu bir kariyere ulaştıracaktır	5	4	3	2	1
2. Seçtiğim kariyerimde/mesleğimde başarılı olacağım	5	4	3	2	1
4. Yetenek ve becerilerim kariyerimde/mesleğimde işe yarayacaktır	5	4	3	2	1
6. Kendime mutlu bir gelecek hazırlayabilirim	5	4	3	2	1

EK 7

MESLEK SEÇİMİNE İLİŞKİN KİŞİSEL HEDEFLER

Aşağıda, öğrencilerin meslek seçimine ilişkin kişisel hedeflerini belirlerken nasıl düşündüklerini ve davrandıklarını belirten cümlelerden oluşan bir liste verilmiştir. Aşağıdaki ifadelerin kendi meslek seçiminize ne derece uygun olduğunu, bu ifadeler karşısındaki seçeneklerden birisini belirleyerek işaretleyiniz.

Örnek: “ Gerekli becerilerine sahip olmadığım bir mesleği seçebilirim.”

**(1) Bana Hiç Uygun Değil (2) Bana Pek Uygun Değil (3) Bana Biraz Uygun
(4) Bana Çok Uygun**

Eğer yukarıdaki ifade, sizin kendi meslek seçiminize ilişkin kişisel hedeflerinizi belirleme sürecinizdeki düşünce ve davranışlarınıza Hiç Uygun değilse 1’i Pek Uygun Değil ise 2’yi, Biraz uygun ise 3’ü, ve Çok Uygun ise 4’ü işaretlemeniz beklenmektedir. Lütfen soruları cevapsız bırakmayınız. Katıldığınız için teşekkür ederiz.

1.	Çevremdeki önem verdiğim kişiler, mesleğin cinsiyetime uygun olmadığını düşünseler bile o mesleği seçerim.	1	2	3	4
5.	Mesleğin ekonomik getirisi az olsa bile o mesleği seçerim.	1	2	3	4
7.	Ailem farklı bir şehirde öğrenim görmemi istemese bile o mesleği seçerim.	1	2	3	4
8.	Mesleğin çalışma saatleri bana uygun olmasa (gece yada vardiyalı çalışmak gibi) bile o mesleği seçerim.	1	2	3	4
10.	Kariyerimde ilerleyebilmemi sağlayacak doğru insanları tanıma fırsatım olmasa da o mesleği seçerim.	1	2	3	4
13.	Mesleğin iş bulma olanaklarının sınırlı olmasına rağmen o mesleği seçerim.	1	2	3	4
15.	Sağlık problemleri yaşamama sebep olabilecek bir mesleği bile seçerim.	1	2	3	4
17.	Mesleğin dinlenme zamanları (hafta sonu, bayram tatili, yıllık izin vb.) bana uygun olmasa bile o mesleği seçerim.	1	2	3	4
19.	Hasta olduklarında ya da okul tatillerinde, çocuklarıma zaman ayırmama izin vermeyebilecek bir mesleği seçerim.	1	2	3	4
23.	Mesleğin iş olanaklarının az olmasına rağmen o mesleği seçerim.	1	2	3	4
25.	Çalışma saatleri ailevi sorumluluklarımı engelleyebilecek olsa bile, o mesleği seçerim.	1	2	3	4

EK 8

TEMEL BİLİM İLGİSİ

Aşağıda bilim ilgisi ile ilgili 10 madde yer almaktadır. Cevap kâğıdında **1"Hiçbir zaman", 2 "Ara sıra", 3 "Sık sık" ve 4 "Her zaman"** anlamına gelmektedir. Lütfen size uygun seçeneği işaretleyiniz.

1.	Gelecekte kendinizi bir laboratuvarında araştırmacı olarak düşlediğiniz olur mu?	1	2	3	4
5.	Fizik ve kimya problemleri çözmekten zevk alır mısınız?	1	2	3	4
8.	Uzay araçlarının, roketlerin evrimini gösteren bir sergiyi gezmek ister misiniz?	1	2	3	4

EK-9. İlgi, Seçim ve Performans Modellerinin Yayın Hakkı için Alınan İzin Yazısı

Konu:	RE: Permission- Your Models
Gönderen:	"Robert W. Lent" <boblent@umd.edu>
Tarih:	28 Haziran 2011, Salı, 15:18
Alınan:	mustafa sürücü <msurucu@gazi.edu.tr>
Öncelik:	Normal
Seçenekler:	Tüm Başlıkları Göster Yazdırılabilir Şekilde Göster Adres Defterine Ekle Mesaj Detayları Salt Metin Olarak Göster

Permission granted to reprint the figures within your thesis.

Best wishes,

Dr. Lent

From: mustafa sürücü [/mail/src/compose.php?send_to=msurucu@gazi.edu.tr]
Sent: Tuesday, June 28, 2011 4:01 AM
To: Robert W. Lent
Subject: Permission- Your Models

Dear Dr. Lent,

I'm a Ph. D. candidate at Psychological Counseling & Guidance Department of Gazi University in Turkey. I'm really interested in Social Cognitive Career Theory and I prepared my Ph. D. thesis on the basis of your theory. Specifically, my thesis name is "A MODEL TEST ON THE PREDICTION OF CAREER CHOICE GOALS THROUGH CAREER BARRIERS AND SOCIAL COGNITIVE VARIABLES." In a month I'm finishing my thesis report.

I just want your and Brown & Hackett's permission to give the figures of your interest, choice, and performance models within my thesis.

Thank you for your concern,

Best wishes from Turkey,

Mustafa Sürücü,

Ph. D. candidate,
 Research assistant,

Department of Psychological Counseling & Guidance

Gazi University/TURKEY